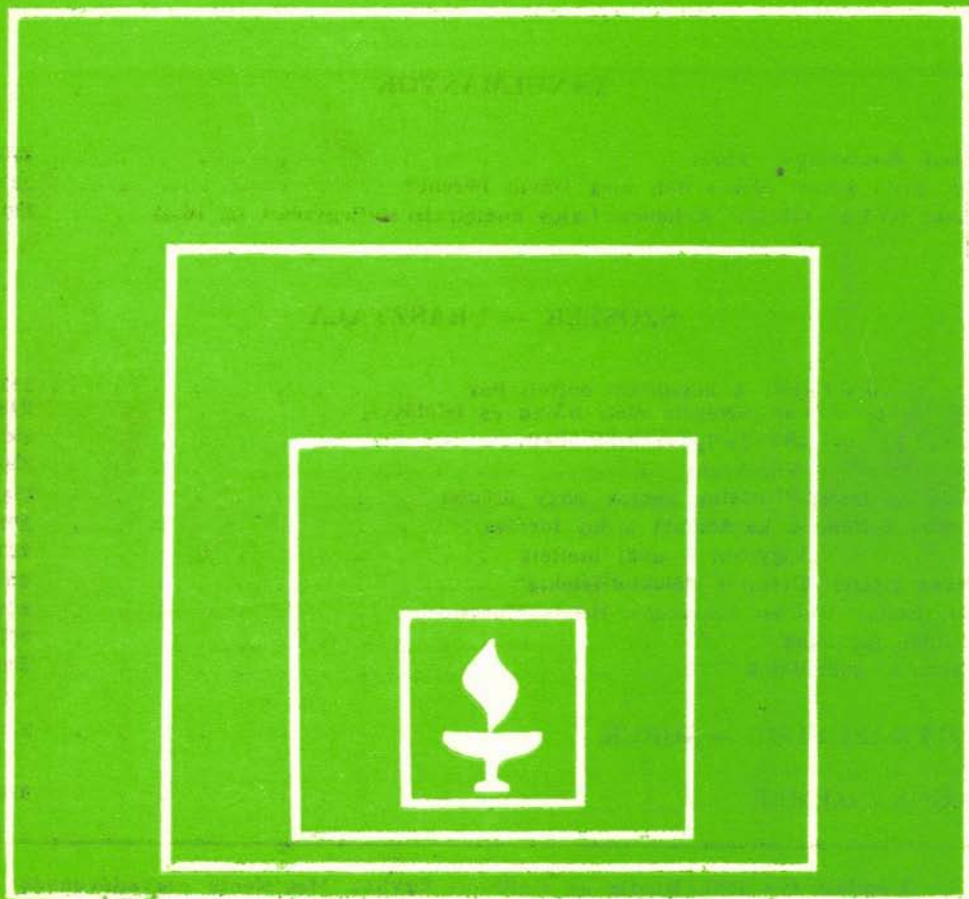

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

94. ÉVFOLYAM ● 1988

4

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

94. évfolyam • 1988 • 4. szám

KOLOZSVAR-NAPOCA

TARTALOM

A Köztársaság Napja	209
Dr. Kovács Lajos: Az egyház szolgálatában	211

TANULMÁNYOK

Fred Kenworthy: Jézus	220
Dr. Erdő János: Mikor halt meg Dávid Ferenc?	223
Gaal György (közlő): Kelemen Lajos önéletrajzi feljegyzései (2. rész)	230

SZÖSZÉK — ŪRASZTALA

Dr. Kovács Lajos: A kősziklára épített ház	245
Dr. Szabó Árpád: Szolgáló élet: hűség és felelősség	248
Szász Ferenc: „Az pedig az örök élet“	252
Várakozás	256
Gellérd Imre: Hirdetek nektek nagy örömet	258
Szabó Zoltán: A karácsonyi öröm forrása	261
Vigyáznı a nyáj mellett	263
Nagy László: Ūtépités „lélektől-lélekeig“	265
Dr. Bodor András: Emlékezés Berde Mózesre	266
Bibliai fogalmak	267
Eszmék, gondolatok	269

EGYHAZI ÉLET — HÍREK	271
--------------------------------	-----

KÖNYVSZEMLE	276
-----------------------	-----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János
(felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztő), Andrásı
György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út. 9. Telefon: 1 52 71

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bulevardul Lenin nr. 9.

A KÖZTÁRSASÁG NAPJA

1947. december 30-án milliók köszöntötték a történelmi jelentőségű eseményt, a Köztársaság kikiáltását. Ezzel végetért egy letűnt, anakronisztikus társadalmi rendszer, megvalósult egy évszázados akarat, a nép magához ragadva a politikai hatalmat, megszületett az első román köztársaság.

A köztársaság létrejöttének előzménye az 1944. augusztus 23-i társadalmi és nemzeti, antifasiszta és antiimperialista felszabadító forradalom volt, amely megnyitotta az új társadalmi rend felépítésének folyamatát. De előbb meg kellett teremteni a köztársaság feltételeit. A háború utáni romok eltakarítása, a múltból hozott kötöttségektől való megszabadulás, a monarchia megszüntetése, az ország demokratikus átalakítása óriási erőfeszítéseket és áldozatokat követelt.

A köztársaság első esztendeje jelentette az ipar, a bankok és a főbb termelőeszközök államosítását, amely a román gazdaság fejlődésének alapját képezte. Egy évvel azután, 1949-ben megkezdődött a mezőgazdaság szövetkezetesítése, amely nagy vonalakban 1962-ben fejeződött be. Az oktatás új alapokra való helyezésével felszámolódott az írástudatlanság, új művelődési és művészeti létesítmények egész hálózata jött létre. Mindez mintegy 18 évet fogott át, 1948-tól 1965-ig tartott.

Ezeket a nehézségekkel terhes időket Nicolae Ceaușescu államelnökünk így jellemezte: „Ama nehéz körülmények között, amelyekben Románia volt, a Román Kommunista Párt vállalta a magasztos történelmi küldetést, hogy egyesítse az egész nép erőit az elmaradottsági állapot leküzdésére, a gazdaság helyreállítására és az új társadalmi rend építésének megkezdésére, amelyben a nép teljes ura saját sorsának és szabadon, függetlenül, saját belátása szerint alakítja jövőjét.“

A köztársaság kiteljesedésének folyamatában a történelmi mérföldkő 1965. augusztus 21. volt, amely az új alkotmány szellemében az ország szocialista köztársaságként való fejlődésének új, forradalmi szakaszát nyitotta meg, új utat tárt fel az egész gazdasági-társadalmi és szellemi élet területén. Nicolae Ceaușescu államelnök történelmi jelentőségű érde-

me, hogy kidolgozta a román szocialista társadalom sokoldalú fejlesztésének stratégiáját, melynek nyomán rövid idő alatt valósultak meg az országépítő feladatok.

Köztársaságunk 41. évfordulóján jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy Románia egész történelmének legragyogóbb korszakát élte át, amely alapvető módon változtatta meg az ország gazdasági-társadalmi struktúráját, a lakosság életét, valamint az ország helyét és szerepét a világ nemzetei sorában.

Egyházunk vezetői, lelkészei és hívei elismeréssel tekintenek mindazon értékes eredményekre, amelyeket Románia a köztársaság évei alatt valósított meg, és amelyek fényes perspektivákat tárnak fel a román nép számára. Az elért eredményeknek, mint az ország hű állampolgárai, egyházunk tagjai is cselekvő részesei, hiszen egyházunk hagyományai és tanításai szellemében részt vettek és ezután is részt kívánnak venni minden országépítő munkában és a béke ügyének szolgálatában.

Dr. KOVÁCS LAJOS

AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Püspöki jelentés az 1987. november 21. és 1988. november 21. közötti időszakról

Múlt évi Főtanácsunk óta eltelt időszakról jelentésemet az alábbiakban terjesztem elő.

1. Személyi változások

a) Kinevezések

Márkos Ervin kidei segédlelkészt 1988. február 1-től kineveztem rendes lelkésznek az oklándi egyházközségbe;

Kozma Albert recsenyédi lelkészt június 1-től áthelyeztem a bölöni egyházközségbe;

Szász Ferenc brassói segédlelkészt július 1-től rendes lelkésznek kineveztem a brassói 2. számú egyházközségbe;

Kiss Ákos sepsiszentkirályi lelkészt szeptember 1-től áthelyeztem a recsenyédi egyházközségbe;

Kovács István marosvásárhelyi segédlelkészt október 1-től rendes lelkésznek a sepsiszentkirályi egyházközségbe;

Fóris Zoltán lelkészjelöltet október 1-től kineveztem gyakorló segédlelkésznek a marosvásárhelyi egyházközségbe;

Fekete Levente lelkészjelöltet november 1-től gyakorló segédlelkésznek a sepsikőröspataki egyházközségbe;

Benedek Jakab csokfalvi segédlelkészt december 1-től kineveztem a csokfalvi anya- és a hozzátartozó erdőszentgyörgyi és szováta leányegyházközségekbe rendes lelkésznek;

Bálint Imre homoródszentpéteri segédlelkészt december 1-től ugyanabbe az egyházközségbe rendes lelkésznek.

b) Nyugalomba vonulások

Kiss Jenőné Ungvári Enikő Eva fogarasi lelkész hitvestársa 10 évi énekvezéri és templomgondozói szolgálata után, július 1-én, 63 éves korában nyugdíjba vonult.

Albert Attila lelkész 5 évi csegezi és közel 31 évi sepsikőröspataki szolgálata után, betegségére való tekintettel, saját kérésére, püspöki engedéllyel, november 1-én 63 éves korában nyugalomba vonult.

Székely Istvánné Kovács Rozália négy és fél évi magyarszováti énekvezéri és közel 12 évi egyházi központi irodagondozói tevékenysége után, 57 éves korában november 1-én nyugdíjba vonult. Helyét november 1-től Zsigmond Ferencné Zágonyi Éva hívünkkel töltöttük be. A nyugalom éveire Isten áldását kérjük.

2. Püspöki tevékenységem

Az 1987. év utolsó estéjén tartott istentiszteleten a kolozsvári központi templomban lelkészi szolgálatot végeztem.

1988. január 1-én tartott istentisztelet után az egyházi központ, a Teológiai Intézet unitárius tanárai, a három kolozsvári gyülekezet vezetői és tagjai népes részvételével, az ősi hagyományt folytatva, a püspöki lakásban bensőséges hangulatú fogadás volt, amelyen dr. Erdő János főjegyzőnek az újévet köszöntő beszédére válaszolva, az ismeretlen újesztendőben végzendő hivatásszerinti munkánkra Isten áldását kértem.

Február 8—9 napjain részt vettem a Teológiai Intézet hiterősítő csendes-napjai előadásain.

Február 25-én Bálint Imre homoródszentpéteri gyakorló segédlelkész lelkészképesítő vizsgáján elnököltem.

Március 1-én Pálfi Dénesné Kereki Ildikó, bethlenszentmiklósi lelkész hitvestársa és Nagy István, nyárádszentmárton-csikfalvi gyülekezet tagja énekvezérképesítő vizsgáján elnököltem.

Március 9—11 napjain az Unitárius Világszövetség Vezető Tanácsának a frankfurti központban tartott évi rendes gyűlésén vettem részt, amelynek legfontosabb tárgya a főtítkári beszámoló volt, amely átfogó képet adott az egyes egyházakban a világ különböző részein lefolyt regionális konferenciákról. A gyűlés megvitatta az adminisztratív és pénzügyi kérdéseket, kihangsúlyozva a Világszervezetnek a béke megőrzése érdekében kifejtett tevékenységét.

Március 27-én feleségemmel és Farkas Dénes főszámvevővel együtt részt vettem Márkos Ervin oklándi lelkész beiktatásán. Erre az alkalomra a helybeli és közelebbi egyházközségekből nagy számban gyűltek össze lelkészek és hívek, valamint a lelkész régi szórványterületéről, Besztercéről és Nagybányáról is többen voltak jelen. Az ünnepi istentisztelet szeretetvendégséggel zárult.

Május 7-én Nagy Béla ny. lelkész ravatalánál temetési szertartást végeztem a sinfalvi templomban, aki május 4-én, 83 éves korában hunyt el. Segédlelkészi szolgálatot közel 7 éven át a székelyudvarhelyi, székelyderzsi és olthévízi egyházközségekben végzett. Azután rendes lelkészként 9 és fél évig Székelymuzsnán, 7 évig Csegezben és végül Sinfalván 23 évig szolgált. Több mint 10 éven át a kolozs-tordai egyházkör esperese volt.

Május 22-én, pünkösd első napján, a kolozsvári 2. sz. egyházközség irisztelepi templomában végeztem szolgálatot.

Június 5 és 6 napjain foityattam a püspöki vizsgálatot a *bethlenszentmiklósi és magyarszentbenedeki* egyházközségekben. Ezekben az egyházközségekben Halmágyi Pál lelkész négy évtizeden át, két évvel ezelőtt történt nyugdíjazásáig eredményes, elismert hitépítő, buzgó munkásságot fejtett ki, aki a legutóbbi időkig mint énekvezér is díjtalanul szolgált. Követésreméltó önzetlenséggel segíti az egyházközség új, ifjú lelkészét, Pálfi Dénest is.

*Bethlenszentmiklósr*a, ebbe a többi egyházközségeinktől távoleső, de erőteljes, rendezett egyházközségbe feleségemmel, valamint Andrási György előadótanácsossal, Farkas Dénes főszámvevővel és Benedek Sándor esperessel érkeztem. A vizsgálószék összetétele többi egyházközségekben is ugyanaz volt. A nemrég megjavított műemléktemplomot a hívek buzgón látogatják és a püspöki vizsgálati istentiszteleten is nagy szám-

ban jelentek meg. A gondnok Érsek László. A kántori teendőket az új lelkész hitvestársa végzi, aki nemrégén tett énekvezéri vizsgát. A vizsgálószték átnyújtotta az egyházközség vezetőségének a hivatalos szervek által jóváhagyott lelkészi lakás javítási dokumentációját azzal a meghagyással, hogy a gyülekezet mielőbb kezdje meg a lakás újjáépítését. A vizsgálószték kifogásolta, hogy a keblitanács tagjai a gyűléseket nem látogatják kellő pontossággal; a valláserkölcsi nevelés eredményesebbé tételére, valamint a szeretetvendégségek megszervezésére és rendszeres tartására is felhívta a vezetőség figyelmét. Az istentiszteleten Veress Sándor református lelkész meglehangú köszöntőt mondott, kihangsúlyozva a két felekezet testvéri együttműködését.

Az alig 7 km-re eső *Magyarszentbenedek* meglátogatása nehézségekbe ütközött, mert az esőzések miatt alig járható utat nem használhatván, mintegy 80 kilométernyi kerülővel juthattunk el a gyülekezetbe. Szavakban nem is lehet kifejezni, hogy ez a kis gyülekezet milyen nagy szeretettel várt és fogadott, milyen buzgósággal és egyházszeretettel tartja rendben szép templomát, és milyen megingathatatlan élniakarásról tesz tanúbizonyságot. Lelkészi lakás nincs. A havonként egyszer és a sátoros ünnepeken rendszeresen megtartják az istentiszteleteket. Solymosi József gondnok vendégszerető otthonában tartott szeretetvendégségen áldott közösséggé forrtunk össze. Ebből a gyülekezetből lelki életben gazdagon távoztunk.

A *magyarszováti* egyházközségben június 9-én, egy, az előbbtől eltérő, de szintén lélekemelő tapasztalatokat szereztünk. Egyik legrégebbi műemlék templomunk igen gyakran szűknek bizonyul a hívek befogadására. A gyülekezet egyik fő jellegzetessége a szép rendben tartott templom buzgó, rendszeres látogatása. Lelkésze Pataki András, gondnoka Kiss János, énekvezére Csete Erzsébet, akiknek vezetésével a gyülekezeti élet eleven, a hívek áldozatkészsége és egyházszeretete példamutató. A gyülekezet egy-két kivétellel ünnepi légatust fogad és kislétszámú egyházközségeinket is időről-időre anyagilag segíti. A lelkészi lakás javítást igényel. A volt énekvezéri lakást a valláserkölcsi nevelés és keblitanácsi gyűlések helyéül használják. A temető be van kerítve és megfelelően gondozott. A templom a hiterősítő héten tartott istentiszteleteken minden alkalommal zsúfolásig megtelt. Hiányosságként jegyeztük fel, hogy, bár megfelelő helyiség áll rendelkezésre, a szeretetvendégségek rendszeres tartását még nem vezették be.

Péntek Márton református lelkész üdvözlésében kihangsúlyozta a református és unitárius egyházközségek evangéliumi szellemű együttműködését. Ennek nagyszerű példájaképpen megemlítette, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor a református templomot javították, az istentiszteleteket hosszabb időn át a mi templomunkban tartották. A jelenleg több mint ezer lelket számláló gyülekezetben a vizsgálat lelkes hangulatú szeretetvendégséggel zárult.

Június 19-én feleségemmel és Farkas Dénes főszámvevővel részt vettem Kozma Albert volt recsenyédi lelkész bölöni beköszöntő ünnepélyén. Az ünnepi istentiszteleten a beiktatást Gál Jenő esperes végezte. Az új lelkész szószéki szolgálata után egyházi beszédemben lelki egységre, az eddiginél fokozottabb templomlátogatásra, az egyházközség nemes hagyományainak megőrzésére, egyházunk iránti feltétlen hűségre, áldozatkészségre és példamutató valláserkölcsi közösségi életre hívtam fel az egész gyülekezetet

Június 26-án a Teológiai Intézet évváró istentiszteletén végeztem a lelkési szolgálatot, és jelen voltam az Intézet évváró ünnepélyén.

Június 29-én Bukarestben részt vettem a Szocialista Demokrácia és Egység Front gyűlésén.

Július 5—6 napjain az izraelita hitközösség Rosen Moses rabbivá történt megválasztásának 50. és főrabbi minőségében végzett tevékenységének 40. évfordulójáról ünnepség keretében emlékezett meg. A Bukarestben tartott zsinagógai istentiszteleten és ünnepélyen egyházunk üdvözlését és jókívánatait tolmácsoltam.

Július 17-én a kolozsvári belvárosi templomban tartott konfirmációi ünnepélyen köszöntöttem a konfirmáltakat.

Július 24-én a püspöki vizsgálószerk *verespataki* egyházközséget látogatta meg. Ez a gyülekezetünk az egyházkör többi egyházközségeitől nagyon távol van. Lelkésze Pálfi Árpád, gondnoka Lula Miklós. Annak ellenére, hogy a lelkész adminisztratív tevékenységével kapcsolatban egészen a legutóbbi időkig sok hiányosság mutatkozott, megállapítottuk, hogy az egyházi élet a gyülekezetben rendes mederben folyik. Szép temploma kifogástalan állapotban van. A lelkési lakás is megfelelő. Elmondhatjuk, hogy a püspöki vizsgálószerk látogatása a község kiemelkedő eseménye volt. Az ünnepi istentiszteleten a templom zsúfolásig megtelt. Emil Goia, a román ortodox egyházközség lelkésze meglehangú üdvözlésében kihangsúlyozta, hogy Pálfi Árpád lelkész a községben népszerűségnek örvend és több alkalommal végeznek együtt szertartási szolgálatokat. Ki kell emelnem a gyülekezet idős tagjának, Ekárt János faragóművésznek nevét, aki egy egész sor bibliai idézetet tartalmazó, izléses táblát adományozott az egyházközségnek. A szeretetvendégség a község régi kultúrházában volt, amelyen több értékes pohárköszöntő hangzott el magyar és román nyelven egyaránt, kihangsúlyozva a két testvérfelkezet szereteten és egymás megbecsülésén nyugvó együttműködését. A gondnok példamutató tevékenységét értékelve, felhívtuk a lelkészt, hogy ezután munkáját minden vonatkozásban hiánytalanul, az eddiginél nagyobb lelkiismeretességgel végezze.

Július 28-án Várfalván részt vettem Nagy Sándor hívünknek, Nagy Ödön lelkész édesapjának a temetésén.

Augusztus 20-án Fekete Levente lelkészjelölt és Durugy Judit esküvőjén a kolozsvári belvárosi templomban szolgálatot végeztem.

Szeptember 27-én és a következő napokban elnököltem Fekete Levente, Fóris Zoltán és Gazdag Árpád szakvizsgáján, valamint szeptember 28-án Bartha Alpár és Kovács István lelkészképesítő vizsgáján.

Október 19. és november 4. között az alábbi program szerint végeztem külföldi látogatásokat:

Október 21-én Frankfurtba érkeztem. Onnan aznap délután Nyugat-Berlinbe utaztam, ahol három napi ottlétem alatt Schröder Martin lelkész és családja vendége voltam. Október 23-án részt vettem az unitárius gyülekezet jubileumi ünnepségén és német nyelvű alkalmi egyházi beszédet mondtam. Beszédem végén egyházunk üdvözlését tolmácsoltam, majd az esti szeretetvendégségen egyházunk múltját és jelenét ismerttettem. Beszédeimet minden alkalommal nagy figyelem és érdeklődés kísérte.

Október 24-én Hamburgba utaztam, ahol aznap este az ottani unitárius gyülekezetben előadást tartottam. Ez a látogatás azért is jelen-

tős volt, mert a terv szerint Világszövetségünk 1990. augusztus havában legközelebbi kongresszusát ebben a városban tartja.

Október 25-én a lübecki, 26-án a Balti-tenger partján fekvő kieli unitárius gyülekezetben tartottam előadást.

Október 28—31 napjain Frankfurtban két gyűlésen vettem részt. Az első gyűlés az 1990. augusztusában megrendezendő világkongresszus előkészítésével foglalkozott és főbb vonalaiban megállapította annak tárgysorozatát. Tervbe van véve egy kongresszus előtti kirándulás Dániába és Svédországba, valamint kongresszus utáni kirándulások Nyugat- és Kelet-Berlinbe, valamint Magyarországra és Romániába. A 27. világkongresszus témája: „A vallások közreműködése egy egységes világért“. A második gyűlés, az ún. Selection Committee, az új főtájkár személyének kiválasztásával foglalkozott, akinek a jelenlegi főtájkár nyugdíjba vonulása után, 1990-ben kell helyét elfoglalnia. Ennek az 5 tagból álló bizottságnak én is tagja vagyok. A gyűlés határozata szerint az erre a fontos állásra pályázatot benyújtók személyeinek megtárgyalására 1989. szeptember 12-én Tokióban, a végső javaslatra pedig 1990. április 5-én Bostonban (USA) kerül sor.

November 10-én feleségemmel együtt részt vettem az I. éves teológiai hallgatók szeretetvendégség keretében tartott bemutatkozásán.

November 20-án a püspöki vizsgálószerk meglátogatta *Szind* és *Tordatúr* egyházközségeket. Szinden dr. Lőrinczi Mihály lelkész nyugdíjba menetele óta a beszolgáltatást Seres T. László tordatúri lelkész látja el. A különben jó állapotban levő templom tetőzetének megjavítása a jövő évre van tervezve. A hosszú évek óta üresen álló lelkészi lakás, sajnos, már lakhatatlanná vált. A tordatúri lelkész havonta kétszer és a nagy ünnepeken tart istentiszteletet. Gönczi Miklós gondnok az egyházközség ügyeit nagy buzgósággal intézi. Ebben az egyházközségben élt egyházunk két jötevője, Jobbágy András, aki a múlt század második felében a tordai gimnáziumnak 24 hold földet hagyományozott, valamint Bors Mihály, az egyházkör volt felügyelögondnoka, aki 1937-ben, közvetlenül halála előtt kelt végrendeletében tekintélyes vagyona nagy részét az egyetemes egyháznak adományozta. Szindi síremlékét a kolozs-tordai egyházkör az egyetemes egyház segítségével ebben az évben készíttette el. A püspöki vizsgálószerk utasította az egyházközség és az egyházkör vezetőségét, hogy legkésőbb jövő év tavaszán Bors Mihály sírhelyét keríttesse be. Felhívta az egyházközség vezetőségét, hogy dr. Szathmári Miklós volt lelkész, valamint édesapja sírkövét takaríttassa ki, hogy a rajta levő szöveg olvashatóvá váljék. Végül utasítást adott a Bors-hagyatékkal kapcsolatos tulajdonjogi kérdések rendezésére.

Tordatúr az a jellegzetes erdélyi község, ahol négy felekezet és négy templom található: ortodox, református, római katolikus és unitárius, és ahol a négy valláshoz tartozó hívek békés egyetértésben élnek egymással. Az unitárius gyülekezet lelkésze Seres T. László, aki éppen 20 esztendeje áll a gyülekezet élén; Nagy Elek gondnok nagy odaadással és hozzáértéssel rendezi az egyházközség anyagi ügyeit. A püspöki vizsgálószerk megnyugvással állapította meg, hogy a vizsgálatra a gyülekezet valóban felkészült, néhány hónap leforgása alatt templomát és lelkészi lakását kívül-belül nagyon szépen megjavította, új ruhába öl-

töztette. Ezt a nagy munkát a vizsgálószek örömmel vette tudomásul, annyit jegyezve meg, hogy a lelkészi adminisztráció az eddiginél pontosabb legyen és a különben rendezett temetőt a gyülekezet az akác- és orgonacserjéktől mielőbb tisztítsa meg.

Az ünnepi istentiszteleten az egyházközség részéről elhangzott üdvözlések után Kiss Levente református, Pácurar Viorel ortodox és Portik Hegyi Kelemen katolikus lelkészek mondtak meleghangú, evangéliumi szellemű köszöntőket. Végül a lelkész tartalmas jelentésben ismertette az egyházközség történetét. Zárószavaimban felhívtam a híveket, hogy az eddiginél rendszeresebben küldjék gyermekeiket a válláserkölcsei nevelési órákra. A látogatás ünnepi hangulatú szeretetvendégséggel zárult.

3. Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben az 1987—88. tanulmányi évben zavartalanul folyt és az 1988—89. tanévben is megszakítás nélkül folyik hallgatóink lelkészi szolgálatra való felkészítése. Tanáraink az üresedésben lévő két tanszék óráinak az ellátását szívesen vállalták. A hallgatók vizsgákra való felkészülése általában kielégítő volt, de kimagasló eredményt csupán egy hallgató ért el. Továbbra is folytatódott hallgatóink pontos óralátogatása, a reggeli áhítatokra való komoly felkészülése és az istentiszteleteken való hiánytalan megjelenése. A hetenkénti biblia-órákat egy csoportban tartották. Hallgatóink minden sátoros ünnepen legációi szolgálatot végeztek, és a beérkezett jelentések szerint mindnyájan jól felkészülve, eredményesen hirdették az evangéliumot. Legátust fogadó egyházközségeknek és lelkészi családjaiknak ezúton is köszönetünket nyilvánítjuk.

Hallgatóink lelki nevelője dr. Szabó Árpád professzor, a bentlakás felügyelője Rezi Elek tanársegéd. A Dávid Ferenc halála évfordulója alkalmával teológiai ifjúságunk ünnepi istentiszteletet rendezett. Ez alkalommal a szószéki szolgálatot Léta Sándor V. éves hallgató végezte; szavalt Sándor Gyula III., Rüszt Tibor II. és Kovács Sándor I. éves; énekszámokkal szerepelt Szentgyörgyi Sándor II. éves hallgató.

A Teológiai Intézet ún. csendes-napjain az unitárius hallgatók részére az alábbi előadások hangzottak el: Bíró Lajos medeséri lelkész „Hogyan készüljön a teológiai hallgató a lelkészi szolgálatra?“ Szén Sándor jobbagyfalvi lelkész „A gyakorló segédlelkész beilleszkedése a gyülekezet életébe“; Benedek Ágoston kolozsvár-napocai lelkész „A konfirmált egyháztagok lelki gondozása“. A hallgatók kívánságára kiválasztott témák azt mutatják, hogy már most komolyan foglalkoznak a lelkészi szolgálat időszerű kérdéseivel. Mindhárom lelkész bibliamagyarázatot is tartott. Ezen kívül Kerezt János mezőbándi református lelkész „Az alkoholisták megközelítése és lelki gondozása“ címen tartott közös előadást. A csendes-napok záró áhítatát az Intézet összes hallgatói részére én végeztem.

Az Intézeti Tanács és a Vallásügyi Hivatal jóváhagyta, hogy Ke-dei Mózes újszékelyi lelkész, doktorjelölt, az 1988—89. tanulmányi év

második felétől kezdve, az üresedésben levő gyakorlati tanszék óráinak egy részét óraadóik minőségben ellássa. Fontos feladata sikeres teljesítéseére Isten áldását kérjük.

4. Külföldi kapcsolataink

Ennek az esztendőnek a folyamán nevezetesebb külföldi unitáriusok országunkban és egyházunkban nem tettek látogatást. Kapcsolataink azonban elsősorban Világszövetségünk tagegyházaival bensőségesek voltak. Ennek bizonyosságaképpen dr. Erdő János főjegyző ez év április 8—10. napjain részt vett az Unitárius Világszövetség és a Német Evangélikus Akadémia Bad-Boll konferencia-központban tartott teológiai konferenciáján, amelyen több országból mintegy százan voltak jelen. A konferencia témája „Az élet tisztelete, Schweitzer Albert miszticizmusa és etikája“ volt. Dr. Erdő János „Schweitzer Albert humanizmusa“ címen tartott angol nyelvű előadást.

Dr. Szabó Árpád professzor az angol unitárius egyház meghívására szeptember havában Angliában közel három hetet töltött. Prédikált a London melletti Croydon unitárius gyülekezetben. Szeptember 5—8. napjain Great Hucklow unitárius konferencia központban részt vett egy teológiai konferencián, ahol egyházunk életéről tartott előadást. Szeptember 4—11. között Birminghamban részt vett Világszövetségünk angliai csoportjának gyűlésén, ismertetve egyházunk múltját és jelenét. Ezenkívül meglátogatta az egyház londoni központját, a sheffield-i és manchester-i unitárius gyülekezeteket.

A William Schulz észak-amerikai elnökkel már előzőleg is folytatott megbeszélések alapján meghívó fog érkezni Andrási György előadótanácsos részére, hogy 1989. szeptember 1-től egy félévet a chicagói unitárius főiskolán töltve, angol nyelvtudását tökéletesítse, amelyre egyházunk munkájában nagy szükség van.

Évek óta gyakorlatban van, hogy a frankfurti központi irodában a nagyobb tagegyházak képviselői, rendre, néhány hónapi időre kisegítő munkát végezzenek. Ilyen minőségben eddig amerikai, angol, holland és japán küldöttek működtek. A vezetőség kéri, hogy Mikó Lőrinc előadótanácsos jövő év április és május hónapokban vegyen részt a központi iroda kongresszust előkészítő munkájában. Ez számára ugyanakkor alkalmat adna német nyelvtudása javítására.

A béke megőrzésének öntudatos munkálását egyházunk minden rendelkezésre álló módon a szószékeken és a mindennapi életben egyaránt nemes komolysággal és felelősségérzettel végzi.

5. Kiadványaink

1987-ben 12. kiadásba megjelent az Unitárius énekeskönyv 1000 példányban, valamint az 1988. évi Unitárius Falinaptár. A Keresztény Magvető negyedévenként jelent meg. Az 1989. évi falinaptár kiadása folyamatban van. Állandó figyelmünk tárgya az Imakönyv és a Káté újrakiadása.

6. Halottaink

Legutóbbi főtanácsi ülésünk óta az alábbi hittestvéreink vagy hozzátartozóik távoztak az örökkévaló világba:

Albert Lőrinc lelkész Bölönben 54 éves korában, 30 évi szolgálat után, 1987. december 31-én.

Fazakas Ferenc, tordai lelkész édesapja, 1988. január 7-én, Vargyason, 77 éves korában. Szülőfalujában, Fiafalván talált végső pihenőhelyet. A temetési szolgálatot Botha Dénes lelkész végezte, a sírnál *Báró József* esperes búcsúztatta.

Dr. Elekes Domokos, a Főtanács és a Jogügyi Bizottság tagja, január 23-án, 65 éves korában, Kaliforniában.

Id. Lőrinczi Lajos, a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör 26 éven át volt felügyelögondnoka, január 31-én, 87 éves korában Fiafalván. Temetésén a szolgálatot Botha Dénes lelkész és *Báró József* esperes végezték.

Özv. Székely Jánosné Mednyánszky Erzsébet, egyházunk volt főgondnokának özvegye, február 13-án, 75 éves korában, Kolozsváron.

Fazakas Sándor volt székelykeresztúri énekvezér-tanító 88 éves korában március 8-án, Székelykeresztúron. A temetési szolgálatot *Báró József* esperes-lelkész végezte, a sírnál a tanítványok nevében Botha Dénes fiafalvi lelkész beszélt.

Özv. Kozma Béláné Teszla Aranka, volt lelkészünk özvegye, március 20-án, 84 éves korában, Marosvásárhelyen.

Márton Sámuelné Tulogy Erzsébet, kolozsvári főgimnáziumunk volt tanárának és pénzügyi bizottságunk volt elnökének hitvese, április 2-án, 77 éves korában, Kolozsváron.

Barabás Miklós ny. esperes-lelkész, nagyenyedi egyházközség megalapítója, közel 46 éven át lelkésze és a volt kolozs-dobokai egyházkör esperese április 12-én Kolozsváron 86 éves korában. Temetésén, Nagyenyeden, a szolgálatot *Szabó Dezső* kolozsvári lelkész végezte, az egyházközség nevében *Sándor Botond* lelkész búcsúztatta.

Komjátszegi Géza ny. lelkész április 19-én, 83 éves korában Nagyváradon. Bihar községben 5 évig, Kolozson 28 évig szolgált. A bihari egyházközség alapító lelkésze volt. Temetésén a szolgálatot *Boda József* helybeli lelkész végezte.

Kálmán Mihály, Rezi Elekné központi tisztviselő nő édesapja május 3-án, 63 éves korában, Kolozsváron.

Nagy Béla ny. lelkész május 4-én 83 éves korában Sinafalván.

Fóris Gézáné Căstăian Felicia, pipei lelkész hitvestársa június 24-én, 52 éves korában. A Pipén tartott gyászszertartást *Kolcsár Sándor* esperes végezte. A kénosi temetőbe helyezték végső nyugalomra, ahol *Rüsz Domokos* székelyudvarhelyi segédlelkész és *Lakatos Gyula* esperes helyettes búcsúztatta.

Ferencz József gyógyszerész, hosszú időn át a Főtanács tagja, majd egyházunk főgondnoka, 87 éves korában, július 15-én Kolozsváron. A temetési szolgálatot *Szabó Dezső* lelkész végezte.

Özv. Pap Dánielné Nagy Rozália, volt csehétfalvi énekvezértanító özvegye, július 18-án, 88 éves korában, Székelyudvarhelyen.

Nagy Sándor várfalvi hívünk, Nagy Ödön lelkész édesapja július 28-án Várfalván. A temetési szolgálatot *Pálfi Árpád* verespataki lelkész végezte.

Dr. Gálffy Mózes, ny. egyetemi tanár július 23-án, Budapesten. Hamvasztás után temetése Kolozsváron, október 14-én ment végbe. A temetési szertartást dr. Erdő János főjegyző végezte.

Fitori Miklósné Demeter Ilona, felsőrákosi énekvezér hitvestársa szeptember 6-án, 60 éves korában. A temetési szolgálatot Kotecz József lelkész végezte, a sírnál Gál Jenő esperes búcsúztatta.

Özv. Péter Lajosné Barra Margit, volt Székelykeresztúri főgimnáziumi igazgató-tanár özvegye, október 17-én, Kolozsváron 104 éves korában. A temetési szolgálat végzője Benedek Ágoston kolozsvár-napocai monostori lelkész volt.

Emlékük legyen áldott!

Az eltelt időszakról elmondhatjuk, hogy igyekeztünk a ránkbízottak alapján hivatásunkat minél hűségesebben teljesíteni. Örvendünk, hogy a második brassói gyülekezetünk megalakult és az új lelkész beiktatása is megtörtént, amelyen az egyházi központot dr. Erdő János főjegyző képviselte. Mind több egyházközségnek sikerült gyülekezeti termet létesítenie, ami a valláserkölcsi nevelés eredményesebb munkáját és szeretetvendégségek tartását teszi lehetővé. Az is megnyugtató, hogy az esztendő első hónapjaiban mind több egyházközségben tartották meg a hit-erősítő istentiszteleteket, legtöbb esetben szószékcserés szolgálatokkal, sőt egyes helyeken a testvérlekezetek ökumenikus szellemű közreműködésével. Kívánatos ezeknek az istentiszteleteknek lehetőség szerint minden egyházközségben való megszervezése. Állandó gondunk a missziói munka minél teljesebb kiszélesítése, hogy híveink lelki gondozása az eddiginél eredményesebbé váljék.

Jelentésemben megemlítettem, hogy a hat évvel ezelőtt megkezdett püspöki vizitációt ebben az évben is folytattam. Híveink mindenütt nagyon vártak és kimondhatatlan meleg szeretettel fogadtak. A püspöki vizitáció még kb. 10 kolozs-tordai egyházkörhöz tartozó egyházközségének a meglátogatásával Isten segítségével a jövő év folyamán befejeződik. Ha ez sikerül, elmondhatjuk, hogy a püspöki vizitációt minden egyházközségünkben megtartottam.

Ha egyes gyülekezetekben csökkent is a templomlátogatás, ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy híveink egyházszeretete, hithűsége megnyugtató és áldozatkészsége példaadó. Gyülekezeteink életében mind nagyobb mértékben tudatosul az egyházközségek és egyetemes egyházunk fenntartása iránti öntudatos felelősségérzet. Ez különösen kis létszámú gyülekezetekben nyilvánul meg, amelyek nagyobb egyházközségeket messze túlhaladó, nagy áldozatokat hoznak. Jól esik éreznem azt a bizalmat, amelyet híveim részéről mind a mai napig lépten-nyomon tapasztalhattam.

Köszönöm gondviselő Istenünknek, hogy ennek az esztendőnek a folyamán is velünk volt és megszentelő áldását újra meg újra érezhetjük. Köszönöm azt a nagy segítséget, amellyel egyházi és világi vezetőink, teológiai tanáraink, espereseink, lelkészeink, gondnokaink, egyházi központunkban működő munkatársak tevékenységemet könnyebbé tették.

TANULMÁNYOK

FRED KENWORTHY

JÉZUS*

Jézussal egy hatalmas szellemi impulzus vette kezdetét, mely azóta is működésben van. Senki nem tagadhatja, hogy ennek általában a világ, de főképpen a nyugati világ felé irányuló jelentősége felmérhetetlen. Az a tény, hogy a történelmet két részre, Jézus előttire és Jézus utánira osztjuk, ezt mindennél világosabban bizonyítja. Jézus eljövetele valóban döntő fontosságúnak bizonyult. Az emberi élet értelmével és lehetőségeivel kapcsolatos értékelésénél Jézust mindenképpen tekintetbe kell venni. „Mit gondoltok ti Jézusról?” Ez döntő fontosságú kérdés, mely feleletre vár az Újszövetség létrejötté óta.

A kérdésre az Újszövetségben találjuk meg a legősibb feleletet. A 27 könyvet magában foglaló Újszövetség — legalábbis részben — azért íródott, hogy mindazt kifejezésre juttassa, amit Jézus az emberért tett. De hiába keresünk benne egy világos, következetes képet. Nincs abban sem az ő munkájával, se személyével kapcsolatban egységesen kifejezésre jutó meghatározás. Ellenkezőleg, a gondolatok és kifejezések nagy változatossága található meg benne. A négy evangélium sem beszél Jézusról egyértelműen. Az első három evangéliumnak sok közös vonása van, és az általános benyomás, amelyet azokból nyerünk, általában egységes. Ezért nevezzük a Máté, Márk és Lukács írásait szinoptikus evangéliumoknak, mert mindhárman ugyanazon nézőpontból tekintik Jézus életét és munkáját. De a negyedik, a János evangéliuma, már nagy mértékben különbözik azoktól, részben azért, mert sokkal később íródott, másfelől azért, mert az író Jézust teljesen új módon értékeli. „Krisztus“, aki az evangélium szerint Isten örök szava, egészen más, mint a Márk evangéliumában található „Jézus“, az Emberfia. Ezenkívül Pál apostol levelei is ettől egészen eltérőek. Pál apostol és a negyedik evangélium írója egyaránt nagy emberek voltak, de Jézust olvasóik előtt nem ugyanazon fogalmak szerint mutatják be. Az Újszövetségnek egy másik kimagasló gondolkozója, a Héberekhez írt levél szerzője. Senki sem tudja teljes bizonyossággal, hogy az író ki volt, de Jézusról szóló tanítása sem a Páléval, sem Jánoséval vagy Márkéval nem azonos. Természetesen az Újszövetség nem egyetlen könyv, hanem könyvek gyűjteménye, amelyeknek szerzői lelkületükkel, személyiségükkel és tapasztalataikkal egymástól különböztek, nem mind egy időben és ugyanazon helyen írták; de egyikük sem írt korábban mint Jézus halála után legalább 20 évvel.

Az Újszövetség változatos jellege két következtetéshez vezet. Mindenekelőtt, a legelső időktől kezdve, amikor az emberek elkezdtek Jézus életét és munkáját leírni, nem mindnyájan feleltek egyértelműen erre

* Megjelent *Jesus* címen Manchesterben 1968-ban; magyarra fordította dr. Kovács Lajos.

a kérdésre: „Mit gondolsz te Jézusról?“ Feleleteik többszínűek voltak, saját gondolataik és tapasztalataik szerint egymástól különböztek. Ezt nem kell sajnálnunk. A sajnálatraméltó az, hogy az elkövetkező századokban kísérlet történt arra, hogy Jézusról mindenki *egyféleképpen* gondolkozzék. Ez hiábavaló törekvés volt, és ezért nagy árat kellett fizetni, mert vakbuzgóságot, üldözést és türelmetlenséget váltott ki. Ahelyett, hogy a keresztény közösségeket egyesítette volna, azokat egymástól szétválasztotta. Ez nem a keresztény egyház legelső időszakában történt. Akkor az emberek nagy buzgósággal hittek Jézusban, de jogot formáltak ahhoz, hogy róla saját elképzelésük szerint gondolkozzanak. A nagy tragédia ekkor jelentkezett, amikor az egyház megkísérelte, hogy Jézussal és evangéliumával kapcsolatban minden ember ugyanazt a hit-tételt fogadja el. Mert, mint annyi más tekintetben is, lehetetlen az embereket arra kényszeríteni, hogy egyféleképpen gondolkozzanak. Ezzel a törekvésükkel végül is sokkal több kárt okoztak, mint amennyi jót teremtettek. Ez a kereszténység ügyét sokkal inkább hátráltatta, mint elősegítette.

A második következtetés, amelyet az Újszövetség színes jellege mutat, egészen más természetű. Ez pedig abban áll, hogy a tapasztalat mögött, amely az újszövetségi könyvek megírásával kifejezésre jutott, egy nagy vallásos személyiség, Jézus áll. Az ő életében és keresztthalálában van egy soha meg nem szűnő felhívás minden idők embere felé. Az a nagy változatosság, ahogyan az Újszövetség írói és az emberek mind a mai napig vele kapcsolatos értékelésüket igyekeznek kifejezésre juttatni, az ő felülmúlhatatlan nagyságának legteljesebb bizonyítéka. Kizárólag az ő egyedülálló személyisége tudott a világban ilyen nagyméretű ösztönzést teremteni. Ez az ösztönzés azóta sem merült ki és nem valószínű, hogy valaha is kimerüljön. Jézus saját korának emberei felé fordult kihívásával, akik erre a kihívásra azzal feleltek, hogy megfeszítették. De a halál se hatását, se ihletésének erejét nem tudta megsemmisíteni. Ez, azóta is folytatódik. Minden nemzedék új módon fordul feléje. Döntenie kellett és kell, hogy vagy elveti őt, vagy elfogadja kihívását, amelynek alapján megméri saját életét. Csak egy dolog lehetetlen és ez az, hogy az emberek egyáltalán ne vegyenek róla tudomást.

Az unitáriusok ilyen nagy vallási géniusznak tekintik Jézust, mint hitük fénylő világosságát. Az evangéliumokban úgy jelenik meg, mint ember, mint egy csodálatos, néha misztikus személyiség, de semmiképpen nem úgy, mintha ő maga Isten lenne. Ezt magának nem is igényelte. Ő Istenéhez, mint Atyjához imádkozott, vele a legközelebbi és legbensőségesebb közösségben élt, de a legkisebb mértékben sem igényelte magának az Isten nevezetét. „Miért mondasz engem jónak?“, mondta a gazdag ifjúnak, „nincs más senki jó, hanem csak Isten“. Ha Jézus hitte volna, hogy Istennel egyenlő, ezeket a szavakat semmiképpen nem mondotta volna. Azok a legősibb evangéliumban, a Márk evangéliumában olvashatók. Ha ő abban nem hitt volna, és ha mások sem hitték volna, hogy ezek a szavak Jézus hiteles szavai, azok semmiképpen nem maradtak volna fenn. Ez azt bizonyítja, hogy Jézus sem bűnnélküliséget, sem csalhatatlanságot magának nem igényelt. Az ember Jézus volt az, aki a társadalomra tartós hatást gyakorolt. Az a tény, hogy ő a legteljesebb mértékben ember volt, minket az iránta való odaadásra és hűségre készítet, és követeli tőlünk az ő életútja és példája szerinti szolgálatot.

Az unitáriusoknak ez a meggyőződése időnként félreértésekre adott okot. Az a vád merült fel ellenük, hogy ők *nem hisznek Jézus Krisztusban*. Semmi sem lehet részükről ennél távolibb. Az evangéliumok és a keresztény tapasztalat szerint semmi sem tudja megsemmisíteni azt az új impulzust, amit ő a világba hozott. Az unitáriusok teljes meggyőződéssel hiszik, hogy Jézus a legteljesebb közösségben és kapcsolatban él Istennel; szavaiban és cselekedeteiben kifejezte azt, amit mi Isten akaratának nevezünk. Hirdetik, hogy az isteni szellem nem kizárólag Jézusban volt jelen. Meggyőződésük szerint bizonyos mértékben minden emberben van az istenből valami. Az emberekben a világosság gyakran elhomályosul, majdnem kiálszik a bűn és önzés miatt, de azt újjá lehet éleszteni, amiképpen Jézus tette. De Jézusban az isteninek a fénye teljességgé vált. Ezért ő minden időben a remény jelképe, az ihletés állandó, soha meg nem szűnő forrása az egész emberiség számára.

Nagy tévedés azt hinni, hogy az unitáriusok lealacsonyítják Jézust a „csupán“ ember színvonalára. Ez helytelen és a valósággal ellenkező lenne. Az unitáriusok szerint Jézus kimagasló helyet foglal el a világ nagyjelentőségű vallásalapítói sorában. Emberek a világ másik részében úgy tekinthetnek Mohamedre, mint Isten prófétájára, vagy Buddhára, mint a hitük szerinti élet legteljesebb kinyilvánítójára. Az unitáriusok nem tagadják és nem is akarják tagadni, hogy ők is isteni törvényeket hirdettek, hogy az embereket nemes eszmékre tanították és nagy szellemi alkotásokra ösztönözték. De azoknak, akik a kereszténység szellemében nevelkedtek, Jézus a világ legkimagaslóbb személyisége. Nem állítják, hogy az elkövetkező évszázadokban nálánál nagyobb valaki nem jelenhetne meg. Ezt nem lehet tudni. De hiszik, hogy a Jézus szerinti élet számukra az üdvözülés legbiztosabb útja. Mint Jézus követői és tanítványai, arra igyekeznek, hogy mélységes alázattal, őszintén az ő szellemében éljenek. Nem foglalkoztatja őket különösebb értelemben az, hogy mások esetleg megtagadják számukra a keresztény nevezetet. Emlékeznek Jézus szavaira, hogy nem azok fognak belépni a mennyek országába, akik őt Uram, Uram megszólítással illetik, és ezáltal az igazi tanítvány nevezetet igénylik maguknak. Azok Jézus igazi tanítványai, akik az ő nagy parancsolatát, az Isten és ember iránti szeretetet hirdetik és gyakorolják. Ez az alap, ez a legfőbb mérték, amelynek alapján az emberek nevezhetők vagy nem nevezhetők keresztényeknek. Ezen az alapon állva, az unitáriusok hiszik, hogy a Jézus szellemében gyakorolt ember-szolgálat tekintetében, a kereszténység többi képviselőivel való összehasonlításban nem maradnak alul.

Jézus, mint minden ember, élete folyamán szemben állott kísértésekkel. Palesztinában a római birodalom kicsiny, jelentéktelen tartományának szélén élt és halt meg. Azóta közel 2000 év telt el. Életének körülbelül 30 esztendejéről alig tudunk valamit. Vannak bizonytalan és nem teljes adatok legalább egy, de legtöbb három évi tevékenységéről. Életkörülményei és az akkori viszonyok közötti ismeretei korlátozottak. Voltak életében gyenge pillanatok, így a Gecsemáné-kertben is, vagy kétségbeesett pillanatok, amikor a kereszten így kiáltott: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?“ Ezek nélkül nem lehetett volna valóban és teljesen ember. De a mindent háttérbe szorító hatalmas értéke abban állott, hogy az Atyához olyan közellevőnek érezte magát, hogy emberi gyengeségeit le tudta győzni: „A Te akaratod, és ne az enyém legyen meg“. Ez volt életének kulcsa. Hitte, hogy neki égi

Atyjának akarata szerint kell élnie és embertársai iránti legmélyebb szeretetből áldozta fel életét. Minden megpróbáltatása ellenére egész életét teljes mértékben Isten akaratának szentelte, Isten képét nemcsak önmaga felé, de minden emberi lény felé kivetítette. Ő marad minden időben az állandó felhívás az emberi teljesítmények felé. Az embereknek életüket és sorsukat példázatai, a boldogságról szóló tanításai, a kétős szeretetparancsolaton alapuló valláserkölcsei követelményei és egész életében gyakorolt szolgálatai, végül önfeláldozó halála fényénél kell megmérniök. Ő, bár megfeszítették, életet és halhatatlanságot hozott magával a világra. Ő a legnemesebb tanúbizonyság amellett, hogy az emberek, ha időnként lealacsonyítják és tönkreteszik is saját sorsukat, nem egy napnak a szülöttei, hanem az örökkévalóság örökösei, az élő Isten gyermekei.

Dr. ERDŐ JÁNOS

MIKOR HALT MEG DÁVID FERENC?

Az egyház- és művelődéstörténet kutatóit régóta foglalkoztatja Dávid Ferenc élete és reformációja. A kérdés objektív kutatását megnehezíti a források hiányossága. A korabeli hitviták jegyzőkönyvei, feljegyzések, emlékiratok, levelek, krónikák feltűnően kevés és szűkszavú adatot örökítettek meg a reformátorról. Jakab Elek történetíró indokolatlan állapította meg, hogy Dávid Ferencről „Magyarország és Bécs biographiai és epistolographiai irodalmában s más kéziratgyűjteményeiben aránylag igen kevés megbízható följegyzést... találtam.”¹ A *Kolozsvár története* c. munkájában hasonlóképpen észrevételezte, hogy Dávid Ferenc „elítéléséről, fogsága és halála körülményeiről semmi sincs” a város jegyzőkönyveiben.² Ugyanakkor a szerények és események tárgyilagos megítélését befolyásolják a felekezeti és teológiai pártos szempontok szerint megfogalmazott adatok. Ezekre a nehézségekre utalt az alábbiakban Kénosi Tózsér János egyháztörténész is, akit a zsinat 1767-ben az unitárius egyház történetének megírására kérte fel: „A szerzők igen gyakran ellentmondanak egymásnak, némelyek nagyon sok fontos dolgot mellőznek, sokan szerfölött elfogultak a maguk felekezetére iránt, az ellenpártot pedig igyekeznek sárba rántani, ellenfeleik történetét és személyeit könnyelműen befeketítik; a bírálat mesterségét általában elhanyagolják; ha saját pártjukra nézve valami kedvező anyagot találnak valamely szerzőnél, azt minden fontolgatás nélkül kiírják s kétségtelen igazság gyanánt tárják az olvasó elé.”³

Dávid Ferenc életének és reformációjának objektív kutatása csak a 19. század második felében kezdődik, amikor a tudományos törekvések új ösztönzést adnak a múlt elfogulatlan vizsgálatára és ismertetésére. A következőkben az unitárius reformáció egy részletkérdésével, Dávid Ferenc halálának időpontjával kívánunk foglalkozni. Vizsgálatunkban az adatok kronologikus tárgyalásának módszerét követjük.

Az ellenreformáció sugalmazására indított koncepciók per Dávid Ferenc ellen „nonadorantizmus — Krisztus nem imádása” címen, az 1579. június 1—2 napjain tartott gyulafehérvári országgyűlésen ért véget.

Kendi Sándor kancellár az országgyűlés nevében a következő ítéletet hirdette ki: „A Nagyságos fejedelem az egész ügyet megértette, hogy te agyad tanácsát követve, az egyház beleegyezése nélkül ezen istentagadó, kárhozatos és hallatlan káromlásra vetemedtél s az ország törvényei ellenére újításokat tettél; ő Nagysága azért téged érdemed szerint megbüntetve például állít, hogy az másokat is hasonló örült újításoktól visszarettentsem. További határozatig pedig őrizet alatt fogság tartatni“⁴. Ez volt az ellenreformáció első győzelme Erdélyben.

A fejedelem Dávid Ferencet, mint hitújítót holtig való fogságra ítélte és június 3-án Déva vár börtönébe záratta. Zoványi Jenő református egyháztörténész megjegyzi, hogy „[Dávid Ferencet], akit eredetileg halálra szánt Báthori Kristóf, s ha állapota nem nyújtott volna kilátást közeli végére, alkalmasint ki is végeztetett volna“⁵.

Dávid Ferenc halála időpontjának megjelölésében a kortársak között lényeges eltérések vannak. Időrendben az első tudósítás Bogáti Fazakas Miklóstól származik. Az unitárius lelkész-költő az 1551-ben Wittenbergben kiadott Paul Eber-féle „Calendarium historicum“ egyik tulajdonát képező példányában naplószerűen, az év napjainak sorrendjében adatokat jegyzett fel Kolozsvár reformációjáról, kora egyes nevezetesebb eseményeiről, valamint saját életéről.⁶ A naptár bejegyzéseiben sok ismeretlen adatot mentett át az utókornak, és az erdélyi protestantizmus történetére vonatkozó tudásunkat értékes ismerettel gazdagította. 1579. november 7-re a következőket jegyezte fel:

„Franciscus Davidis theologus incomparabilis moritur in carcere Devensi, ob adorationem Jesu Christi hominis dogma novum; sepultus iuxta Martini aediculam, sub signo Lysimachi Leone, Deo sic procurante“. Dávid Ferencről nincs további bejegyzése.

Bogáti Fazakas Miklós naptára évszázadokon át lappangott s csak későn a 20. században került elő és jutott a tudományos köztudatba. Kelemen Lajos találta meg 1901-ben az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárában, és hívta fel Pokoly József református egyháztörténész figyelmét erre az értékes nyomtatványra. Pokoly József sajtó alá rendezte és elsőként közölte Bogáti Fazakas Miklós naptár feljegyzéseit 1902-ben „Bogáthi magáról és Dávid Ferenczről“ címen a Keresztény Magvetőben.⁷

A következő tudósítás Karádi Pál temesvári unitárius lelkésztől, a bánási és alföldi egyházközségek szuperintendensétől származik, aki a reformátor halálát 1579. november elejére tette a kolozsvári lelkészekhez — Hunyadi Demeter, Basilius István, Szathmári István és Eppelius János — intézett 1579. november 9-i levelében, melyben többek között ezt írta:

„Ügy értesültem ugyan, *nemrégen*, hogy az ő [Dávid Ferenc] nyomorúságos életének az Úr véget vetett, és őt e hitvány emberi sorsból az örökké tartó öröme vitte“⁸.

Blandrata György, olasz antitrinitárius, akit az unitáriusok többsége a reformátor elítéléséért felelősnek tartott, az 1580. január 10-én Palaeologus Jakabnak küldött levelében Dávid Ferenc halálát november 15-ben jelölte meg:

„[Franciscus Davidis] fuit condemnatus et missus Devam ad carcerem, ubi 15 Novembris est mortuus propter Jesum Christum non invocandum in precibus“.

Palaeologus Jakab a levél szövegét közölte a *Defensio Francisci Davidis* ... c. védírat „Confutatio vera et solida Iudicii Ecclesiarum Polonicarum“ c. tanulmányában⁹. A *Defensio* három kiadása által — 1580, 1581 és 1582 — Blandrata György tudósítása Dávid Ferenc halálának időpontjáról széles körben vált ismertté.

Socinus Faustus 1579. november előtti időre tette Dávid Ferenc halálát a jezsuita Wujek Jakab kolozsvári rector ellen írt vitáiratában: „bizonyos, hogy Dávid Ferencet június elején börtönözték be, s ha nem tévedek, november hónapig élt“¹⁰.

Gyulafi Lestár történétíró, Báthori Kristóf és Báthori Zsigmond titkára és diplomatája, aki értékes magyar nyelvű jegyzeteket hagyott hátra kora eseményeiről, feljegyzése szerint a fejedelem Dávid Ferencet innováció miatt 1579-ben elítélte és Déva vár börtönébe záratta. Börtönfelügyelője egy István nevű tisztartó volt, aki el is temettette. A halál időpontjáról nem tesz említést.¹¹

Szamosközi István történétíró a reformátor halálának csak az évét — 1580 — örökítette meg a következőkben: „Franciscus Davidis moritur 1580“¹².

Kolozsvár város tanácsa 1580. február 20-án tárgyalta Dávid Ferenc gyermekeinek kérését, hogy apjuk által Theobaldus lektor behozatalára költött 73 magyar forintot a város fizesse vissza.¹³ A jegyzőkönyv „Dávid Ferenc árvái“-ról beszél, mely arra utal, hogy a reformátor 1580-ban már nem élt.

A kortársak megítélésében mutatkozó bizonytalanság Dávid Ferenc halálát illetően, adatok hiányában, megmaradt a következő századokban is.

A 17. században Georg Haner, erdélyi evangélikus egyháztörténész, Dávid Ferenc halálának idejét 1579. június 6-ban állapította meg.¹⁴ Christophorus Sandius, lengyel egyháztörténétíró, Blandrata György adata alapján azt írta, hogy az erdélyi unitárius reformátor 1579. november 15-én halt meg.¹⁵

A 18. században Debreceni Ember Pál, református egyháztörténész, akinek munkáját a szerző nevének elhallgatásával Fridericus Adolphus Lampe adta ki, a református egyház történetében Georg Haner adatát vette át, mely szerint Dávid Ferenc június 6-án halt meg Déva vár börtönében.¹⁶

Bod Péter református lelkész, történétíró az időpont vitatott kérdésében ellentmondóan nyilatkozott. A *Historia Unitariorum in Transylvania* c. munkájában azt írja, hogy Dávid Ferenc november 15-én halt meg.¹⁷ Ezzel szemben az erdélyi református püspökök életrajzát tárgyaló *A Smyrnaei szent Polikárpus* c. munkájában a reformátor halálának idejét 1579. november 9-e előtti egy két nappal jelölte meg.¹⁸

Kénosi Tózsér János — Uzoni Fosztó István a kéziratos unitárius egyháztörténetükben megállapították, hogy „Dávid Ferenc valószínűleg 1579. november 15-én halt meg. Ez a mi íróink tanúságán kívül kiviláglik abból a levélből is, melyet Báthori Kristóf erdélyi fejedelem írt öccsének, Báthori Istvánnak, amikor a jezsuitákat be akarta hozni Erdélybe“¹⁹.

Aranyosrákosi Székely Sándor az 1839-ben megjelent *Unitárius valás kezdetei Erdélyben* c. munkájában — az első erdélyi unitárius egyháztörténet — Georg Haner után Dávid Ferenc halála időpontját június 6-ra tette.²⁰

Robert Wallace, angol történész a kiemelkedő antitrinitáriusok életrajzát tárgyaló műveben, Georg Haner adatát elfogadva, Dávid Ferenc halálát hasonlóképpen június 6-ban jelölte meg, de egyben megjegyezte, hogy más történészek szerint november 15-én halt meg.²¹

Kövári László történetíró „Dávid Ferenc eliteltetése“ c. tanulmányával elsőként állítja a 19. században, hogy az unitárius egyház alapítója 1579. november 7-én halt meg; forrását nem jelöli meg.²² Hasonló felfogást vallott Ferencz József is az 1875-ben megjelent *Unitárius kis tükör* c. munkájában. Azonban könyvének II. és III. kiadásában november 7 helyett indokolás nélkül november 15-ben jelölte meg Dávid Ferenc halálát.²³ Ez az időpont szerepel „Az unitárius egyház története“ c. kéziratot művében is.²⁴

Jakab Elek történész a reformátor eliteltetése és halála háromszázados évfordulójára írt *Dávid Ferencz emléke* c. monográfiájában²⁵, valamint *Kolozsvár története* c. munkájában²⁶ az egyházalapító halálát a hagyományossá vált november 15-ben állapította meg. Jakab Elek nem ismerte Bogáti Fazakas Miklós naptárfeljegyzéseit, érthetetlen azonban, hogy nem figyelt fel Kövári László és Ferencz József megállapítására november 7-et illetően.

Warga Lajos református egyháztörténész a *Keresztyén egyház történelmében* szintén november 15-e szerepel²⁷. Zoványi Jenő egyháztörténész a *Theológiai Ismeretek Tára*²⁸ és a *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*²⁹ c. műveiben hasonlóképpen a november 15-i időpontot találjuk. Ezzel szemben *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig* c. munkájában már azt írja, hogy „1579. novemberének első felében jobb világra költözött ez az incomparabilis theologus“³⁰.

Joseph Henry Allen, amerikai unitárius történész, az unitarizmus történetéről szóló munkájában Dávid Ferenc halálát 1579. november 7-ben jelölte meg.³¹

A 20. században Pokoly József egyháztörténész az 1904-ben kiadott *Az erdélyi református egyház történetében* csak annyit állapít meg, hogy Dávid Ferenc 1579 november hónapban halt meg. Lábjegyzetben megjegyzi, hogy „Dávid F. 1579. nov. 7. halt meg, mint ezt Bogáthi Miklós sajátkezü chronológiája bizonyítja“³².

Kanyaró Ferenc irodalomtörténész „Dávid Ferenc“ c. tanulmányában az időpont kérdésében nem foglalt végleges állást. A reformátor szerezte november 7-én vagy 15-én halt meg; egyben megjegyzi, hogy: „A költő Bogáthi az elsőt, a tudós Bod Péter mindkettőt vallja“³³.

Zsilinszky Mihály egyháztörténész *A magyarhoni protestáns egyház történetében* szintén november 15-ét találjuk.³⁴

Kiss Ernő irodalomtörténész Dávid Ferenc születésének négyszázados emlékünnepélyére írt *Dávid Ferenc emléke* c. munkájában Jakab Elek után a reformátor halálát november 15-re tette³⁵. Borbély István irodalomtörténész ezzel szemben „Dávid Ferenc és kora“ c. tanulmányában, Bogáti Fazakas Miklós adata alapján, a reformátor halálát november 7-ben határozta meg.³⁶

Earl Morse Wilbur amerikai unitárius egyháztörténész, *Our Unitarian Heritage*³⁷ és *A History of Unitarianism in Transylvania, England and America*³⁸ c. műveiben Dávid Ferenc halálának időpontja 1579. november 15.

Révész Imre református egyháztörténész a *Magyar református egyháztörténet* c. művében Dávid Ferenc halálát szintén november 15-ben jelölte meg.³⁹

Horváth János irodalomtörténész *A reformáció jegyében* c. munkájában hasonlóképpen november 15-ét fogadta el.⁴⁰ A *Magyar Irodalmi Lexikon*-ban szintén november 15-e szerepel.⁴¹

George H. Williams, amerikai unitárius egyháztörténész, a *The Radical Reformation* c. művében az unitárius reformátor halálát november 15-ben jelölte meg.⁴² Ezzel szemben a „The Christological Issues between Francis Dávid and Faustus Socinus during the Disputation on the Invocation of Christ“ c. tanulmányában már Bogáti Fazakas Miklós adatát — november 7-ét vette át.⁴³

A *magyar irodalom története 1600-ig* c. munka Dávid Ferenc halálának csak az évét állapítja meg 1579-ben.⁴⁴

Dr. Bodor András történész „Újabb adatok egy négyszáz éves perőről“ c. tanulmányában november 15-e szerepel.⁴⁵ Szász János egyháztörténész *Dávid Ferenc* c. munkájában szintén november 15-ét találjuk, zárójelben azzal a megjegyzéssel, hogy más források szerint novem-

Dán Róbert irodalomtörténész Dávid Ferenc halálát november 9, illetve november 15-ben határozta meg.⁴⁷

Az unitárius egyház köztudatában Kénosi Tözsér János, Uzoni Fosztó István, Jakab Elek és Ferencz József tekintélye alapján Dávid Ferenc halálának időpontjául 1579. november 15-e vált általánosan elfogadottá. Ezen a napon emlékeznek meg az egyházközségek az egyházalapító haláláról, ez szerepel az egyházi kiadványokban és a dévai várbán elhelyezett emléktáblán.

A rendelkezésünkre álló adatokból kétségkívül megállapíthatjuk, hogy Dávid Ferenc már elítéltetésének évében, 1579-ben meghalt. Vita-tott azonban halálának hónapja és napja, melyet a források amint az előbbiekből láttuk, egymástól eltérően június 6-ra, november 7-re, illetve november 15-re tesznek. Felfogásunk szerint a legvalószínűbb időpont megjelölést Bogáti Fazakas Miklósnál találjuk meg, akinek naptár bejegyzéseit nemcsak a gazdag adatgyűjtés jellemzi, hanem a szerzett adatok hitelessége is. Az 1541. október 5. és 1591. április 7. közti időből feljegyzett eseményeket a valóságnak megfelelően, történésük szerint örökítette meg.

A reformátor életével kapcsolatos adatok hitelességét valószínűsíti az is, hogy Bogáti Fazakas Miklós szorosabb kapcsolatban állott Dávid Ferencel. A lelkész-költő az erdélyi unitarizmus radikális ágához tartozott, a dávidferenci nonadorantizmus buzgó híve volt; a reformátor iránti nagybecsülését fejezi ki a naptár feljegyzésében szereplő „theologus incomparabilis“ megállapítása is. A naptárban pontosan feljegyezi, hogy Dávid Ferencet 1579. június 2-án ítélték el. Megörökíti halála idejét, mely értesülése szerint november 7-én történt. Ismeri Dávid Ferenc sírját is, melynek helyéről pontos, eligazító leírást ad.

A Dávid Ferenc elítéltetése utáni „pokoli időkben“ is kitartott Dávid Ferenc radikális teológiája mellett. „O tempora“ felkiáltással, sajnálattal említi meg az 1580. június 2-i tordai zsinatnak a Dávid Ferenc teológiai felfogását valló lelkészek ellen hozott rendszabályait. És részvétellel emlékezik meg arról is, hogy a reformátor tehetséges fia, Dávid, a „benne bízó jóknak nagy gyászára“ 1582. március 27-én vagy 28-án meghalt.

A gyulafehérvári ítélet után figyelemmel kísérte Dávid Ferenc sorát Kolozsvárról, ahol 1579. októbertől tartózkodott⁴⁸. Gál Kelemen

A kolozsvári unitárius kollégium történetében megállapítja, hogy Hunyadi Demeter püspökké választása után, 1579-től 1581 végéig Bogáti Fazakas Miklós lett az óvári főiskola rektora.⁴⁹ Erről tanúskodik 1580-ból Kolozsvár számadáskönyvének az a bejegyzése is: „Az tavali mesternek, Bogáthi Miklósnak sallarimumába Fl. 50⁴⁵⁰. 1581 végén azonban a dávidferenci irány pártolása miatt meg kellett válnia állásától, és Gerendremet, ahol Gerendi Jánosnál talált átmenetileg menedéket.

Bogáti Fazakas Miklós feltehetően Dávid Ferenc haláláról Kolozsvárt értesülhetett, ahová a hirt Déváról a reformátor gondozója hozzátta, akinek nevét Gyulafi Lestár feljegyzéséből ismerjük. „Egy inasnal többnek szabad nem volth David Ferenchez járni a penig Királifaluj János volth⁴⁵¹.

Királyfalvi János egy veresegyházi unitárius család gyermeke volt. Az 1560-as években tanulhatott az óvári főiskolában. Szorgalmas munkával küzdötte fel magát szegény sorsból magas állami tisztségre. Előbb a fejedelmi kancellária íródeákja, majd titkára, végül ítélmester (protonotarius) lett⁵². Vallásához mindvégig hű maradt. Istvánffy Miklós, a történetíró jegyezte fel róla, hogy vallása miatt még eltemetni is alig tudták Prágában, ahová 1603-ban, mint a Rudolf császárhoz küldött országos delegáció tagja került.

Királyfalvi János nem volt ismeretlen Dávid Ferenc családja előtt. Mint az óvári főiskola szegény diákja élvezte a város főpapjának támogatását. Egy 1583. március 6-i kolozsvári per szűkszávú tanúadata szerint, egy korábbi időben Trauzner Lukács — Dávid Ferenc veje — Kolozsvár főjegyzője házában lakott, feltehetőleg, mint annak íródeákja.⁵³ Ez lehet a magyarázata annak, hogy éppen őt bízták meg a beteg Dávid Ferenc gondozásával a börtönben.

Királyfalvi János Dávid Ferenc halála után Kolozsvárra jött, hogy a családdal kötelességszerűen tudassa a halál idejét és körülményeit. Bogáti Fazakas Miklós eszerint közvetlenül tőle vagy Dávid Ferenc családjától szerezhette értesülését az egyházalapító haláláról és sírjáról. Mindezek alapján, a fennmaradt adatok közül Bogáti Fazakas Miklósnak naptár bejegyzése, addig is amíg hitelesebb adat nem kerül elő, számunkra kútfő értékű. Éppen azért a lelkész-költő adata alapján Dávid Ferenc halálának idejét 1579. november 7-re tesszük.

JEGYZETEK

¹ Dávid Ferencz emléke. Bp 1879. VI.

² II. kötet. Bp 1888. 266.

³ Uzoni Fosztó Istvánnak az Unitárius egyháztörténethez írt előjáró beszéde. Latinból fordította Márkos Albert in: KerMagv LXXII(1940) 132—133.

⁴ Jakab E.: i.m. 237—238; lásd: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. III. k. (1576—1596) Bp 1877. 28.; Martinus Laterna S. J. Litterae Annuae Provinciae Poloniae S. J. in: Monumenta Historica Societatis Jesu. Volumen 101, Roma 1969. 1004.

⁵ A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp 1977. 118.

⁶ A naptár a kolozsvári akadémiai könyvtárban található.

⁷ KerMagv XXXVII(1902) 261—270. A Dávid Ferenc haláláról szóló bejegyzés 265. lapon van.

⁸ Kénosi Tözsér János—Uzoni Fosztó István: Unitario Ecclesiasticae Historiae

- Transylvanicae. Tomus I. 242.; Ar. Rákosi Székely Sándor: *Unitária vallás kezdetei Erdélyben*. Kolozsvárt 1839. 82—83.
- ⁹ 1983 évi kiadás, Bp-Leiden. 280—281.
- ¹⁰ Kénosi Tözsér—Uzoni Fosztó: i.m. 237.
- ¹¹ *Följegyzése Dávid Ferencz fogsága s halála körülményeiről*. közli Jakab Flek; Lásd: Gyulafi Lestár krónikai följegyzései. Hevenesy gyűjtemény LXVIII. kötet 338. lapján új számozás szerint. KerMagv XI(1876) 193—194.
- ¹² *Történeti maradványai*. Kiadta Szilágyi Sándor. I. kötet (1506—1603) 205—206.
- ¹³ Kolozsvár város 1569—1582-beli közgyűlési jegyzőkönyvei 211a. Lásd: Szabó Attila: *Nép és Nyelv*. Válogatott tanulmányok, cikkek. IV. k. Bukarest 1980. 572; KerMagv 86(1980) 173.
- ¹⁴ *Historia ecclesiarum Transsilvanicarum*. Francoforti et Lipsiae. Anno 1694. 301.
- ¹⁵ *Bibliotheca Antitrinitariorum*. 1684. 121.
- ¹⁶ *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania*. Utrecht 1728. 304.
- ¹⁷ Lugdunum Batavorum 1781. 143.
- ¹⁸ Nagyenyed 1766. 30—36.
- ¹⁹ Kénosi Tözsér—Uzoni Fosztó: i.m. 237.
- ²⁰ I.m. 82.
- ²¹ *Antitrinitarian Biography*. Vol. II. London 1850. 259.
- ²² KerMagv VIII(1873) 331.
- ²³ Kolozsvár 1875. 12. A II. kiadás 1881-ben, a III. 1900-ban jelent meg.
- ²⁴ I.m. 113.
- ²⁵ I.m. 243.
- ²⁶ I.m. II. Bp 1888. 285.
- ²⁷ I.m. II. k. Sárospatak 1887. 263. Új kiadása: 11. k. Sárospatak 1906. 282.
- ²⁸ I.m. I. k. Mezőtúr 1894. 257.
- ²⁹ *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Bp 1977. 134.
- ³⁰ *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Bp 1977. 502.
- ³¹ *An Historical Sketch of the Unitarian Movement since the Reformation*. New York 1894. 112.
- ³² I.m. I. kötet (1556—1604) Bp 1904. 265.
- ³³ KerMagv XLI(1906) 263.
- ³⁴ I.m. Bp 1907. 119.
- ³⁵ I.m. Kolozsvár 1910. 92.
- ³⁶ KerMagv XLVII(1912) 32.
- ³⁷ Boston 1925. 243. Magyarra fordította Szent-Iványi Sándor: *A mi unitárius örökségünk* címen. Cluj 1937—1938. 174.
- ³⁸ Boston. Second printing. 1969. 77.
- ³⁹ I.m. I. k. Debrecen 1938. 89.
- ⁴⁰ I.m. II. kiadás Bp 1957. 350.
- ⁴¹ I.m. I. k. Bp 1963. 239.
- ⁴² I.m. Philadelphia 1961. 732.
- ⁴³ In: *Antitrinitarianism in the second half of the 16th Century*. Edited by Róbert Dán and Antal Pirnát, Bp.-Leiden 1982. 295.
- ⁴⁴ I.m. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp 1964. 331.
- ⁴⁵ *Korunk*. XXVII. évfolyam, 7. sz. 1968. 1209; KerMagv 77(1971) 53.
- ⁴⁶ I.m. Bp 1982. 53.
- ⁴⁷ *Matthias Vehe-Glirius és Dávid Ferenc*. MTA. II. Osztályának közleményei 1979. 203. Matthias Vehe Glirius: *Istenismeret és más írások*. 254; *Matthias*

Vehe-Glirius, Life and Work of a Radical Antitrinitarian with his Collected Writings. Bp-Leiden 1982. 143.

⁴⁸ 1579. október 14-re egy kolozsvári eseményt, Csáky László halálát jegyzi fel naptárába: *KerMagv* XXXVII(1902) 265.

⁴⁹ *I.m.* II. k. 1935. 377—378.

⁵⁰ XXII. füzet; Gál K.: *i.m.* 378.; Jakab E.: *Kolozsvár története.* II. k. 260.

⁵¹ *I.m.* *KerMagv* XI(1876) 194.

⁵² Jakab E.: *Dávid Ferencz emléke.* 242.; Kelemen Lajos: *Királyfalvi János itélőmester,* in: *Unitárius Élet.* VIII. évfolyam 3. sz. 3.

⁵³ Kelemen L.: *i.m.* 3.

GAAL GYÖRGY

(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

II. rész

OLVASÁSTANULÁS, BEIRATKOZÁS A REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBA

Megindult az új élet.

A régiből is ott kísértettek annak kellemetlen árnyékai. Félénk és bizalmatlan lettem, s ez a két vonás legalább egy évtizedig megmaradt a lelkemben.

Ekkor, édesanyánk hazatértéig mi, a két nagyobb testvér már ábécé-gyakorló műzsafiakká serdültünk. Édesapánk tanított meg írni és olvasni, s ezt minden nap gyakoroltuk. Első elemi osztályba soha se jártam. Az apám házi iskolája volt az én első elemi osztályom. Édesapám az olvasókönyvben megmutatta, hogy mit olvassak el, s mégpedig nemcsak egyszer, hanem többször is. Én aztán az ő meghagyásának minden nap hűségesen eleget tettem. A kihagyott olvasnivalót legalább kétszer v[agy] háromszor hangosan felolvastam. Többször felesleges volt, mert ennyi gyakorlat után már legtöbbször — jó felfogásom mellett — a feladatot szóról szóra el tudtam mondani. Sokszor olvastam emellett önként előmbe került különböző könyvekből is.

A könyveket azelőtt is szerettem és bújtam, mielőtt olvasni tudtam volna. Öt év körüli gyermekkoromban történt, hogy talán egyik csütörtöki vásárosnapon bejött Szentháromságról Désfalvi Pataky László bátyánk, ki édesapámnak gyermekkorától barátja volt. Neki három, korban utána következő leánytestvére volt, kiket már kisgyermekkoromban ismertem: Mária, ki Désfalvára Muzsnay Sámuel ottani birtokos nemesemberhez, Krisztina, ki Medeséri Ferenczi András akkor kisbirtokoshoz, későbbi kishivatalnokhoz, s Ágnes, ki Nyáradgálfalvára Gálfalvy Zsiga kisbirtokos nemeshez ment férjhez. Közülük Ferenczi András és felesége legalább is havonta egyszer, de néha többször is bejártak M[áros]v[ásár]-helyre, s ilyenkor a legtöbbször hozzánk is ellátogattak, vagy ritkábban oda is szálltak.

Egy ilyen alkalommal történt, hogy én a *Nép zászlaja* című képes hetilap édesapámnak meglevő 1867. évi folyamának kemény táblájú kötetét forgatva, a képek alá nyomott magyarázó szövegen mutató ujjamat végig húzva szóról szóra hangosan mondottam az aláírás szövegét. Pataky László bátyánk ámulva és szinte megdöbbenve szólott édesapámhoz:

— Az Istenért, Miklós, csak nem kínozzátok ezt a gyermeket ilyen kis korában olvasni tanítással?! Az ilyen korai erőszakolás a gyermek agyában később megbosszulhatja magát.

Édesapám jól tudta, hogy én a képek alá nyomott szövegeket a kötet többszöri forgatásával és a nekem elég sokszor ismételt felolvasások hallásából jó emlékezőtehetségem alapján szóról szóra tudom. Őszintén meg is mondta ezt a csodálkozó rokonoknak, akiknek azonban a nyert felvilágosítás után is csak az a véleményük maradt, hogy nekem nem közönséges eszem van, s belőlem — ha az Isten megtart — még híres tudós ember lehet.

Nekem természetesen vajmi kevés közöm volt a jóindulatú rokon vélekedésekhez, de annyit apró gyermek létemre is megértettem és kiéreztem, hogy amit a rokonok mondanak, az nem rossz és nem válna káromra, s ezen bátorságra kapva, máskor is szívesen forgattam előttük a *Nép Zászlaját* vagy egy-egy olyan könyvet, melynek képaláírásait a többszöri használatból vagy gyakorlatból megismertem.

Telt az idő, s közeledett az én iskolába belépésem napja. Ez hosszú életemnek egyik legnevezetesebb napjává lett és nőtt. Minden ismeretlen, új volt előttem, s azért van az, hogy minden, ami iskolába jutásommal az első napon történt velem, oly mély benyomással járt és oly erős hatást tett reám, hogy abból az azóta letelt több mint háromnegyed század majdnem semmit se törölt ki, egyes mozzanatokra oly híven és élénken emlékezem ma is, mintha csak napokkal ezelőtt történtek volna.

1885 szeptember legelején, talán másodikán, édesapám magával vitt, hogy beirasson tanulónak a Ref[ormátus] Koll[égium] elemi iskolájába. A Ref[ormátus] Kollégiumban működő elemi iskolának [nem volt] csak 2-iktól 4. osztálya. Mind a három osztályban egy-egy Nagyenyeden végzett ref[ormátus] teológus tanított, akik a tanvezető tanár alá tartoztak, aki az elemi osztályok közös igazgatója volt. Egész életemre kihatott kedves jó tanárom, Koncz József volt akkor a kollégium elemi iskolájának tanvezetője. A teológusok pedig rendszeren egy évig vagy ritkábban tovább is tanítottak, amíg valamelyik M[aros]v[ásár]hely környéki egyházközség papnak megválasztotta őket.

Az iskolai beiratásom nagyon kevés formassággal, úgyszólván családdian történt. Édesapám mint a m[aros]v[ásár]helyi Ref[ormátus] Kollégiuml egykori diákja évekig tanítványa volt Koncz Józsefnek. Valaha az 1860-as évek derekán szintén ő írta be a kollégiumba tanulónak. Ez is közrehatott az érintkezés közvetlensége s a beírás egyszerűsége irányába.

— Na, elhozta az úrfit beiratni? — szólott Koncz bácsi apámhoz, belépésünk és köszönésünk után.

— El. Itt az ideje, hogy iskolába kerüljön.

— Na, hogy hívnak téged? — kérdezte felém fordulva Koncz bácsi.

— Kelemen Lajosnak — vágtam ki igen bátran és hangosan a feleletet.

— Hány éves vagy?

— Kilencben járok.

— Tudsz-e olvasni és írni? — folytatódott a kérdés.

— Tudok.

— Na lássuk — mondotta Koncz bácsi egy kinyitott vastagoeska könyvet a kezembe adva. Aztán ujját az egyik sor elejére téve hozzátette —, olvasd, innen.

Olvasni jól tudtam. Ment, mint a karikacsapás. Négy-öt sor után Koncz bácsi kimondotta, hogy jól van, elég.

— Hát írni tudsz-e? — kérdezett tovább.

— Tudok — feleltem nekibátorodva.

— Na, írd le erre a papirosra a nevedet — folytatódott a kérdés, s a papirost átadta nekem. Leírtam a nevemet.

— Jó írása van, mint az apjának — jegyezte meg Koncz bácsi.

— Na, írd le annak a városnak a nevét, amelyikben lakunk — folytatta.

Leírtam Marosvásárhely nevét, de csak kis kezdőbetűvel.

— Na, hát a szülővárosod nevét nagy kezdőbetűvel kell írni — volt a javító bírálat.

Nekem a leghalványabb sejtelmem sem volt, hogy miért kell Marosvásárhely nevét nagy kezdőbetűvel írni, de siettem a kisbetűt nagyra kijavítani.

— Elég is lesz ebből — mondotta Koncz bácsi.

— Hát számolni tudsz-e? — kérdezett tovább.

— Tudok — feleltem jóhiszeműleg a tudatlanság vakmerőségével.

— Na, számolj el 1-től 10-ig!

Gyorsan megtörtént, mert édesanyám, mint legnagyobb fiúvermeket, legtöbbször engem küldött az utcában a fölünk mintegy 100—120 lépésre a mi házunkon lévő Reich Károly-féle kiskereskedésbe apróbb bevásárlásokra, s így, ezen az úton a kraicártól a forintig terjedő pénzismerettel kapcsolatban valamennyi gyakorlatot szereztem a számolásban is.

— Na, most számolj tovább kettővel, föl húszig!

Ezt már csak most gyakoroltam először, de lassacskán hibátlanul elcsúszott.

— Most már folytasd a számolást tízzel föl húsztól százig.

Ezt soha nemcsak nem gyakoroltam, de még csak nem is hallottam. Hátha még azt is tudtam volna, hogy százan fölül is vannak számok! De nekem a számok végtelen sorából akkor még a száznál több nem jutott tudtomra.

Nagy szerénységemre Koncz bácsi megelégtelte a kérdéssel, s én anélkül, hogy tudtam volna, sikerrel átettem életem legelső vizsgáján. Koncz bácsi beírt a második elemi osztály névkönyvébe, s azzal én a drága jó, nagy és szépemlékű marosvásárhelyi Református Kollégium rendszeres tanulói sorába kerültem.

Koncz bácsinak a minoriták temploma és zárdája déli tőszomszédságában, a Bolvaiak egykori tanári szállásában volt a lakása. Innen indultunk illő köszönet és elbúcsúzás után az akkori Nagyközön, a későbbi Bolvai utcán, fel az egyenesben még száz lépésre, s a közbeeső kollégiumi tornakert megkerülésével sem sokkal messzebb eső kollégium épületébe.

A MINORITAK TELKE, A KOLLÉGIUM MŰLTJA, ÉPÜLETE

[A mai Bolyai utca] Transylvania szálló és kávéházzal szembe eső oldala elmaradottságából évekig semmit se veszített. Ez a terület, mint hatalmas belsőség a minorita rend tulajdonában volt, s ezek se nem építkeztek, se el nem adtak belőle, hogy mások építkezhessenek, s ezzel azon a vonalon és környékén nagy területen megállítottak minden fejlődést és szépítést.

Jól emlékezem arra, hogy a hatalmas, akkor félig puszta belsőség legalján, a Transylvániával átellenben, egy gyarló kis, talán két szobás sárgára meszelt rozoga házacska idéetlenkedett, s onnan föl a minorita temetőig csak az elhanyagolt puszta felburjánzott telek kietlenkedett. Ez a nagy hely akkor már igazán útjában állott azon a tájon a város fejlődésének.

A postaépülettel szemben aztán egy másik gyarló, szennyes sárgára meszelt kis házacska bújt meg. Jól emlékszem arra is, hogy lakójának neve Tartler volt, a fia két-három osztállyal fölöttem a Ref[ormátus] Kollégiumba járt.

E kis házon felül — amint emlékezem — jó száz lépésnyi szélességben az utca felől a minoriták deszkakerítéses temetője feküdt. Temető a város közepén! Akkor még különösen örmény családok használták s jó rendben tartották, úgy, hogy annak az utcasaroknak a Nagypiacról idáig ez volt még a legtűrhetőbb darabja. A temetőn felül volt a nem nagyon széles bejáró út a templomhoz és a zárdába.

A templomot különösen örmény nők járták, de már a zárdában ritka volt a látogató. Ezt a zárdát Mária T[erézia] uralkodása idején egy Lobkovitz herceg, erdélyi katonai parancsnok hozta életre, ő viselte az építkezés költségeit is.⁹ Azonban a nagylelkű és gazdag patrónus közbejött halála örökre megakadályozta a befejezést. A nagyméretűnek indult hatalmas templom is — csak hajója mintegy 2/3-ad része épült ki — szegényes emléke maradt egy szép, nagy és jó akaratnak.

Később, évtizedek múlva még fiatalon otthon járva, láttam azokat az építkezéseket, melyek nemcsak a temetőt tüntették el nyomtalanul, hanem a templom mellett utcát nyitva, új forgalmi utat teremtettek és segítettek a XIX—XX. század fordulója táján Bernády György polgármestersége alatt megindult nagyszabású építkezésekkel Marosvásárhelyt szokatlan gyorsasággal egy nagyszabású várossá emelni.

*

A marosvásárhelyi Református Kollégium gyökerei a XVI. században a városban működött schola particuláig (algimnáziumig) kimutathatók, sőt a már két századdal előbb működött Ferenc-rendi zárdával kapcsolatban állott iskoláig maradtak nyomai.

Egy XVII. sz[ázad] utolsó negyedéből szász írótól származó kis latin munka szerint pedig ennek az iskolának akkor Erdélyben oly jó híre volt, hogy bizonyos években a szász tanulók is tömegesen keresték fel, elsősorban a magyar nyelv elsajátításáért.

⁹ Lobkovitz herceg 1740-ben telepítette erre a helyre a minoritákat. Templomukat 1767-ig építették. 1902-ben a templomot, 1903-ban a zárdát javították, bővítették. 1895—1914 között teológia is működött itt.

A régi iskolának az épülete ma is jó karban áll még a várbeli ref[ormátus] nagytemplom egykori szentélye és tornya északi tövében. Ideje és illő is volna ezt az épületet az egykori jelentőségét hirdető emléktáblával megjelölni, mert ma már M[aros]v[ásár]hely lakóinak legfennebb 1—2 százaléka ha tud annak jelentőségéről és egykori kiváló művelődés-történeti szolgálatairól.

[Beiratkozásom idején] a kollégium kettős udvarára a főkapun belépve a két udvar közül a látogató v[agy] a diák egyaránt először a Nagykúriára érkezett.¹⁰ Ennek északi oldalát a kollégium kétemeletes része képezte és határolta is. Az egész épületnek ez volt a legmagasabb része. Keleti oromfalát pléhvél borított négyablakos megnyúlt négyszögű torony koronázta. Ebből az élehangú két ezüstcsengésű csengettyűből a nagyobbik többször megszólalt. Reggel ez adta az ébresztő s vele az öltöző parancsot, ugyanakkor a nagykapu nyitás jelét is. Éles hangja a magasán fekvő épület tetejéről reggel, de főleg este az egész városba elhalatszott. Ugyanakkor a kapuór a barnászöröstre festett kapu közelében elfoglalta helyét, s a szobák tisztaságát s a vizet gondozó tandíjmentes szolgálóiuk csoportban siettek a nagypiaci híres Bodor-kútjára, hogy onnan annak csorgó vizéből a napi fogyasztásra s részben a tisztálkodásra is egy-egy nagy korsó vizet hozzanak.¹¹ Ez a nem sok víz az elég felületes mosakodással és nem sok ivással el is fogyott, s így a Bodor-kútjához a kirándulást a szolgálóiuknak naponta többször is meg kellett ismételni, ami főleg hideg téli napokon éppen nem tartozott az irigylésre méltó mulatságok sorába. Vízvezetéknek híre se volt még akkor M[aros]v[ásár]helyt.

Közvetlenül ehhez a kétemeletes tömegépülethez délre építve egy manzárdtetős egyemeletes épületszárny nyúlt be az udvaron. Földszintjére csak a tájban helyezték át a tanári szobát. Emeletére a följárás a kapuközből bejövőleg balra egy felsötét folyosóról kemény tölgyfalépcsőkön vezetett fel: ott volt a kollégium nagyterme, az összes nagyobb iskolai ünnepélyek s az évvégi vizsgák székhelye. Már rendeltetésüknél fogva is tekintélyes részletei a szinte félős tiszteletet parancsoló nagy-épületnek.

A kollégium kétemeletes része a bennlakás céljára szolgált. Ez alól kivételt képezett a földszintnek közvetlenül a nagykapu melletti szobája, melynek erős pántozott vasajtaja mindjárt elárulta, hogy ott nem közönséges lakoszoba van. Itt volt elhelyezve a Gecse Dániel, az egykori humanus szabadkőműves orvos által alapított Gecse-intézet pénztára s pénztári hivatala, Marosvásárhely humánus célok szolgálatára alapított leg-

¹⁰ A kollégium korabeli épületeinek alap- és térrajzát valamint északi, keleti és déli fényképfelvételeit *A marosvásárhelyi ev. Ref. Kollégium Értesítője az 1894—95. iskolai évről* tartalmazza. Ennek első része 758 lapon a kollégium történetét adja elő Koncz József összeállításában. Az épületek elhelyezkedését Kelemen Lajos is vázlatos rajzokkal szemlélteti kéziratán.

¹¹ A Bodor-kút a Borsos Tamás építette és a várból vizet hozó vezeték főtéri négyes csorgója volt. Bádokpupoláján Apolló-szobor díszlett. Nevét onnan kapta, hogy Bodor Péter, a furfangos székely ezermester olyan szerkezetet illesztett bele 1820 körül, melyet a víz ereje hajtott, s hatóránként muzsikált. A szerkezetet valószínűleg 1836-ban egy vihar pusztította el. 1911-ben a város magát a rozoga kút-épületet is lebontatta.

első intézménye.¹² Nekünk, a tanuló ifjúságnak 11 évi ott tanuláson idején soha senki meg nem magyarázta, hogy Gecse Dániel ki volt, mivel magaslott embertársai fölé, s én, aki ifjabb tanuló koromban is szerettem olvasni és gyarapítani tudásomat, Gecse Dánielről és alapítványáról csak a kollégium elvégzése után szerezhettem nyomtatásban kellő ismeretet. Ez pedig azt jelenti, hogy a legjobb példaadók emléke is elsorvad, s nem termékenyít cselekvő követésre, ha erre a talajt, különösen az ifjúságnál elő nem készítjük.

De a kollégium kétemeletes részére visszatérve, meg kell említenem, hogy ebből az első emelet folyosója végéről a kollégium nagykönyvtárába lehetett bejutni. Én már tán V. gimnazista voltam, midőn Koncz József kedves emlékü jó tanárom jóvoltából először járhattam ott. Ő bevitte a kollégium nagykönyvtárát, s neki szokása volt egy-egy tanulóat bevinni oda, részben azért, hogy ha a szükség kívánja, legyen kit elküldeni valamiért, vagy valakiért, s ezen kívül könyvek kihozásában vagy helyretételében segíteni. Koncz József a könyvtárba bejutva, dolgához látott, s a deákot rendszerint magára hagyta. Én is ebbe a helyzetbe jutottam legelőbb. Egy jó félórát vártam tétlenül ott. Megúntam a tétlenséget, s nézegetni s olvasni kezdtem a könyvespolcokon szép rendbe helyezett könyvek sarkáról azok címeit. Némelyik fölkellette kíváncsiságomat, s az ilyeneket helyükről kihúзва beléjük néztem, s a szerint, hogy a tartalom érdekelt-e vagy sem, visszatettem a helyére a könyvet, vagy lapozni kezdtem.

Amint a Szt. Miklós utcáról, vagy szembe északról akár a Kazinczy, akár a régi Sáros utcáról a kollégium kapuján beléptünk, a kétemeletes rész alatt elhaladva szembe a Nagykúriára, jobbra a kétemeletes rész folyosójára, az ú[gy]n[vezett] Kősorra jutottunk. Ebből a folyosóból minden szoba ajtajával szemben ki lehetett érní a Nagykúriára. A nagy, laposfejű szegekkel kivert hatalmas tölgyfakapu egyenesen a Nagykúria felé mutatott utat. Balra egy ablaktalan sötét folyosó nyílt, melyről ismét csak balra a kontraszenior lakószobájába volt bejárat. Ennek ablakán a már említett szemben levő három utcára nyílt kilátás. Erről a barátság-talan folyosóról a kontraszenior lakásával szemben volt a kollégium legrosszabb hírű és emlékü helyisége, a pizskiria. Az iskolai tömlöcöt nevezték így. Kis terjedelmű fülke volt ez, melyben nappal, délután vagy este szürkületig a kisebb csintalanságok elítélt tettesei ülték le a kiszabott kisebb büntetésidőt. A gyarló világítást ez egy méternyi hosszú s félméternyi magas erős vasrácsos ablakon kapta, melybe jobb tornászok karerőn, a gyengébbek kínos erőfeszítésekkel a világosságot szomjúhozva fel tudtak emelkedni. Ezt az emelkedett helyzetet azonban koronként a kárörvendők csúfolkodása és hergelése tette kínossá. Szinte fölösleges megírni azt, hogy ezek a büntetés-ráadások szerencsére csak akkor váltak alig kibírhatóvá, ha a tettesek előzetesen meggyőződtek arról, hogy a kontraszenior nincs otthon. Éppen ezért, ha többen mentek a pizskiria foglya bosszantására, rendszeren kiállított örökről is gondoskodtak, hogy

¹² Szárazajtai Gecse Dániel (1768—1824) a marosvásárhelyi Református Kollégium diákja, a pesti egyetemen szerez orvosi diplomát 1798-ban, majd bécsi és itáliai tanulmányok után 1817-től Marosvásárhely főorvosa lesz, s haláláig itt folytatja tevékenységét. Emberszereteti Intézetét (Institutum Philantropicum) 1820-ban alapította 2000 német forinttal, s végrendeletileg vagyonát is ráhagyta. Célja főleg a református egyház és kollégium támogatása.

a hirtelen hazatérő kontraszenior nehogy tetten érje az ily rakoncátlan-kodókat, mert ebben az esetben hamar ők kerülhettek zár alá.

Én ennek belsejét csak hét év után láthattam meg, s ezt a szerencsét sohase kívántam újra. Éjjel az volt a kapuőr (a vigil) őrhelye. Gyakori volt az őr kicsalása. Ez abból állott, hogy a tettes meghasított végű nád-pálcával a csengő drótját felfelé nyomta, s rögtön reá elfutott. A merénylőket ily esetekben nagyon nehéz volt tetten érni.

A nagy kapualjba lépők szeme balra, magasan a kapuboltív alatt egy a falba illesztett órán akadt meg. Én a római számokat még nem ismertem, s így csak azt tudtam, hogy órát látok, de az időt nem tudtam leolvasni róla.

[A kétemelet magasságú tűzfalon e betűket olvashattam:] BAVIKO. Negyedszázad után Uzdisz[en]tpéteren hallottam Csomoss Jenő bátyámtól, hogy ezek a rejtélyes betűk egyszerűen Bartha Albert VI. középosztályos nevét örökítették meg, aki Cs[omoss] J[enő] bátyámnál néhány évvel járt fennebb, aki arról volt a maga korában nevezetes, hogy három évig járt a VI. középosztályba. Valakivel fogadott, hogy ő a magas tűzfalra felírja a neve kezdőbetűit, s a hozzá annyira ragaszkodó VI. középosztályt jelző kezdőbetűket.

Azt aztán senki se tudta megmondani, hogy mi módon jutott ő fel abba a kétemelet magasságba. A sok találgatás és legenda közül az látszott a legelfogadhatóbbnak, hogy társai a derekára kötött vastag ruhaszáritó kötélben engedték le nevé megörökítésére; vakmerő és életveszélyes fogadásáért életkockázttató ostoba bravúrja végbevitelére. Az utókor mindenesetre hálátlan volt, hogy a nagy tett végbevivője nevére már megfélemedkezett. Én most e hiányt kipótolom, s felújítom a vakmerő diák emlékét, s [kiírom] nevét, melyet mások nem tudtak v[agy] nem akartak megfejteni. Éljen még soká tehát BAVIKO emlékezete!

TANKÖNYVVASÁRLÁS, AZ ANDRÁSY-MAJOR

Már mint a tekintélyes öreg kollégium csemetéje tértem be édesapámmal a kollégium udvarára, hol minden lépés és minden perc új meglepetéseket és új fordulatokat hozott. Édesapám aztán nemsokára magamra hagyva, a hivatalába sietett. A legelső és nagyon kellemetlen [élmény] mindjárt az volt, hogy egy előttem addig ismeretlen térdnadrágos hetyke fiú mellettem elmenőben egy arasznyi kihúzott parittyagumival keményen megcsapta a csupasz kezemfejét. Ilyent most tapasztaltam életemben legelőbb. Szótlanul, de keserű és kellemetlen fájdalom-érzéssel nyeltem le a hatalmaskodást. Ezt a fiút én most és mindörökké megutáltam, s mindig kerültem, valameddig a kollégiumba járt. Szerencsére az elemi osztályok után eltűnt onnan. Úgy hallottam, kereskedőinas lett, s most már — a kollégiumi közfelfogás szerint — én nézhettem volna le. Harmath Sándornak hívták.

Vele egyszerre ismerkedtem meg Páll Károly széles körben ismert későbbi tanárom akkor 3. elemista Andor fiával. Ő ott akkor árusította ki használt 2. elemi osztályos iskolai könyveit a koll[égium] udvarán. Ezeket ketten együtt elvittük édesapám hivatalába, a közeli Királyi Táblára, hol ő akkor dolgozott, s a nekem szükséges darabokat ő ott kifizetve, visszatértünk a kollégiumba. Nem emlékszem arra, hogy egyetlen új könyvre költöttünk volna.

Délben aztán otthon édesapám meghagyta nekem, hogy Páll Andort hívjam meg vendégül a mi kertbérletünkbe, az Andrásy-majorba. Én a meghagyásnak rögtön eleget is tettem, s Páll Andort a major hollétééről és a bő gyümölcstermésről tájékoztatva úgy egyeztünk meg, hogy d[él]u[tán] 5 órakor együtt megyünk a kollégiumból a majorba. Édesapám meghagyására azonban azt is megmondtam, hogy hozzon magával valami nagyobb vászon vagy legalább erősebb papiros zacskót, hogy abba haza is vihessen magának gyümölcsöt.

A megállapodás aztán pontosan teljesült. Abban az évben rendkívül bő őszi gyümölcstermés volt, s a jó órára nyúlt kerti látogatás és bő gyümölcsfogyasztás után Páll Andort édesapám közel félvékányi szép és jó almával látta el. Én pedig ugyancsak az ő meghagyására azt a Páll K[ároly]ék utcája, a Kazinczy utca végéig segítettem elvinni.

De ha már a neve szóba és írásba került, nem volna illő megfeledekezni az én életemben több mint egy évig szerepet játszott Andrásy-majorról sem.

Ez a kedves emlékü egy holdnyi gyümölcsöskert ott feküdt közvetlenül a római katolikus temető mellett, a jeddi és koronkai országútba vezető mezőre járó szelíden emelkedő szekérút mentén. A város végén, a déli soron akkor még csak nagyon foghíjasan épült ki az utca. Jó harmadkilométeren egyetlen ház se épült fel még. Ennek az útnak a tetején az Újváros felé menőleg jobb kézre Beer nevű zsidó bérlőnek volt kis tanyaháza, mellette a re[ormátus] temető felé húzódó nagy lóheréssel v[agy] lucernással. Onnan a város végéhez, a vámhoz vezető úton egyetlen ház se volt még. Alkonyattól reggelig csupa riasztó barátságatlanság sunyított a különben ilyenkor ott nagyon ritka emberi lényre.

A kert édesapámnak Andrásy József nevű tiszt kollégájáé volt, aki ott lakott a kollégiumtól a vár felé vezető utcának, az akkori Ebhátnak, a későbbi Kazinczy utcának a vár felé eső vége bal oldalán egy elhanyagolt kis, süllyedt, sajátját képező kő- illetve téglaházban. (Ezt az utcát azért nevezték el Kazinczy utcának, mert itt szállásolták el Kazinczy Ferencet M[aros]v[ásár]helyen jártakor a br. Kemény házban¹³, kiknek a ház a mi időnkben is birtokában állott.) Jómódú édesapja valaha Csíkszentkirályról származott ki, hol a falu majdnem harmada viselte ezt a vezetéknevet, s mindnyájan ősrökönsséget igényeltek Andrásy Gyula grófhoz, a zseniális osztrák-magyar külügyminiszterhez. Ennek főszékely, primor ősei a Báthori István 1575-beli kerelőszentpáli csatája után menekültek ki Magyarországra, s ott katonai vitézségük alapján már negyedszázad alatt értékes birtokadományok s utóbb házasság révén a főúri rendbe emelkedtek, s előbb bárói majd grófi rangot szereztek, s ott is maradtak. Az Erdélyben maradt sokkal népesebb Andrásyak pedig a sovány csíki földön, Csíkszentkirályon tovább szaporodtak, s ezzel tovább is szegényedve rendre mind hátrább szorultak a közelet teréről. A XIX. sz[ázad]ban egyesek jobb megélhetést és módot keresve kivándoroltak közülük Csíkból, s ezek egyike volt az is, aki Marosvásárhelyre jutva mint jómódú csizmadia mester kapaszkodott meg és élt a városban.

Ott rendre három házastelket szerzett magának, s fiát taníttatta, az a Kir. Táblához kapott hivatalnoki kinevezést. Ez az Andrásy azonban nem volt szerző ember, s itókás hivatalnok pajtások társaságába jutva,

¹³ Kazinczy 1816. július 8-án járt Marosvásárhelyen, s 9-én utazott tovább.

iszákosnak indult. Hivatali munkáját ugyan elvégezte, de azután felváltva a különböző megszokott 3—4 kocsmában töltötte idejét legtöbbször a zárásig. Házaít elhanyagolta, s egyáltalán nem javította, úgyhogy azok rendre tönkrementek.

Andrásy Józsefnek ily körülmények között sorsjátékos nyeremény-szerű szerencséje volt, mikor édesapámtól azt az ajánlatot kapta, hogy ő a várható évi féltermés fejében vállalja a kert kitakarítását és rendbehozását, s a termés behordásáig őrzését is. Örömmel ment belé a neki semmibe se kerülő ajánlat elfogadásába.

Édesapám rendkívül szerette a kertet s a kerti munkát. Ahogy a megállapodás megtörtént, a hivatalból hazaérve ebédelt, kevés déli alvás után mindjárt a szükséges néhány kerti szerszámmal fölszerelve az Andrásy-majorba sietve, munkához látott. Többször engem is elvitt magával, s így láthattam, hogy mennyit és hogyan dolgozik. Elsősorban lefűrészelte az összes száraz ágat, a méternyi hosszúakat s az ennél rövidebbeket külön-külön csomóba rakva, evvel megtisztította és rendbehozta az utakat és ösvényeket. Azután a tűzifának alkalmas vastagabb darabokat fűrészszel vagy fejszével nagyjában egyenlő hosszúra nyesve, a kaliba közelébe mutatós csomókba rakta, míg a vékony ágakat a kerítésnek főleg a mező felé eső romlásai betömésére használta fel. A rendezés után a kertre alig lehetett ráismerni.

A tavaszi bő és szép virágzás aztán őszre beváltotta az ígéretét. Törésig dúsan megrakott ágak hajoltak le a kertben megforduló családtagok és a kevés vendég felé, s midőn az almaszüret megtörtént, a kaliba előtt két külön tetézt székényi elraknivaló válogatott szép téli alma mellett majdnem ugyanannyi kissé hibás vagy ütődött példány várt hazaszállításra.

Külön néhány kisebb almacsomót kapott ezen felül az a nálam 2—3 évvel idősebb pásztorfiú is, aki egész nyáron át ott legeltetett néhány juhot a major szomszédságában, attól a Nagyhegy-szőlő irányába terjedő parlagföldön. [Én] minden nap alkonyatfeléig uzsonna időtájtól voltam a temető szomszédságában a nagy gyümölcsös pásztorja. Ezzel a babonásan túlbuzgó, vallásos, de nagyon jóindulatú fiúval rendre a közös magányosság mind jobban összehozott. Édesapám meghagyásából minden nap adtam 10—12 d[ajr][a]b nagyobb és éréfélben levő hullott almát neki. Midőn egyszer magunkra maradvra a juhok közelében beszélgettünk, feltűnt nekem, hogy a pásztorfiú megnőtt körmeit nyesegetve a levágott körömdarabokat a kebelébe rakja. Megkérdeztem, hogy miért teszi ezt, s erre azt az engem nagyon meglepő választ nyertem, hogy halálunk után a túlvilágon számolnunk kell mindenről, amit az Isten nekünk adott, amit reánk bízott. Ő ezért rakja levágott körmeit a kebelébe, hogy midőn holta után, talán az ítélet napján számon kéri tőle az életét s vele a testét is, meg tudja mondani, hogy a reábízottakkal mit csinált, s hova tette azokat.

Engem nagyon meglepett, s gondolkozóba ejtett a pásztorfiú válasza. Napokig ott forgott vissza-visszatérve a fejemben, de végre is azzal nyugodtam meg, hogy az Isten aligha tarthatja oly fontosnak a levágott körmököt, hogy azok nyilvántartását és őrzését egy egész életen át kívánja, sőt megkövetelje az embertől. Ebben rendre megnyugodva, a kérdést a napról napra fölmerülő sokkal fontosabb meggondolnivalók rendre kiszorították a fejemből.

Andrásyt alig lehetett még az elosztásra is kijövetelre bírni. Jó heti halogatás után végre megjelent abban az évben először és utoljára őt

érdemtelenül annyi sok és jó gyümölcsrel megajándékozott kertjében. Közömbösen tekintett a téli eltevésre kiválogatott két hatalmas gyümölcshalomra, s a hullott vagy a szedésnél valamiként megsérült gyümölcsök másik két nagy halmára, míg egyikre pálcájával rámutatva, kifejezte, hogy azt választja.

Mi aztán mindjárt aznaptól kezdve kosarakban és kisebb zsákokban megkezdtuk a hazahordást, s egy hét alatt be is fejeztük. A nekünk jutott termésrész legjavát édesapámék a pince télen máskor is erre a célra szolgált állványaira helyezték el. Ami ott már nem fért el, azt a télen nem fűtött utcai első szobánk minden erre a célra fölhasználható helyére igyekeztek beszorítani. A hullott almának már csak a padláson maradt hely, hol leterített újságpapiroson jócska csomókba rakva szorongott, de nem sokáig, mert az állandó hordás és fogyasztás minden nap kisebbé zsugorította a csomókat.

A termés Andrásynak jutott része legnagyobbára kárba ment. Andrásy feléje se nézett többé a kertjének. E[des]a[pánk] figyelmeztetései süket fülekre találtak nála, s a neki jutott termésrész örizetlenül és gondozatlanul ott maradt a kertben a földön. Tán a bő termés következtében beállott gyümölcs olcsóság is hozzájárulhatott ahhoz, hogy ne tartsa érdemesnek a kertben örizet nélkül hagyott legalább 40—50 véka jó gyümölcsrel törődni. Így történt aztán, hogy karácsony felé, az akkor Vár téren lakó özv. Soos F-né keresztanyámtól, nagyanyámmal látogatásból visszatérőben a róm[ai] kat[olikus] és ref[ormátus] két temető közötti kerülő úton hazaindulva nagyanyámnak eszébe jutott, hogy nézzünk be az Andrásy-kertbe is. Bokáig érő hóban jutottunk fel az őszön összehordott almatermés színhelyére. Sehol egyetlen lábnyom se jelezte, hogy ott a hó leeste után járt volna valaki. Az érintetlenséget mutatták az almacsomók is. Nagyanyámmal együtt ketten mintegy 15—20 almát fölvettünk a gyümölcsrakásból hazavinni mutatóba. Ezeket aztán meg is ettük. A többi valószínűleg ott pusztult el érintetlenül a hóban.

Nekem az 1885 őszi bő gyümölcstermés főleg tanulóköromban sokszor visszatért vágyalmos emlékezetembe. Pedig az annyira szeretett Andrásy-kertben többé soha az életben nem jártam, s Marosvásárhelyről elkerülve azt se hallottam soha, hogy annak végsorsa mi lett. Majdnem háromnegyed század után önmagamtól számot kérve, fájó szívvel kell beismernem, hogy nem voltam elég hálás a számomra is annyi jó gyümölcsöt ajándékozott kedves emlékü kert iránt.

A MÁSODIK ELEMI OSZTÁLY ÉS TANÍTÓI

A napok gyorsan teltek. Szeptember 5-én megkezdődött a tanítás.

Mielőtt erre bevonultam volna, édesapám ellátott alapos utasításokkal. Meghagyta, hogy mielőtt az osztály ajtaja megnyílik, rögtön igyekezzem minél előbb bejutni, s lehetőleg az osztálytanító közelében az első padban elhelyezkedni, hogy jól hallhassam a magyarázata minden szavát, mert a jó hely s a figyelés már fél készülés, s nagy könnyebbség a következő órákra. Én azonban addig nem járván iskolába, fogalmam se volt arról, hogy merre s melyik lehet az első pad.

Tanáctalanul állottam meg az osztály ajtója előtt összezsúfolódott 40 főnyi nyüzsgő és dulakodó második elemista tanuló tömege szélén. Mielőtt a tanteremajtó megnyílt, s Csatár bácsi kivergődhetett beszorult

helyzetéből, az ajtó előtt kívül zsúfolódott tömeg vadul nyomta egymást befelé. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a tolakodók egymáson keresztül esve, s kutyakalangyában vergődve igyekeztek kellemetlen helyzetükből szabadulni. Ez roppant zajjal s folyton megújuló verekedéssel járt, örvendhetett az, akit jószerencséje kiszabadított belőle.

A padlón hemperegve vagy az ajtó körül állva folyó közelharcok percekig tartottak, míg én is besodródhattam ütlegek mellett az osztályba. Zsúfoltság, láрма, verekedés töltötte be az egész osztálytermet. Szemeimmel kerestem az édesapám által lelkemre kötött jó helyet, de az sehogy se mutatkozott. Akkor láttam meg, hogy a bejárattól jobbra egy férfiarasznyi emelvény magaslik fennebb a padlónál, ezen egy asztal állott, s mögötte egy szék. Ide nem tolakodott senki. Ebből következtettem, hogy az alighanem az osztálytanító helye lehet, s elgondolásom a láрма és dulaadás elcsitultával csakhamar helyesnek bizonyult. De ugyanakkor az is világossá vált előttem, hogy én a helyezkedésben nem jól okoskodtam. A tanítói székekkel szemben elhelyezett padsorok közül már csak a leghátulsóban volt üresen egy-két szűkebb hely. Arra igyekeztem tehát, hogy valahogy ott elhelyezkedhessem. Nagy későre sikerült is majdnem az ablak alatt a sarokban meghúzódnom, s ezzel én most már mint a marosvásárhelyi Ref[ormátus] Kollégium elemi iskolája 2-ik osztályának tanulója egyelőre véglegesnek mutatkozó helyhez jutottam.

A zaj némi enyhültével csakhamar belépett az osztályba a tanítónk, Tóth László papjelölt, a későbbi nyáradkarácsonyfalvi református pap. Nyugtalan, ideges tekintetű, kisebb középtermetű, akkor 24—25 év körül járhatott gyérülő hajú félszőke, félbarna ember volt. Külföldi teológiai akadémiáról, Németországból, Magdeburgból csak nemrég érkezett haza. Hetekkel később gazdátlan eredetű hírek azt suttogták róla, hogy egy darabig a bolondok házában volt. Én soha se tudtam meg, s nem is kuttattam a valóságot, de később az ő papkorában s az én felsőbb gimnazista koromban már a hír úgy módosult kedvezőbbé, hogy ideggyógyászaton kezelték egy darabig.

Tóth Lászlót sokszor hatalmába kerítette az idegesség, s ilyenkor nehéz perceket kellett átszenvednünk. Ilyenkor hamar gúnyolódott, verekedett, de elég hamar is elcsendesült. Én a köszönésen kívül nem voltam vele más érintkezésben, mióta Marosvásárhelyről elkerültem, mind ritkábban láthattam. Nem tudom, hogy mikor halt meg.

Tóth Lászlót a tanításban Kövendy Kálmán papjelölt váltotta fel.¹⁴ Kövendy Kálmán egy Aranyosszékről Marosszékre házasodott, Vadadba átkerült birtokos nemes család tagja volt. Középtermetű, sovány, kékszemű, de barna hajú és bőrű nyugodt, barátságos és jóindulatú ember volt.

Érkezése napjára a fal mellé nagyobbára figyelmenlenségből kiállított 2—3 osztálytársam egyszerűen a tanár érkezése előtt beült a padba a régi szokott helyére. Én nem voltam ily bátor ugyanezt cselekedni, s egyedül künn maradtam a fal mellett. Így maradtam künn másnap is.

¹⁴ Az 1885—86-i Értesítő nem tesz említést a tanév közben bekövetkező osztálytanító-változásról. Ennek adatai szerint a II. elemi Kövendi (i-vel írva) Kálmán okl. papjelölt, a III. elemi pedig Tóth László végzett teológus tanította. A II. elemiben összesen 41 tanuló volt.

Megkezdődött a rendes óra kérdéseivel és feleletekkel. Így esett a második napon is. Közben Kövendy Kálmán több, az osztálynak feltett kérdésére a fal mellől én is nyújtottam az ujjamat felelésre, s midőn Kövendy kérdezett, a kérdésekre kielégítően mindig megfeleltem. Midőn ez négyszer vagy ötször megismétlődött, Kövendy a két első fiútól — Réz Mihálytól, a későbbi országos nevű írótól és politikustól és Bányai Domokostól¹⁵ — megkérdezte:

— Miért van ez a fiú a fal mellé kiállítva?

— Egyszer nem figyelt — felelték a kérdezett osztálytársak.

— Egyebet nem hibázott?

— Nem.

— Na fiam, — mondotta hozzám fordulva Kövendy —, menj be az utolsó padba, s ülj le ott.

Soha se felejttem el azt a hálás érzést, mely a lelkemet áthatotta és betöltötte ezekben a percekben.

Kövendy Kálmánnal új szakasz nyílt meg az én tanulói életemben. Hálám és tiszteletem kísérté és kíséri máig is lelkemben az ő áldott emlékét. Hosszú évek múlva, 1908 nyarán találkoztam vele s családjával Csomoss Jenő nagybátyámnál Mezőkapuson, hol édesapámmal látogatóban voltunk. Fia éppen akkor végezte a középiskolát, s történelemtanárnak készült. Midőn szeptemberben feljött Kolozsvárra, amiben csak tehettem, mindenben segítségükre voltam az egyetemen, a beiratkozásban és elhelyezkedésben. Besegítettem a könyvtárhoz egy ösztöndíjnak megfelelő napidíjas állásba, hol nagyon jól bevált. Az egyetemet végezve eltávozott Kolozsvárról s úgy hallottam, hogy fiatalon meghalt. Két leánytestvére is örökölte édesanyjuk, Szász Károly nyárádszeredai re[formátus] pap leánya szívgyengeségét, kinek utódai mind kevés ideig éltek.

RÉZ MIHÁLY OSZTÁLYTÁRS, DÁVID JÓZSEF MAGANTANÍTÓ

A második osztályban, amint már említettem, Réz Mihály és Bányai Domokos voltak az első fiúk. Réz Mihály maroscapói származású volt, Radnót mellől. Kisküküllő megye északnyugati széléről. Édesanyám hírből ismerte a családját, s mondotta, hogy úri, mégpedig nagyságos familia. Maga Réz Mihály nagyon értelmes, eszes, kissé zárkózott rövidlátó fiú volt. Eleitől fogva jól voltam vele, mindaddig, míg apja nemsokára meghalt, s ekkor Cs[íkszentmihályi] Sándor János, a későbbi főispán, s Tisza István miniszterelnöksége idején belügyminiszter, kivette őt a református kollégiumból, s átvitte Nagyszebenbe. Köztünk, gyermekek között az volt elterjedve, hogy Sándor János róm[ai] katolikussá térítette unokaöccsét, s ezzel minden összeköttetés megszakadt a régi osztálytársakkal. Majdnem egy évtized múlva tudtam meg, hogy e hír valótlan volt. Sándor János az unokaöccsét azért vitte tanulni Nagyszebenbe, hogy ott elsajátítsa a német nyelvet, s ez teljesen sikerült is, de Réz Mihályt nagybátyja református vallásában nem háborgatta.

Én aztán R[éz] Mihállyal hosszú évekig nem találkoztam. Mikor Kolozsvárra egyetemi tanárnak kinevezték, már mint tudósnak és poli-

¹⁵ Bányai Sándor nevű osztálytárs szerepel az Értésítőben.

tikai írónak országosan jó neve volt.¹⁶ Először a régi Nemzeti Színház kis utcájában láttam meg, amint bement az egyetemre. Azonnal megismertem, mert testi növényen kívül alig változott valamit. Azután az utcán is többször láttam. Időnként az volt az érzésem, hogy szólítsam meg, de mindig visszatartott valami olyan érzés: ezt ha nem is ő, de lehetnek mások, kik kapaszkodásnak, vagy éppen tolakodásnak magyarázhatják, s ez az érzés egy ideig visszatartott. Végre mégiscsak találkoztunk. Őszintén örvendett a gyermekkori osztálytársnak bennem, s időnként az utcán sétálkozva el-elbeszélgettünk. [. . .]

•

A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy mind a második, mind a harmadik elemi osztályban a magántanítóm Dávid József volt.¹⁷ A Székelykál szomszédságában levő Iklandról való szegény kurtanemes fiú volt. Ezt onnan tudhattuk, hogy édesatyja a fiát a vidéken használt ruhában látogatta. Az öreg Dávid bácsi magasabb, középtermű, kevés beszédű, csendes ember volt. A leghidegebb téli napokat kivéve, majdnem minden héten bejött gyalog v[agy] alkalmi szekéren a 13 km távolságra fekvő faluból házi szövésű posztóruhájában meglátogatni a mindnyájunk által láthatólag nagyon szeretett fiát, aki ilyenkor, hogy édesapjával kibeszélhesse magát, a 7—8 magántanítványát részben reám bízta. Ez nekem a társak előtt bizonyos tekintélyt szerzett, amire magamban nagyon büszke voltam, de kifelé titkoltam ezt az érzésemet, s igyekeztem a bizalmat megszolgálni. Bejöttekor mindig hozott valami húsételt a fiának, rendszeren kis d[a]r[a]b kolbászt, májast vagy szalonnát s egy-két tojást. Ez tulajdonképpen vacsorára szólott, mert ebédre Dávid úr, ahogy mi, tanítványai emlegettük, a kollégiumhoz közel, a Szent Miklós utca déli sorára járt, a régi Baromvásár utcától a Királyi Tábla fele a 3. házhoz, Végh Károly nevű vendéglőshöz, kinek fia nekünk osztálytársunk, neki kosztos tanítványa volt.

Dávid József (Dávid úr) mintegy 175 cm magas, középtermű fejlett izomzatú, barna csinos deák volt. Húszéves korára szép göndör fekete szakáll körítette csinos eleven arcát. Osztályában nem ölte meg magát a tanulással, annyit tanult, hogy az elégségest megkaphassa, s ezzel meg is elégedett. De ezt nemcsak kiegyenlítette, hanem kiemelkedővé növelte az, hogy Lakatos Áron selyei székely osztálytársával ők voltak a kollégium elismert legerősebb diákjai. Magyaros szabású magyar ruhában, fekete magyar csizmában, fekete pörge kalapban járt. Magam is tanúja voltam egy bravúrjának, midőn egy eltörött tölgyfaszék nehéz féllábalával keresztül ütött egy nagyobb bőrlabdát a magas kollégium második emeletén a csengettyűnél is magasabb ívben, úgy, hogy az utána rohant fiúk a kollégiumtól 200 lépés távolságról, a Sáros (utóbb Eötvös József) utca aljából, csaknem a városháza melletti kispiac bejáratától hozták vissza.

A papi oklevelet Nagyenyeden megszerezve utoljára Háromszéken, Zalánban lett pap. Fia, Dávid Gyula székelyudvarhelyi pap tanult helyette is. Ez elismert jeles képzettségű pappá s egyháza főjegyzőjévé nőtte ki magát.

¹⁶ Réz Mihály (1878—1921) közjogász, kolozsvári és budapesti tanulmányok után Eperjesen, 1913-tól Kolozsvárt konzervatív felfogású jogászprofesszor.

¹⁷ 1885—86-ban Dávid József (szül. 1865-ben) VII. gimnazista volt.

Megemlítem, hogy mint jártam egyik udvarhelyi unokájával. Azt hittem, hogy kedves emlék lesz a fiatalember számára, ha megemlítem, hogy nagyapjuk nekem is magántanítóm volt. Közlésemet azonban nem-hogy örömmel fogadta volna, de oly begombolkozva, mintha szégyellte volna azt, amit egyetlen deák se szégyellt, aki magántanítóskodott. Látva a furcsa fogadtatást és viselkedést, hamar befejeztem, s aztán részére soha se folytattam annak a közlését, amiben nem volt soha semmi szégyellni való.

En teológus kora vége felé egyszer még találkoztam D[ávid] J[ózsef] fel. Átutazóban volt M[áros]v[ásár]helyen egyik szünidőn, s én a kollégium felé járva, ahogy megláttam őt, volt kedves tanítómnak üdvözlésére siettem. Kedvesen, barátságosan fogadott, s jó félóraig elbeszélgettünk. E közben meglátott minket a kollégium kapujától az Eöt-vös József utcában száz lépésnyire lakott Akáczos Mózes nevű szabó, kinél édesapám többször szokott magának és nekem dolgoztatni. Akáczos fölsietett hozzánk, s rövid társalgás után jövetele céljának lényegére tért, melegen érdeklődve az iránt, hogy Dávid úrtól mikor számíthat némi törlesztésre abból a néhány forintból, melynek megfizetése rég esedékes már, de a törlesztés kissé késlekedett.

Dávid József magántanítvány[aként] a kollégium legkisebb lakószobájába kerültem. Ez a szoba, amíg a XIX. [század] utolsó negyedének kezdete tájáig a lakószobák Európa legnagyobb városai nevét viselték, mint a kollégium legkisebb lakószobája, kétségtelenül tréfából nyerte Európa, de akkor még az egész föld legnagyobb városának, Londonnak a nevét.

A szűk kis szoba területét v[agy] térfogatát teljesen hitelesen nem tudom megmondani, de az bizonyos, h[ogy a legkisebb] volt. A kollégium e lakószobájának egyetlen rozoga vasrácsos ablaka nyugatra, Imre Sándor nyomdász szilvaskertjére nyílt, de mivel a Ref[ormátus] Kollégium magasan feküdt, így ki- és belátást engedett ezen kívül több lennebb fekvő főtéri ház udvarára is. Erős vasrács biztosította nem a betöréstől, hanem inkább a diákok esetleg felmerülő kiszökési kísérletétől. Ma, a modern diákinternátusok korában az új nemzedéknek már nincs fogalma arról, hogy a régi diákság mily szerény igényekre volt szorítva, s ezért megkísérlem a m[áros]v[ásár]helyi Református Kollégium legkisebb lakószobája vázolásával egy ily helyiségről vázlatképet nyújtani.

A szoba a földszintes fasoron, a kétemeletes főépület tövében meghúzódó első sarok új szobája volt. Fagerendázat és barnára festett vagy mázolt deszkapadlás fedte. Egyetlen ablakán át nyerte világítását. Vastag keményfa ajtaja nemcsak a biztonságérzést szolgálta, hanem a téli melegítés elég kemény feladatát is. Gerendáit részben a téli tűzből, részint a gyakori dohányzástól a füst megbarnította. Megviselt padlózata szemmel láthatólag javítások vagy egész megújítás után áhitozott, vagy a lyukakat tekintve mondhatjuk, hogy helyenként ásitozott is. A szoba belsejének ingó berendezését öntöttvas kemence egészítette ki. A falak üresen fehérlettek vagy barnáltak, a szerint, hogy az iskolai év kezdetén vagy végén vetettük rájuk tekintetünket.

Az ablaktól jobbra Dávid József, a szobafőnök (primárius) egyszerű fenyőfa ágya foglalta le [a teret], melynek az ajtó felé eső alsó végénél egyszerű festett fenyőfa ruhaszekrény állott. A szemben levő oldalon is ágy szorogott, melynek lakója Simon Albert kisdiaák, a mezőölyvesi ref[ormátus] kántortanító jóindulatú, csendes fia volt, kivel a kol-

légiumban tanulása alatt végig jó barátságban maradtam.¹⁸ Az ő ágya alatt azonban még egy karikás ágy is helyet foglalt, mely egy székely szolgatanuló éjjeli nyugodalma biztosítására szolgált, aki a szoba-szolga teendőit végezte. Ha Dávid úrnak volt annyi tartalék tőkéje, ő vásárolta be neki a kispiacról a forró zsírban úsztatva sült kisebb darab disznópecsenyét. Nevére már sajnos nem emlékszem.

Ezek azonban csak a szoba bennlakó tanulói voltak. Számban jóval túlszárnyaltuk őket a künnlakók, mi a Dávid J[ózsef] tanítványai, kik összesen kilencen voltunk, úgy, hogy rossz időjárásakor zsúfoltig megtelt velünk a szegényes kis sarokszoba, s ülőhelyhez csak a kisebb részünk jutott, a többség állva húzta ki a privát órát. Az utóbbiakra az évi nyomtatott Értesítő kötetből kétségtelenül vissza tudnék emlékezni.

•

Meggyűlt a bajom, hogy édesapám a számjegyek ismeretére egyáltalán nem tanított meg. Ez jó későn, iskolai tanulókorom második hónapja vége felé, a szüreti szünidő végén derült ki. Én felmentem tanulni a háznak kert felőli végéhez, s leülve hangosan olvastam a leckét, a szorzótáblát 1—5-ig. Csakhogy én a számokat nem ismertem, s így folytonosan csak a betűszöveget kezdtem olvasni: ...szer annyi mint, ...szor annyi mint ...szer annyi mint ... Édesanyám, aki éppen laskát serített az ebédhez, a többször ismételt értelmetlen magolás hallatára feljött a pincekonyhából, s laskanyújtóval a kezében azt a barátságatlan kérdést tette föl nekem:

— Hát te megbolondultál? Miféle szir-szer-szöröket hadarsz?

— Én mama, tanulom a szorzótáblát — feleltem ártatlanul.

— Add ide azt a könyvet!

Édesanyám a szorzótáblába tekintve folytatta a számomra kellemetlen érdeklődést:

— Hát a számokat miért nem olvasod?

— A számokat? Azok mik? — kérdeztem most már én elbámulva.

— Hát apád nem tanította meg neked a számokat?

— Arról nem tanultunk.

— Na, tedd le azt a könyvet, s tanulj egyebet — szólott a kedvetlen és szigorú parancs, melynek örömmel siettem eleget tenni.

Alig egy óra múltával a Királyi Tábláról hazaérkezett ebédelni édesapám is.

— Hát Miklós, te nem tanítottad meg a fiadat a számokra? Egyetlen egyet se ismer, s a szorzótáblát akarta megtanulni, de a számok nélkül.

— Hát megtanulja most — próbálta megnyugtanni édesanyámat apám. De ez a megnyugtató — amint megíthettem — éppen nem látzott kielégítőnek.

Édesapám mindjárt aznap megkísérelte a számtantanítás pótlását velem, de én már megriadtam akkor az új nehézségtől, s félni kezdtem minden számtól és számítástól. Belőlem aztán jó matematikus nem is lett soha.

¹⁸ Az Értesítőben egy Simon Endre nevű I. gimnazista Eheden 1871-ben született diák szerepel.

Egyebekből azonban nem lehetett panasz rólam. Dávid József magántanítványai között a szüreti szünidő után pár hét múltával első voltam, s D[ávid] J[ózsef] már karácsony előttől fogva rendszeresen reám bízta a többi tanítványa kikérdezését. A gyengébb fiúk tudáspótlását jóformán teljesen reám bízta. Így én társaim egy részének oktatója és vezetője lettem. Csupán a számtannal nem boldogultam. Az alapvetés elmaradása megbosszulta magát. Ekkor még nem nagy dolog lett volna pótolni, de senki se gondolt velem, s végre is én egész iskolai életemben gyarló matematikus maradtam. Ebből a tárgyból kaptam a IV. gimnáziumban karácsonyi ajándékként az értesítőmben az első elégtelen osztályzatot, s ennek következtében csakhamar elvesztettem az I. [agy] II. gimnáziumtól fogva kapott évi 80 forint Rökk Szilárd által éppen a szegény állami tisztviselők gyermekei részére alapított s egyszerre kifizetett tanulmányi segélydíjat.¹⁹

Ezzel kapcsolatban őszintén megírom azt a rossz érzésemet, mely önkéntelenül feltört a lelkemből, mikor nekem a szüleim ebből az akkor tekintélyes összegből, hogy sokat mondjak, bár 20 krajcárt se juttattak. A 80 forintot 2—3 nap alatt elnyelték a kis fizetés és a 4 gyermek mellett felgyült tartozások. Én pedig gyermekeszemmel csak a magam mellőzését toltam előtérbe. Hosszú idő múlva, csak érett férfikoromban [jutottam] annak a belátására, hogy a Rökk Szilárd-alapnak szülőim által történt fölhasználása az én tanulhatásom lehetőségére is szolgált.

(Folytatása következik.)

¹⁹ A Rökk Szilárd-féle alapítványból az évi 80 forintnyi állami ösztöndíjat II. gimnazista korától egészen IV. gimnazista koráig élvezte Kelemen Lajos. Rökk Szilárd (1799—1888) ügyvéd jelentős vagyonát emberbaráti és kulturális célokra minisztériumoknak illetve egyesületeknek hagyta.

Dr. KOVÁCS LAJOS

A KÖSZIKLÁRA ÉPÍTETT HÁZ*

Mt 7,24—26

Ebben a megható, szent órában, a Zsinati Főtanács ünnepi hangulatában arra a felavatandó lelkészeinket és minden egyes gyülekezeti tagot egészen közlelről érdeklő, alapvető jelentőségű, döntő fontosságú kérdésre szeretnék a felolvasott alapige alapján választ adni, hogy mit jelentett a múltban és mit jelent ma Jézus tanítványának lenni?

A Jézus halála után létesült első keresztyény gyülekezetekben a legnagyobb tekintély és legteljesebb tisztelet azokat övezte, akik magukat Jézus közvetlen munkatársainak mondhatták, legszűkebb környezetéhez tartoztak, ellenállhatatlan, magával ragadó személyiségének varázsát boldogan élvezhették, színben, tartalomban, melegségben, mélységben és ugyanakkor egyszerűségben utolérhetetlen tanításait személyesen hallgathatták, és a jézustanítvány elnevezés első hiteles hordozóivá váltak.

Azóta szüntelenül hangzik az örök jézusi evangélium, szent ihletéssel telített proféták, apostolok, reformátorok, mártírok, tisztalelkű és tiszta életű lelkészek és gyülekezeti tagok, álmokat álmodó és látomásokat látó nagyszerű, rendíthetetlen hittel és erkölcsi felelősséggel megáldott hívő emberek ajkairól, akik az eszményi emberi élet, Istenországa felé igyekeztek felemelkedni és erre az eszményi magaslatra próbálták az emberiséget elvezetni; akik a magasztos élet-hivatást, az evangéliumi életprogramot példaadásukkal és cselekedeteikkel magasztosították fel és szentelték meg, akik egész életükben és nemes halálukkal az evangélium ügyét szolgálva, a szó legszentebb értelmében jézustanítványoknak bizonyultak.

Hogy kicsoda nevezhető ma valóban jézustanítványnak, azt a Hegyi Beszéd zárópéldázatából érthetjük meg igazán. Ezt a példázatot nem lepte be a feledés pora; az egymást követő századok szépségét, üdeségét, fényét a legkisebb mértékben sem homályosították el. Az ma is úgy hat, mintha Jézus ajkairól csak a közelmúltban hangzott volna el. Úgy érezzük, hogy az hozzánk, mai emberekhez és ebben az ünnepi órában személy szerint hozzánk is szól. A példázatban meghirdetett, jézustanítványok felé hangzó életprogram időszerűségét nem veszíti el soha, mert ezzel a két alapfogalommal kapcsolatosan ad világos, félreérthetetlen, mindnyájunk felé hangzó útmutatást: hit és cselekedet; közelebb-ről Istenben való bizalom az embernek, a felebarátnak feltétlen szeretetszolgálat.

A házépítés példázatának bevezetőjében, a Máté szerinti evangélium írójának tudósításában megmaradt ez a jézusi mondás: „Nem mindenki, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, megyen be a mennyeknek országába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát“. Ugyanez a Lukács szerinti evangélium

* Lelkészavatási egyházi beszéd a Székelykeresztúron, 1988. december 4-én tartott lelkészavatáson.

megfogalmazásában így hangzik: „Miért mondjátok nekem: Uram, Uram, ha nem mivelitek, amiket mondok“.

Jézus nagy erővel hangsúlyozta, amit az ő igazi tanítványa, Jakab apostol is világosan kifejtett, hogy a vallásos ember hitének cselekedetei által kell nyilvánvalóvá válnia. Ezért élesen, irgalmatlanul, szakadatlanul támadta a farizeusokat, akiknek tanítása helytálló, megfelelő volt, de akik azokat magukra nem alkalmazták. Így ítélte meg őket: „Az írástudók és farizeusok Mózes székében ülnek: annak okáért, amit parancsolnak néktek, mindazt megtartsátok és megcselekedjétek, de az ők cselekedetei szerint ne cselekedjétek.“ A példázat befejező szavaiban pedig a Hegyi Beszéd egészére utalnak és annak figyelmeztetéseit összegezve ezt olvashatjuk: „Valaki azért hallja éntőlem e beszédeket és megcselekszi azokat, hasonlítom azt a bölcs emberhez, aki kősziklára építette az ő házát.“

A példázat mondanivalója tehát ez: az a bölcs ember, az az igazi jézus-tanítvány, aki az evangélium tanításait meghallgatja és azok szerint cselekszik. A példázat a legközvetlenebb, legegyszerűbb módon az egészséges emberi értelemhez, a józan észhez szól: ti tudjátok, hogy üdvösségetek forog kockán; milyen oktalanként vagytok, ha nem cselekszitek azt, amit nektek mondok!

Jól tudjuk, hogy az Istenországa eszményi világtól, a jézus-tanítványi magaslattól kivétel nélkül mindannyian kisebb vagy nagyobb mértékben igen távol állunk, mert gondolkozásunkban, mindennapi életünk cselekedeteiben újra meg újra, igen gyakran tragikus, eléggé el nem ítéhető módon a teremtés koronája elnevezésre, a jézus-tanítványi méltóságra méltatlanná válunk.

Eppen ezért hangzik vasárnapról-vasárnapra és minden adandó alkalommal közel 2000 esztendő óta minden Isten dicsőítésére épített keresztény templomban és több mint 400 éve minden unitárius szent hajlékban a hivatásunkra emlékeztető evangéliumi életprogram.

A jézusi életeszmény ma is parancsoló erejű. Mindaz a valláserkölcsei követelmény, ami Jézus ajkairól a legelső tanítványok felé hangzott, hangzik ma is minden hívő, imádkozó és mindennapi kötelességeit maradéktalanul teljesítő unitárius keresztény ember és felavatásra készülő ifjú lelkészek felé. Mert tiszta lelkiismerettel csupán az az ember vallhatja magát jézus-tanítványnak, aki az Isten és a felebarát iránti legszentebb kötelességeit, a másokért való, nemzeti és felekezeti korlátokon felülemelkedő, feltétel nélküli szeretetszolgálat evangéliumi parancsát Jézus tanításai és példaadása szellemében nem csupán hirdeti, hanem mindennapi cselekedetei által valóban gyakorolja is. Ezt kéri, ezt igényli a hívő unitárius embertől, de elsősorban egyházunk elhívott szolgájától, a lelkésztől a jézusi evangélium.

Ez a lelkész, ez a szószóló, ez az egyház nehéz, de áldott hivatása.

Ma, Zsinati Főtanácsunk ünnepi áhítatában, megindult lélekkel, hálás érzésekkel és gondolatokkal megemlékezünk azokról a világi és egyházi előljárókról és egyszerű gyülekezeti tagokról, akik egyházunk több mint négy évszázados történelme folyamán a tiszta jézusi örömméretet szószólói és hordozói voltak. És jól esik gondolatban magunk elé idéznünk azoknak a lelkész nemzedékeknek hosszú sorát, akik az evangéliumi életprogramot átvették gyülekezeteikben, életük végéig szent áhítattal, és jézus-tanítványi lelkülettel hirdették és gyakorolták, részt vállalva abban az áldott folyamatban, amely viszontagságos időkben, keserves életküzdelemben vagy békés viszonyok közt egyházunk jövőjéért folyt.

Újra meg újra tudatosulnia kell bennünk annak a meggyőződésnek, hogy nekünk magasztos hivatásunk van, amely elől nem menekülhetünk. Ez a hivatás arra kötelez, hogy elődeink áldott örökségét féltve őrizzük és öntudatos lélekkel tovább ápoljuk. Ez a múlt-ra való áhítatos emlékezés és ugyanakkor az áldottabb, békésebb, boldogabb jövőbe vetett feltétlen hit és bizalom tegyen minket továbbra

is lélekben erősekké, dolgozni, küzdeni és imádkozni tudó és akaró egyházalaptónk Dávid Ferenc lánglelkét önmagunkban hordozó igazi jézusánitványokká.

Kedves ifjú leikézsztestvéreim! Legyetek továbbra is gyülekezetetek prófétai lelkületű pásztora. Legyen minden ténykedésetek lelki magvetés a gondviselő Isten dicsőségére, országunk, népünk és gyülekezeteink minden tagjának szüntelen lelki épülésére. De tudnotok kell, hogy a kettős jézusi parancs és az ahhoz kapcsolódó többi valláserkölcsei követelmények értelmében Isten szeretetének a felebarát szeretetét is feltétlenül magában kell foglalnia. A kettő egymástól el nem választható. A hívó unitárius embert az jellemezte a múltban, és az jellemzi ma is, hogy kiindulópontja, feltétlen alapja az Istenben való őszinte, remegő, tiszta, alázatos hit és bizalom. De ezen a megingathatatlan alapon állva, életének célja, értelme, tartalma, központi törekvése, a jézusánitványi szellemben való szüntelen szeretetszolgálat.

Legyen ez a mai ünnepi óra mindannyiunk számára a lelki újjászületés áldott alkalmá. Legyen egyházunk továbbra is eszmények hordozója, öntudatos megvalósítója. Legyen ez az ünnepi ruhába öltözött ősi szent hajlék ezután is hegyen épített város, áldott világitótorony, amely a hívó, imádkozó ember felé szüntelenül szórja fényét, simogató melegét, vigasztalását, szeretetét és áldását. Legyenek áldottak mindazok akik ebben a templomban a mai ünnep áhítatában buzgó lélekkel imádkoztak.

Gondviselő Istenünknek legyen hálaadás, dicséret és dicsőítés, mindörökké. Amen.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

SZOLGÁLÓ ÉLET: HŰSÉG ÉS FELELŐSSÉG

Mt 25, 14—15

Ahogy közeledünk az év végehez, úgy fokozódik bennünk a múltó idó okozta feszültség s tudatunk mélyéről egyszerre felszínre törnek létünk alapkérdései: honnan, miért, merre? A kérdések ma kettős síkon hatnak: egyéni és közösségi életünk vonatkozásában. A válaszkérésnek az ad idószérúséget, hogy advent idószakában vagyunk, amikor a várakozás és reménység nyitottabbá és egyben fogékonyabbá tesz mindazok iránt, ami jövónket hordozza és beteljesülést ígér. Mint hit- és lelkiközösség, unitárius egyházunk zsinati fótanácsát tartja, amikor odaáll a történelem és Isten színe előtt a megmértetés mérlegére, hogy számot adjon hitéről és szeretetéről, hűségéről és szolgálatáról. A számotadás azonban, ha az elvégzett munkára tekint is, mégis a jövó felé fordul, mert a múltnak mint örökségnek s a jelennek mint feladatnak a jövó reménysége és a várakozás hite ad értelmet és célt.

Ezért választottam beszédem alapgondolatául a mindannyiunk által jól ismert talentumok példázatát. Az evangélista helyezte ezt a példázatot a végső időről szóló beszéd összefüggésébe, amely az ember elé a várakozást, mint készenlét következményét állítja, mert érezte, hogy a jövó felé fordulás nem lehet tétlen idótöltés, a reménység nem bénithatja meg az ember szellemi-lelki erőit. Mindennek csak úgy van értelme, ha a várakozás cselekvő tartalmat nyer a reánk bízottak okos és hűséges felhasználásában és az értük vállalt felelősségekben.

A példázat az embert lelki-szellemi viszonyulásaiban a szolgák alakjaiban jelenti meg, akiknek gazdájuk távollétében saját megítélésük és józan belátásuk

szertint kell cselekedniök. Milyen találóan fejezi ki ez a kép a mi élethelyzetünket. Tudjuk, hogy Isten mindig jelen van lelkiismeretünkben és ismeri minden gondolatunkat és cselekedetünket. Mi azonban jelenlétét csupán a hit erején keresztül fogjuk fel, és ritkán látjuk a közvetlen megértés tisztaságával. Isten jelenléte ugyanis nem annyira nyilvánvaló, hogy megbónítsa az akarat szabad erőfeszítéseit, vagy mint a gazda szeme félelemmel töltse el még a rest szolgát is. Eláshatjuk talentumainkat anélkül, hogy figyelmeztetését hallanánk. Így erkölcsi szabadságunk és felelősségünk érintetlen marad. Igaz, vannak nyugodt és elmélyült pillanataink, amikor Isten valóságát, olyan közelinek érezzük, hogy ebben a közelségben szinte feloldódik emberi személyiségünk, s alacsonyrendű vágyainkat teljesen alárendeljük az ő magasabb rendű akaratának. De általában mégis „úgy van ez, mint az az ember, aki útra akarván kelni, előhivatá az ő szolgáit“; egy időre magunkra hagy, hogy kipróbálja hitünk őszinteségét és akaratunk szilárdságát.

A példázat különleges figyelmet szentel annak, amit kaptunk, ki-ki „az ő erejéhez képest“. Isten, az erkölcsi kötelesség és felelősség különböző változatait adta az embernek, mindenkinek olyant, ami a legjobban talál képességeihez, vagy amelyik a legalkalmasabb szellemi erőinek kifejlesztésére. Senkire sem bíz olyan feladatot, amelyet nem volna érdemes megkísérélni, és senkinek sem ajánlékoz csupán játékot, amelynek teljesítése ne követelne odaadást és megfontolást. Mindenikünknek komoly kötelességeink vannak, teljesítjük az éberség, a felelős döntés és önmegtágadás gyakorlatát követeli tőlünk; kötelességek, melyeknek megvalósítására alkalmasak vagyunk és megfelelő elvégzésükért felelősséggel tartozunk.

Van azonban egy különbség a mi helyzetünk és a példázatban feltételezett eset között. Nincsenek olyan természetes adottságaink, amelyeket ne kaptunk volna, és tehetségeink, amelyek ne lennének talentumok, hogy okosan és hűséggel használjuk fel. De milyen szabály vagy részesedési elv határozza meg ezek szétosztását? Miért kap az egyik ember sokat, míg a másik keveset a képességekből? Miért foglal el az egyik kiemelkedő helyet a világtörténelemben, míg a másinak az a fogsra, hogy keményen dolgozzék és szenvedjen névtelenül?

A példázat nem akarja megoldani ezeket a kérdéseket, de azt a meggyőződést sugallja, hogy igazságos arány áll fenn a különböző lelki ajándékok és a kötelességek között, és hogy bármilyen hivatást is kell betöltenünk az életben, ahhoz megfelelő értékű talentumot kaptunk. Ha pedig ezt elmulasztjuk, sikertelenségünk oka nem balszerencsés részesedésünk, hanem bűnös hanyagságunk. Tehát nem szerencsénk, hanem hozzáállásunk megváltoztatására van szükség. Annak felismerésére, hogy amikor vágyainkat és céljainkat alárendeljük az isteni akaratnak, megnyugvás és összhang fogja életünket betölteni. A végtelen Bölcsesség mindent elrendez, és megtanulhatjuk Pál apostollal, hogy még gyengeségeink és hibáink is szükségesek a rend igazi egyensúlyához és hozzájárulhatnak a lélek erejéhez és teljességéhez. Ha ezt át tudjuk érezni, megmentődünk attól, hogy erőinket gyümölcstelen és elégedetlenkedő álmokra pazaroljuk és nem fogunk életünk felett szüntelenül keseregni, vagy éppen mások helyzete miatt cinikus elégedettséget érezni.

Ahogy Isten felruházott minket különböző adományokkal és kötelességeinket arányosan kiosztotta, éppen úgy megítélni sem eredményeink nagysága és változatai alapján fog, hanem hűségünk szerint, ahogyan képességeinket valóra váltjuk. A példázat három szolgája közül kettő egyenlő szorgalmat mutatott a reájuk bízott pénz megsokszorozásában, és bár az egyik eredetileg több mint kétszer nagyobb összeget kapott s ez a különbség munkájuk után is fennmaradt, ugyanazt az elismerést és dicséretet kapta mind a kettő: „menj be a te Uradnak

örömébe“. A kifejezés feltehetően utalás a gazda hazaérkezése alkalmával rendezett ünnepi vacsorára, amelyen a hűséges szolgák is részt vesznek.

A „kevesen voltál hű“ szavakra külön oda kell figyelnünk. Az, aki a legszélesebb munkamezőt kapta lehetőségként és megbízatásként, gazdája szemében csupán keveset teljesített. Az isteni nézőpontból tekintve milyen kicsinek és jelentéktelennek tűnik a legnagyobb emberi megvalósítás. A legnagyobb elismerés, amit ember nyerhet az isteni igazságszolgáltatás előtt az, hogy „hű volt a kevésen“. A legegyszerűbb, nehéz munkát végző felebarátunk ugyanazt fogja elnyerni, és velünk együtt ül asztalhoz Annak jelenlétében, aki előtt mindenki, „aki magát felmagasztalja, megaláztatik“. Ugyanakkor senki se érezze magát hátrányos helyzetben, amiért eredményei kisebbek. Ő is egy részt foglal el az isteni akarat érvényesülésének mezején, és ha hűségesnek bizonyul a neki adott kevés gyarapításában, sokra fog megbízatást nyerni, és habár észrevétlenül él embertársai körében, ugyanabban a szeretetben és örömben fog részesülni.

Hinnünk kell abban, hogy mindannyiunkat az egy Isten gondviselése öleli át és mindenikünk életének be kell töltenie az isteni valláserkölcsei világerend valamely célját. És függetlenül attól, hogy magasan vagy a'acsonyan állunk-e az emberek által látható illetmény skáláján, ugyanaz a szeretetteljes jóváhagyás kíséri jóságunkat és hűségünket. Ezért többé nem dicsekednünk vagy panaszkodnunk kell, hanem a legmagasabban álló öltözzék az alázatosság pa'ástjába, ami a legszebb díszé még a legnagyobb tehetségnek is, és a legalacsonyabb tartsa meg azt a szelid méltóságot, amely sohasem szűnik meg tiszteletet parancsolni.

A szolgák közül a harmadikat hűtlensége miatt vonta felelősségre a visszatért gazda, mivel elásta a kapott talentumot. Próbáljuk csak helyesen értelmezni vétkének természetét. Ura nem azért dorgálta és büntette meg, amit tett, hanem annak elhanyagolásáért, amit meg kellett volna tennie. A hűtlen szolga tehát nem azokat képviseli, akik roppant nagy bünt követtek el, hanem azokat, akik elszalasztották a hasznosság alkalmait és tunyaságukban elpazarolták munkálkodásuk óráit. Mindebből azt kell megtanulnunk, hogy a keresztény élet nem egyszerűen a bűnöktől való tétlen tartózkodás, hanem a jóság alkotó lelkülete, amely az embert cselekvésre serkenti és hangos figyelmeztetéssel kopog a tunya és közömbös szívének ajtaján.

Nem véletlen tehát, hogy ez a szolga csak egy talentumot kapott. De nézzük csak milyen mentséget hoz fel magatartása igazolására: „Uram, tudtam, hogy te kegyetlen ember vagy, aki ott is aratsz, ahol nem vetettél... ezért félvén, elmentem és elástem a te talentumodat a földbe, íme megvan, ami a tied.“ Milyen kevés szeretet van ebben a válaszban. És mindig ez a helyzet, ah a szeretet hiányzik egy teljesen hamis szemlélet lesz uralkodóvá. Természetünk lusta és önző része előtt a kötelesség úgy jelentkezik, mint kemény és hálátlan feladat. Mi hasznunk belőle, kérdezzük, ha megkíséreljük a jézusi tanítás szabályai szerint élni? Csúcsai megközelíthetetlenek, tisztasága az angyaloknak való, szigorú alapelveit talán csak Isten országában lehetne alkalmazni.

Megszólal-e bennünk valami, ami azt mondja, hogy ez az érvelés nemcsak téves, de veszélyes is lelki életünkre és jövőnkre nézve. Engedjük beszélni szívünkben a szeretet szavát, s az állandó kötelességek egyszerre elveszítik kemény vonásaikat és látni fogjuk, hogy minden kereszt magában hordozza a végső diadalt is. Isten nem sikert kér tőlünk, hanem hűséget, nem látványos eredményeket, hanem a szeretet állandóságát. Boldog az az ember, akiről igazán el lehet mondani, hogy mindent megtett, amit meg kellett tennie. Mindenikünknek van kötelessége, amit el kell végeznünk. És bár sokszor verejtékezve küszködünk, Isten sohasem állít elénk kikerülhetetlen akadályokat, hanem elfogadja drága értékünként szívünk áldozatát és akaratához való őszinte ragaszkodásunkat.

Amikor ezt a mentséget alkalmazzuk, nem általában magatartásunkra, hanem néhány sajátos helyzetére életünknek, milyen gyakran védekezünk azzal, hogy alkalmatlanok vagyunk. Valóban védekezhetünk egészen más szellemben, mint ahogy a rest szolga tette, és alkalomadtán okos meglátás is lehet erőnket másra tartalékolni, mint ahogy az adott helyzet és feladat éppen megköveteli. De vajon, a legtöbbször nem önámítás húzódik-e meg a mentség keresésben? Nincs-e erősebb indok a mentség mögött, ami szégyenli megmutatni igazi arcát?

Legyünk becsületesek magukkal szemben és ha a restség és közömbösség visszatart a kötelesség teljesítésétől, ne próbáljunk a felelősség alól kibújni, és áthárítani azt teremtő Istenünkre, mint urára a hűtlen szolga. Ha őszintén nevén nevezzük alkalmatlanságunkat, rájövünk, hogy ha tízezer talentumunk volna is, azért lennénk mégis alkalmatlanok, mert erőnk, látásunk, bölcsességünk nem kötődik a magasabb rendű élettel való közösséghez. De aki elhívott minket, hogy beszéljünk és dolgozzunk, nem hagy magunkra. Amint megérezzük, hogy önmagunkban semmit sem tehetünk, megtapasztaljuk, hogy vele bármit elvégezhetünk. Erő és hatalom van az elkötelezett lélek beszédében és cselekedetében, és a szegénység, amely mindenét Istennek szentelte, gazdaggá lesz lelki értékekben.

Végezetül lássuk a rest szolga fölött kimondott ítéletet. Ha félt attól, hogy ő maga kamatoztassa a rábizott pénzt, átadhatta volna másoknak, akik szép eredményt tudtak volna felmutatni. Ha őszintén bizalmatlanok vagyunk saját erőnkkel és képességeinkkel szemben, mindig találunk olyanokat, akik bölcsességük és tapasztalatuk által segíthetnek nekünk egy talentumunk felhasználásában. De ha gonoszok és restek vagyunk, mint a harmadik szolga, nem marad más, minthogy az egy talentumot is elveszik tőlünk és annak adják, aki hűségét már bebizonyította. Az alkalmak, amelyeket nem használtunk fel, elszállnak és mindörökre elveszítjük azokat. Az értelem, amely nem ismeri a gondolkodás feszültségét, eltompul. A lelkiismeret önmegtágadás nélkül közönybe süllyed. A vallásosság, amely saját vágyainknak kielégítését keresi, formalizmussá merevedik. Minden képességre, szellemi adottságra ez a törvény van felírva: „akinek nincs, attól az is elvételik, amije van“. És a hasznot nem hozó szolgát kivetik a külső sötétségre, hogy sirassa saját hibájának következményeit.

Úgy-e mi nem szeretjük a léleknek ezt a sötétségét? De lehet-e másképpen? Várhatjuk-e, hogy lássunk, ha becsukjuk a szemünket? És hihetjük-e, hogy a bölcsesség, igazság, jóság és szeretet, mind a miénk lesz, ha elássuk azokat a földbe? Istenországa nem az a hely, ahol a rest, a gondatlan, az önelégült kritikátlan gyöngédségben foglalnak helyet, hanem azoké, akik kimagasló szellemi-lelki értékeket mutatnak fel: a tisztánlátó hité, az alázatos buzgóságé, a komoly gondolkodásé, az önmegtágadó igazságé és a teljes szereteté. Azoké, akik jól ismerik a megterhelés erőfeszítését és a kötelességek nehézségeit. Ők fogják hallani az elismerés boldog szavait: „jól van, jó és hű szolgám!“

Szeretnénk-e meghallni az elismerés és jóváhagyás szavait egyéni és közösségi életünk egy évének számbavételekor? Ha igen, úgy tegyünk fogadalmat, hogy számadásunk elkötelezés lesz, mert mi a jövőt akarjuk s reménységünket az élő Istenbe vetjük. Megvalljuk és éljük hitünket, őseink drága örökségét, jelenünket megtartó és alakító erejét a léleknek. És vállaljuk kötelességeinket, amelyeket reánk bízott az élet Ura, hivatássá próbálván szépíteni betöltésüket. Okosan és hűségesen megsokszorozzuk szeretetünk és szolgálatunk talentumait a többre bízott reménységével, és szent felelősséggel önmagunkért, népünkért és egyházunkért. Amen.

„AZ PEDIG AZ ÖRÖK ÉLET...”

Jn 17,3

Dávid Ferenc emlékét nemcsak a történetírás tartja számon, hűen őrzi azt követőinek hálás kegyelete is. Kevés olyan konfirmált unitárius van, aki ne tudná, hol született, tanult, ne hallott volna könyveiről, kivételes szónoki képességéről, a hitvitázó teológus nagy tudással párosuló ritka emberségességéről.

Reformációjának diadala ma is büszkeséggel tölt el, valahányszor minden év novemberében mártírhaláláról megemlékezünk. Azt azonban kevesen tudják, hogy valamennyi bibliai vers közül a beszédem alap gondolatául választott volt Dávid Ferenc számára a legkedvesebb. Csak munkásságának avatott ismerői tartják számon, hogy a nagy reformátor ezt a jézusi tanítást idézte a legtöbbször írásaiban, s megkülönböztetett figyelemben részesítette. Ennek ismeretében — úgy gondolom —, a belemagyarázás különösebb veszélye nélkül tekinthetjük e jánosí verset Dávid Ferenc teológiai és reformátori hitvallásának. Ha ő vissza is utasítaná ezt az önkényeskedést, e bibliai vers mindenképpen közelebb vihet bennünket első püspökünk lelkiségének megismeréséhez, reformációjának a külső eseményeken túlmutató megértéséhez.

Dávid Ferenc legkedvesebb bibliai verse önmagában is teológiai telitalálat. Két olyan lényeges teológiai alapfogalmat kapcsol össze, mint az istenismeret és az örökélet. Tömör, merész kijelentést hordoz, rendkívüli határozottsággal egyenlőségi jelet tesz e két fogalom közé: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent...” Mielőtt megpróbálnánk „megfejtetni”, miért szerethette annyira Dávid Ferenc e verset, gondolom, nem ártana e két lényeges fogalmat külön-külön közelebbről is megvizsgálni.

Az istenismeret a mindenkori vallás alapja. Istent kijelentése nyomán ismerjük meg és a róla alkotott bármilyen kezdetleges vagy akár téves fogalom nélkül nem beszélhetünk vallásról. Isten megismerése a vallásos élet kiindulópontja, alapja és a vallás fejlődésének állandó és legfontosabb mozgatórugója. Isten ismerete mindig túlmutat önmagán: minden további tudásunk forrása és összegező kerete. Az a kép, melyet az ember önmagának Istentől alkot, magába foglalja a világról, az életéről, önmagáról kialakult hitét is, s mint ilyen a világhoz való viszonyulásának, rendeltetésének és hivatásának, erkölcsének is a meghatározója.

Az örökélet a vallás végső célja. Az üdvösség, Isten „színről-színre” való megtapasztalása, az emberi élet célhoz érése, beteljesedésének öröme és boldogsága kapcsolódik e számunkra még mindig nem eléggé tisztázott fogalomhoz. Az örökélet különböző néven és formában minden vallásban az a legfőbb jó, amelyet az ember elérhet és birtokolhat.

Az alap, Isten megismerése és a cél, az örökélet között bontakozik ki és helyezkedik el a tulajdonképpeni vallás: Isten imádása szóban és cselekedetben, az imádság és az erkölcs világa. A vallás nem más, mint az Isten megismerésétől a vele való teljes közösség vezető út bejárása.

Az istenismeret és örökélet fogalmainak e fontossága nyilvánvalóvá teszi, hogy a vallás nagy személyiségei, előbbvivői azok voltak, akik új, magasabb rendű Isten-ismerettel ajándékozták meg az emberiséget. E próféták, Isten küldöttei azért gyakorolhattak mindenki másnál nagyobb hatást az emberiség életére és fejlődésére, mert az új Isten-ismerettel együtt újrafogalmazták az erkölcsi lét alapszabályait is, az emberi rendeltetést és hivatást s ezzel évszázadokra vagy

akár évezredekre alapvetően meghatározták az egyéni és közösségi élet minden vonatkozását. Az élet és vallásosság mindig az istenismeret fejlettségi szintjének függvényében fejlődött. Erre a fejlődésre a legnagyobb hatást az örökélet gyakorolta, amit a nagy vallásalapítók célként, jutalomként híveik elé tűztek, követőiknek ígértek.

Jézus, a keresztény vallás megalapítója új, máig sem túlhaladott Isten-ismeretet adott az emberiségnek. Tanításában Isten szellemi és erkölcsi lény, a vallás pedig, amely örökéletre vezethet, az Atya lélekben és igazságban, imádságban és erkölcsi cselekedetben való imádása. Istenről szóló tanítása gyökeresen átértelmezte, átértékelte az örökélet kérdését is. Sajnos, törvényszerű volt, hogy a IV. század elejére világvallássá váló és intézményesülő kereszténységben a jézusi istenfogalommal együtt az örökélet evangéliumi értelmezése is elhomályosuljon, háttérbe szoruljon.

Az apostoli korban az örökélet elnyerésének feltétele és útja már nem Isten lélekben és igazságban való imádása, az Isten- és emberszeretet, hanem a hit, hogy aztán az egyház erősödése és tekintélyének növekedése a felsőbb egyházi hatalomnak való lelki engedelmisséget állítsa a vallás és az üdvözülés központjába. Tertullianus felfogása, az „extra ecclesiam non est salus” — elve, mely szerint csak az egyház segítheti üdvösségre a hívő embert, a maga korában és egyházpolitikai megfontolásból haladó lehetett, de hamarosan súlyos teherként nehezedett rá az igazi hívők és főleg a merészebb gondolkodók lelki életére. A 16. század hajnalára már nyilvánvaló, hogy az egyház tekintélyének túlhangsúlyozása, a vallásos élet központjába állítása az egyéni vallásosság visszaszorítása, tarthatatlan helyzetet eredményezett. Az önmaga erejére és értékére eszmélő ember ráébred, hogy szabadsága, méltósága, a fejlődés megkívánja, hogy Isten és ajándéka, a hit, ne rendeltesség alá semmiféle földi hatalomnak és tekintélynek.

A változás a küszöbön állott: a léleknek ki kellett törnie a vak engedelmisség, a félelem és az elszemélytelenedés börtönéből. Törvényszerű volt, hogy az új kor embere vallásosságában és egyházi életében is megújuljon, az élettelen hittételeket és az egyházi élet elavult formáit ébredező méltóságérzetéhez és szabadságigényéhez igazítsa. Az is törvényszerű, hogy ez a megújulási törekvés a vallás és az élet legfontosabb kérdése, az örökélet, az üdvözülés körül kristályosodjon ki.

A reformációt „kirobbantó” nézetkülönbség jól jelzi, hol sűrűsödtek leginkább a feszültségek. Luther Márton 1517-es színrelépéséhez az utolsó lökést a papai engedéllyel és ösztönzésre közrebocsátott „bűnbocsátó cédulák” árusítása szolgáltatta. A pénzen megvásárolható üdvösség Luther személyes hitében, meggyőződésében úgy tűnik fel, mint Istent ért „sérelem”; ezért nem tétovázik, hogy a szélesebb egyházi közvélemény ítélőszéke elé bocsássa 95 tételét. Elévülhetetlen érdeme abban áll, hogy kortársai közül kiemelkedve, bátor kiállással vállalta és képviselte meggyőződését, és végső elszántsággal, fáradtságot nem ismerő munkával el is tudta ismertetni azt. Személyében az élő hit valósággal elsöpörte a középkori egyház mesterien kidolgozott, de lényegében már halott, a kor emberének semmit sem nyújtó dogma- és tekintélyrendszerét. Luther szerint az ember, aki egyszerre, egyidőben igaz és bűnös lény, megigazulást, irgalmat, üdvösséget és örökéletet nem az egyház, hanem egyedül Isten igazságossága és kegyelme által nyerhet. Ennek előfeltétele az ember részéről a hit, Isten előtt csak ez bír igazi értékkel. E hit Isten ajándéka, megítélése, az üdvösség „osztogatása” nem az egyház dolga, szabadsága nem tűr maga fölött semmiféle emberi, intézményes tekintélyt.

Luther, Zwingli, Kálvin és a többi reformátorok munkássága nagyszerű eredményeket hozott. Követőikkel együtt a hívek nagy tömegének kezébe adták az anyanyelvű Bibliát, bibliamagyarázatuk elősegítette, az egyetemes papság elve

pedig biztosította az egyéni vallásosság szabadságát. Munkásságuk gyökeres szakítást váltott ki az egyház életében. Vitathatatlan érdemeik azonban még a 16. századi ember előtt sem palástolhatták reformációjuk fogyatékoságát. Sokan látták, hogy nem mertek vagy nem tudtak következetesen végighaladni azon az úton, amelyen elindultak: az ok megkeresése helyett megelégedtek az okozat „megreformálásával”. Az örökélet kérdése mellett nem tűzték napirendre a középkori egyház istenismerete helyességének megvitatását is, ezért nem is juthattak el a gyökeres megújuláshoz.

Amire a reformáció nagy személyiségei közül senki sem vállalkozott, vagy amire a merészebb gondolkodók sorra hiába tették fel életüket, az a 16. században legteljesebben Dávid Ferencnek sikerült. Egyházalapítónk a középkori vallásosság és egyháziasság felülvizsgálatát úgy végezte el, hogy érinteni merete a keresztény istenfogalom kérdését is. Ennek evangéliumi felülvizsgálatával, a józan ész tekintélyét hiva segítségül, Dávid Ferenc túljutott a bírálaton: a jézusi istentant jogaiba visszahelyezve, gondolkodása olyan termékeny talajra és alapra lelt, olyan távlatokat villantott fel, amelyek feljogosítanak arra, hogy az érték-kereszténység 16. századi megalapítóját tiszteljük személyében.

Reformációja szellemtörténeti szempontból nem egyszerű folytatása elődei munkásságának: jelentőségében messze túlmutat korán. A vallás alapjának, az istenismeretnek kérdését helyezte reformációja központjába, s ha nem is tudta aprólékosan kibontani az ebből az alapból kinövő, szerteágazó összes kérdéseket, ezek csirájukban ott vannak életművében vagy legalább is távlatot nyitott felülvizsgálatukra.

Abban, hogy reformációjában a Bibliára támaszkodott, Dávid Ferenc jellegzetesen korának gyermeke, 16. századi vallásújító. De a józan értelemnek tulajdonított fontos szerepe azt jelzi, meg volt benne a készség annak elismerésére, hogy a vallásban a legtöbb tekintély nem más, mint a személyes hitben visszatükröződő isteni kijelentés igazságtartalma. A keresztény hit és vallás világos, érthető kifejtéséhez Dávid Ferenc mindent megtalált a Bibliában, amire szükség volt. Ezért írja: „Disputáljanak az emberek valamig akarják, hányják-vevessék a személyeknek sokaságát, de ez az örök élet, hogy csak tégedet egyedül való Istent ismerjenek, és akit elküldtél a Jézus Krisztust”. A Biblia egyaránt védelmezte őt és korának emberét: számára lehetőséget nyújtott, hogy személyes hitének, „Isten ajándékának” szubjektivitását a kijelentés tekintélyének objektivitásán mérhesse le és szükség esetén azzal védelmezhesse, korának emberét pedig megóvja mindennemű vallási és lelki kiszolgáltatottságtól: „Nem akarunk immár hinni az állatban, személyben, természetben, megtestesülésben és egyéb féle szemfényvesztésekben, communicatio idiomatumban, relatiokban, notivalitásban [...], ha ezek szükségesek az üdvösségre, bezzeg soha egy szegény paraszt keresztény nem üdvözlül, mert ő soha ezeket meg nem tanulhatja életében”.

Dávid Ferenc tisztelte és szerette a Bibliát. Nem is képzelhető el ez másként: benne találta meg Isten egységének és Jézus ember voltának eszméjét és annak igazolását. A Biblia volt hitének támasza, békés fegyvere, humanizmusának és demokratizmusának forrása, ihletője. A Biblia által, segítségével tudott kora emberének visszaadni egy régi, elfelejtett értéket, a jézusi evangéliumot s nyitott új, ma is izgató, szellemi távlatokat a vallás világában.

Dávid Ferenc eszmeiségének fontosságát, értékét, forradalmiságát mi sem bizonyítja jobban, mint kortársainak hozzá való viszonyulása. Forradalmiságát veszélységén mérték le: ellenségei, felismerve benne az úttörő, új korszakot nyitó gondolkodót, addigi hitbeli különbségeiket gyorsan elfeledve siettek őt elnémitani. Dávid Ferenc kivételes érdeme, hogy a rendelkezésére álló kedvező körül-

ményeket és rövid időt úgy tudta felhasználni, hogy az unitárius gondolat fennmaradása lehetővé válhatott.

Pedig Dávid Ferenc nehéz feladat elé állította azokat, akik magukat a ná-záreti Jézus tanítványainak akarják nevezni. Jelmondata, kedves bibliai verse minden kényelmességet kizár a vallás világából. Anélkül, hogy csorbítaná Isten szeretetének, jóságának, irgalmának a hívő ember számára oly értékes hitét, mely életben és halálban elszakíthatatlanul az Atyához köt, vele egyenrangúnak nyilvánítja az értelmet is: csak a hívő értelem az, amely Isten és igazságai megismerésére és ezáltal örökéletre vezethet. Az örökélet, az üdvösség nem a hittel együtt elnyert isteni ajándék, hanem valóra váltandó életlehetőség, az ember közreműködését, munkáját egész lényének erőfeszítését igénylő életcél, élethivatás. Isten és a vallás úgy segíti üdvössége elérésére az embert, hogy a legnehezebb feladatra, önmaga túlhaladására kötelezi: a megismerésben és tökéletesedés folyamán valósággal új lényvé kell válnunk.

Ha időt és lehetőséget nyer, hogy reformációjában előbbre lépjen, s nem forgasztotta volna el erejének egy részét az őt ért támadások visszaverésére, talán akkor mutatkozhatott volna meg a maga teljességében Dávid Ferenc lángelméje Isten egységének és Jézus embervoltának felismerése és elismertetése után bizonyára eljutott volna az emberről szóló jézusi tanítás újrafelfedeztetéséhez is. E téren adhatta volna a legtöbbet kora emberének: Jézus ember- és erkölcstana és a humanista embereszmény olyan egyedülálló szintézisét teremthette volna meg, amely századokkal mozdította volna elő a vallásos és általában az európai gondolkodást. Kétségtelen jeleit találjuk felfogásában annak, hogy mélyen meg volt győződve az ember értékéről, s bár tudatában volt annak, hogy megismerő útjának még nagyon a kezdetén áll, s csak kis adagokban és megfelelő formában képes megérteni és befogadni az isteni igazságokat, a fejlődés és a tökéletesedés gondolata elválaszthatatlan Dávid Ferenc reformációjától. Magán tapasztalhatta: a kööttségektől mentes, önmaga erejére és értékére ébredő szabad gondolkodás szárnyakat ad a léleknek. Az ennek kedvező türelmesség és szabadság egy kis szellemi szigetét is sikerült létrehoznia a forrongó Európában, de a korszellem erősebb, mint ő: elnémítják, reformációja nem teljesebben ki.

Háromszáz évnek kell eltelnie, hogy a felvilágosodás a hazai unitarizmusban is elhozza a dávidferenci szellemiség győzelmét, s végre létrejöjjön az egyházalapító és követői között a minden külső és belső kényszertől mentes szellemi találkozás. Ezen a háromszáz éven is lemérhető, hogy ki volt Dávid Ferenc.

Dávid Ferenc reformációja mégsem ért véget. A megújításnak, megújulásnak, előbbrelépésnek az a „modellje“, amely az üdvösségre vezető úton az igazság minél teljesebb megismerésében, kutatásában látja és határozza meg a fejlődés alapját, mozgatórugóját, ma is működőképes. Végző soron kimeríthetetlen, mint Isten, és a világ, amelyhez közelebb visz. És izgatón modern. Századunk ismerte fel, hogy az élet minden formájában nemcsak az anyag és az energia áramlás van jelen, hanem ezekkel egyenrangú, egyenértékű az ismeret, az információ is. Sem biológiai, sem lelki, sem szellemi téren nem beszélhetünk életről ismeret nélkül: sejtjeinkben hordozzuk, tudatosan vagy tudatalattinkban hozzáigazodunk, ha az ismeretlenből sugárként felragyog, csillagként vonz magához. A megismerés életünk céljának is nevezhető, tartalma, próbaköve. Az ember pillanatnyi tudásunk szerint „véges“ lény: úgy lelki mint testi téren csak önmaga lehetőségeivel mérheti magát. A megismerés, az ismeret azonban a szellem végtelensége felé nyit kaput számunkra, s minden újabb igazság, amelyet felismerünk, amellyel gazdagodunk, úgy visz közelebb Istenhez, hogy lényünk is válik. Hogy a megismerés, a felismert igazság belénképülése hol és hogyan lép át a létbe, válik életté, akárcsak ennek a teremtésben végbemenő fordított folya-

mata, örök isteni titok. A hit számára azonban alapvető és megdönthetetlen igazság, hogy a mindenkori emberi vágy, Isten megtapasztalása, „szinről-szinre“ való látása, az örökélet, az üdvözülés a lélek és igazság jézusi vallásában nem elérhetetlen. Csupán túl kell lépnünk önmagunkon, fel kell nőnünk a jézusi evangéliumhoz, keresni és kutatni kell az igazságot.

Úgy érzem, sokszor, nagyon sokszor fogunk még találkozni ezen az úton Dávid Ferencsel, s lehetetlen elfelejteni az ő legkedvesebb bibliai versét: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent...“ Ámen.

VÁRAKOZÁS

Róm 8,19

Amikor Pál apostol „sóvárgó várakozásról“ szól, azonnal felfigyelünk. Az állandó készenlétben álló ember jellegzetes viszonyulása ez, mely villámgyorsan mér le minden szót, jelenséget, dolgot, amelynek valamilyen kapcsolata lehet a maga életével.

Várakozó emberek vagyunk mindannyian. Már életünk indulása is a várakozás jegyét viseli magán: több-kevesebb szeretettel, de mindenképpen számolunk azzal, hogy rövid időn belül megérkezünk, s ezzel örököljük is környezetünkötől a várakozó tisztét. Elégé furcsa, hogy az ember úgy próbálja igazgatni életét, mint kormányos a hajót, mindig a nyilegyenes, a célhoz vezető legrövidebb út bűvöletében, nem számolva azzal: a kikötés nemcsak a megérkezést, a beteljesülést jelenti, hanem a megismételhetetlen utazás, a földi élet végét is egyben. Hiába ötlik fel néha bennünk az a természetellenes sietés, a sóvárgó várakozás mégse lanyhul, annyi beteljesüléssel kecsget a jövő, olyan csábító színekben tüneti fel vágyunk a távoli állomásokat és célokat. Megszégyenítő lenne talán ez a kicsinyes, gyermeki türelmetlenség, ha nem abból a belső indítékből fakadna, mely mindig a jövő felé fordítja az ember tekintetét. Ilyennek teremtett minket a jó Isten. A várakozó mivolt, a sóvárgó vágyakozás mindig az adottság és lehetőség feszültségében születik meg bennünk, többrevaló hivatottságunk tudatából táplálkozva gyűjti azokat az erőket, melyekkel a jelen korlátait elsodorva birtokba veszi a jövő szabad térségeit. Csak mi, emberek, ismerjük ezt a várakozásban rejlő szárnyalást: a növény, az állat teli álmában vagy órákig tartó feszült lesben, csak engedelmes eszköze a benne ösztönösen ható rendeltetésnek; az ember viszont ura és tudatos betöltője.

A legtöbben úgy őrizzük a titkos vágyainkat, mint tűzhely őrzi hamuja alatt a még élő parazsat, s úgy érezzük, a várakozás magában soha nem szégyeníti meg azt, aki valamilyen nemes, felemelő dologra várakozik. Ha várakozásunk tárgya Istenhez vonz, kapcsol, vágyaink és életünk megszentelődnek várakozásunk által. Sajnos, ennek az ellenkezője is igaz. Isten megáldott ugyan a várakozás, s jövőben élés gyönyörű képességével, de hogy mire és hogyan várakozunk, az már teljességgel tőlünk függ és egyike legárulkodóbb jellemzőinknek. „Mondd meg, mire irányul a te várakozásod s megmondom, ki vagy“ —, ha ezt a rög-tönzött szólást önvizsgálatunk mértékéül tesszük, sok nem éppen hízogó jellemvonásunkra döbbenünk rá, úgy egyénileg, mint közösségileg.

Az, hogy az élet legfontosabb eseményeinek mindannyian sóvárgó várakozással tekintünk elébe, még érhető, — de annál kevésbé az, amikor az emberhez méltatlan érzések és célok elérése uralkodik el rajtunk. Részben megmagyarázható is ez a jelenség. Ebben a században annyi csalódás érte az emberiséget, hogy nem csoda, ha a várakozás régi ereje, fénye megfogyott és megkopott ben-

nünk. A pillanat, a gyorsan megszerezhető és elérhető dolgok vonzása, a mindent kihasználni, semmit el nem mulasztani gondolata szalmalánggá fokozta le a várakozás kevésbé látványos, de méltóságteljesebb, éltetőbb és több meleget adó tüzét. A hirtelen ellankadó várakozás helyébe lépő, ide-oda csapongó vágy értékelen, hiúságunkat kielégítő tárgyakra irányul s ennek az a következménye, hogy a beteljesülés örömeibe fanyar ízek vegyülnek.

Érdemes hát alaposan odafigyelni arra, amit Pál apostol mond: „a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését“ s ennek tanítása fényénél a mindenkori emberiségre tekintve, újratanulni az Istennek tetsző várakozás tudományát.

A várakozó embernek ez a válsága nem újkeletű. Még csak nem is Pál apostol az, aki elsőként ad hangot a teremtett világ jobbra való sóvárgásának. A mindenkori formákon túl van egy örök, egyetemes várakozás, mellyel a hívő ember a jó Isten felé tekint, tőle reméli az ihletést, az útmutatást. A legjobban talán a Biblia szemlélteti a várakozásnak és az isteni útmutatásnak azt az egybefonódását, melyben a sóvárgást mindig a beteljesedés öröme követi, Isten fiainak megjelenésekor.

Mózes, Áron és társaik voltak az a „tűzoszlop“, mellyel Isten kivezette népet az egyiptomi fogságból és a pusztai bujdosás során egységes néppé kovácsolta. Sámuel, Saul, Dávid megjelenése hozta el a farsztó, már-már kilátástalannak tűnő harcok után a megviselt népnek a fénykor nyugalmát, hogy aztán Ámos, Hózeás, Ézsaiás és prófétatársaik a vallási és erkölcsi élet egy tisztultabb magaslátára emeljék népüket. S végül, az „új szövetség“ hajnalán Isten elküldte a názáreti Jézust, hogy a sóvárgás, amellyel egy meghasonlott világ a maga Messiását várta, ne maradjon betöltetlenül, Keresztelő János megtérésre hívó szózata ne maradjon pusztába kiáltott szó.

De bármelyik területét áttekinthetjük az emberi életnek, Isten fiainak áldott nyomait mindenütt felfedezhetjük, és ráébredünk arra is, hogy a mi szerteágazó, gyakran kicsinyes és megszegyenítő várakozásaink mélyén is ugyanannak az egyetlen, egyetemes vágnak a tüze ég, mely a teremtett világot, az emberiséget a kezdetektől fogva áthatotta Isten fiainak megjelenésére várva!

Vajon van-e valóságalapja a mi várakozásunknak, nem marad-e betöltetlenül? Mire és hogyan várakozunk? — ezek azok a kérdések, amelyek Pál apostol szavaira visszhangként támadnak lelkünkben, s melyekre karácsonyhoz közeledve, választ keresünk.

Az első kérdésre a hívő ember történeti visszatekintése felel. Aki hisz a jó Isten teremtő és gondviselő munkájában, abban, hogy ma is megmutatja a hatalmát, mint azt a bibliás időkben tette, meggyőződéssel vallhatja: Isten fiainak megjelenése nem a véletlen, és nem is az idő méhében formálódó szükségyszerűség eredménye, hanem mindig és mindenütt Isten és ember legszemélyesebb ügye. Az emberre nézve nem megszegyenítő vagy lealacsonyító az Isten felé forduló reménykedés és hit. Ha néha úgy is tűnik, hogy Isten elrejtőzött a magasságban, elérhetetlen szellem-világában, de soha nem késik elküldeni az emberek közé a maga hírnökeit.

Hogy mire és hogyan várakozunk, ezekre a kérdésekre már sokkal nehezebb a válaszadás. Az ember általában csodára várakozik, olyan természetű dolgokra, amelyek elérésére vagy megszerzésére önerejét elégtelennek érzi. Ilyenkor nem az isteni ihletést sóvárogja, hanem magát az istenséget: lángoszlopban, emberi testben, véletlen szerencsében, mindegy, csak valamilyen formában, Ő maga siessen segítségül. Az ilyen várakozás lehet, hogy megtartja az embert reménységében, de soha nem teljesezhet be. Ha van csoda, az csak olyan lehet, ami az örök teremtés természetes rendjének nem mond ellent, abba beleilleszke-

dik, s ha van isteni segítség, az abban az ihletésben van, amellyel az Ő legjobb fiait útmutatásukkal a mi szolgálatunkra elküldi.

Néha azért érezzük hiábavalónak, meddőnek a várakozást, mert Istenhez és országához mindig nagy, szenzációszámra menő dolgokat társítunk: a világ egyik napról a másikra való megváltozását, az emberek tömeges megtérését, lángoló végítéletet. Isten fiainak a megjelenésére nem a látványosság a jellemző, és semmiképpen sem ez benne a lényeges, hanem üzenetük tartalma, amelyet közvetítenek a mindennapok és az ember felé. Sokan ezt felejtik el, amikor a prófétai idők elmúlását bizonygatják. A formák változhatnak, de Isten fiai ma is jönnek és itt élnek közöttünk, létezésük tanújelét nemcsak a szent könyvek holt lapjairól idézhetjük fel.

Hogyan várjuk hát a megjelenésüket, hogyan készülünk fogadásukra? Az elmondottakból nyilvánvalóvá válhatik, hogy semmiképpen sem ölbetett kézzel, közömbösen vagy túlfűtött rajongással, ahogy a karácsonyi ünnepre várunk. A hagyomány ereje csak kiindulópontja lehet ennek a várakozásnak: Jézus születésének ünnepe csak egy keret, amelyet be kell töltenie a jézusi ember megszületésének és otthonra találásának e világban. Az emlékezésnek — a várakozáson át — a holnap felé kell vezetnie minket, a gyermeki sóvárgásnak felnőtt cáltudatossággá kell bennünk átalakulnia. A várakozás nem az ünnepeket illeti meg, hanem az általuk formált jövő erőből duzzadó, isteni igazsággal, jósággal, szépséggel teljes születést. Advent, az eljövendő istenfiaik születésének ígérete, sem csupán a karácsonyt megelőző időszak naptári dátuma, hanem örök emberi életforma, mely fogékony őszinteséggel, elkötelező szeretettel, céltudatos akarattal munkálja Istenországa diadalának ügyét; esély, mely megadatik a mi részünk-re is, hogy Isten fiaivá válhassunk.

Mindenki más és más érzésekkel várja karácsonyt. Egyeseknek a gyermekkori emlékek felelevenedését jelenti, másoknak az örömszerzés lehetőségét, vagy magát a megajándékozottság örömét, a családi együttlét alkalmát. Ahány ember, annyi adventje van az ünnepeknek, egy dolog azonban biztos: karácsony csak annak nem hoz csalódást, csak az várja méltó módon, aki egyéni vágyai mellett Pál figyelmeztetésének is helyet ad a szívében, életében. És nem feleli el: sok mindenre szükségünk van, de semmire sem olyan nagyon, mint Isten fiainak a megjelenésére. Amen.

GELLÉRD IMRE

HIRDETEK NEKTEK NAGY ÖRÖMET

Lk 2, 11

A karácsonyi történetnek az örömhírré vonatkozó mondatát olvastam fel. A központi szó, mely uralja ezt az örömmüzenetet: a megtartó. Ha a Biblia legújabb fordítását olvassuk, ott így találjuk: „Született nektek ma üdvözítő.” Ha angol, német vagy más nyelvű bibliafordítást lapozunk, másképpen van: „Született nektek ma a szabadító.” Ennélfogva a ma született kis Jézusnak három neve is van: Megtartó, Üdvözítő és Szabadító. Melyiket fogadjuk el a három közül? Véleményem az, hogy egyiket sem, mivel nem fejezik ki tökéletesen azt ami az Újszövetség eredeti, görög szövegében van, s mely így hangzik: „Született nektek ma megváltó, ki az Úr Krisztus a Dávid városában.”

Vajon valóban megváltó volt-e Jézus? Ez a kérdés foglalkoztasson minket. Elsősorban pedig azt kérdezzük, hogy ki a megváltó?

— Megváltó minden nagy ember, aki a vesztébe rohanó nép elébe áll s elkiáltja magát: Megállj. Egy lépést se tovább, előtted a szakadék.

— Megváltó minden olyan nagy ember, aki népek vagy a világ tehetetlenségének tunya álmában megveri a riasztó lármafát. Talpra emberek! Talpra elbódított lelkiismeret! Talpra becsület, tiszta emberség. Ha ez a megváltó, Jézus az volt-e? Igaza van-e a Bibliának? Ténylegesen az emberiség megváltójává lett-e a bethlehemi jászolbölcsőben született kisdéd? Az, valóban az. Jézus evangéliumával egy valóságos valláserkölcsei újjászületést hirdetett meg. Megálljt kiáltott a pusztuló, erkölcsseiben hanyatló ókor számára: A ti idők lejárt már, új kor jön, amelyben a szemet szemért, fogat fogért törvény nem érvényes már. A rabszolgaság, a kegyetlenség nem uralkodhatik többé, hatalmi tébolynak áldozatul ártatlan népek s emberek nem eshetnek már. Talpra hát ember, talpra elbódított lelkiismeret!

A történelmi kereszténység szerint Jézus csak egyedül volt megváltója az emberiségnek. Az unitárius felfogás különbözik ebben. Meggyőződésünk szerint Isten nem csak Jézusban, hanem minden nagy emberben küldött megváltót az emberiség számára. Maguk a próféták és az apostolok is kis mértékben, mindannyian megváltók voltak.

De természetesen nem volnánk keresztények, ha nem mondanánk meggyőződéssel, hogy valamennyi megváltó között Jézus volt a legnagyobb, mert ő nemcsak részben, hanem egészben váltotta meg az emberiséget, ő nem reformált, hanem egy új világot teremtett, sarkából fordította ki a világ valláserkölcsei rendjét. Hogyan lett Jézus az emberiség megváltója?

Felfogásunk szerint Jézus nem halálával, hanem életével, nem vérével, hanem tanításával váltotta meg az emberiséget. És nem természetfeletti módon, hanem természetes eszközökkel, nevelő hatású módszerek egész rendszerével. És nem egyik napról a másikra, hanem fokozatosan, lépésről-lépésre. És nem csak egyedül, hanem a hozzá ragaszkodó és megváltozni akaró emberek százaival, ezreivel.

Jézus azt tanította, hogy az emberrel kell valamit tenni, mert lehet. Az embert kell megváltoztatni, az embert kell megváltani. Az emberből kell jó embert formálni. Mert a jó ember a rossz világból is jó világot csinál, a rossz ember a jó világot is elrontja. Azért tehát a megváltás műve az emberre kell vonatkozzon. Eképpen szól Jézus üzenete: „Én példát mutattam nektek, hogy ahogyan én cselekedtem, ti is aképpen cselekedjétek,“ s ha én vállaltam az emberiség megváltásának művét, ti is legyetek az én munkatársaim a történelmi mű végrehajtásában.

Itt egy kicsit megtorpanunk és azt mondjuk: könnyű volt Jézusnak megváltó lenni, és könnyű a nagyoknak, tudósoknak megváltó dolgokat hozni létre. De nekünk? Könnyű az emberiség sorsát lelkükön, szívükön hordozóknak megváltó tetteket hajtani végre, de mit tegyünk mi a mindennapos, kicsi szürke élet emberei? Tudunk mi tenni valamit az egyetemes jézusi megváltás érdekében? Bele tudunk kapcsolódni a történelmi megváltás ügyébe? Feleletünk feltétlenül az, hogy igen. Isten nem kér tőlünk többet, mint amennyire képesek vagyunk. Nem helyez vállunkra nagyobb terhet annál, mint amekkorát el tudunk hordozni. Isten nem követeli tőlünk, hogy ugyanazt tegyünk, amit a próféták, apostolok tettek, vagy amit maga Jézus cselekedett a földön. Isten nem követeli, hogy a világot váltsuk meg, hanem egyetlen árva ember megváltására ad megbízást. S ez te magad vagy. Ha pedig egy maroknyi embert jó emberré tudtál tenni, a megváltás munkájában nagyot cselekedtél. Isten nem követeli tőlünk, hogy a megváltás művéhez kösziklákat hengerítsünk, hanem apró homokszemeket kell hordanunk, annyi is elég. Sokszor elég egy szó, egy mosoly, egy tett, egy ötlet,

egy lépés, egy simogatás, s a megváltás munkájába tettelegesen bekapcsolódhatunk.

Velem történt, hogy a háború zivatarában ifjú fővel, magam is menekülni akartam. De nem jutottam messze, csak egy kicsi székely faluba. Ott egy öregemberhez szállásoltam be magam s azt kérdeztem tőle: mondja meg nekem, mit csináljak, továbbmenjek vagy hazatérjek? Rám nézett, megsimogatott s mély meggyőződéssel mondta: „édes fiam, menj szépen haza“. Megváltó szavak voltak ezek. Nem felejttem el sohasem, mert csak 3 km-t kellett volna továbbmennem s a halál torkába kerültem volna. Sokszor nyújt az Isten alkalmat neked is kimondani valakinek nehéz helyzetében egy-egy megváltó szót. Ne mulaszd el azért kimondani a megváltó szót.

Wilde Oszkárral, a nagy íróval történt, hogy halálra ítélték. Mikor kísérték a börtön felé, mindenki elfordította fejét tőle. Csak egy barátja szaladt oda, magához ölelte, megsimogatta. Aztán megváltozott az ítélet s kiszabadult az író. Azt írta egyik könyvében: Az a simogatás, amit barátomtól kaptam, megváltás volt számomra, mert azzal az elhatározással mentem a börtön felé, hogy mielőtt bitófa alá állítanának, végzek magammal. Igen, egy simogatás is lehet megváltó. Egy baráti öleléssel megmentheted felebarátodat. Ne mulaszd el sohasem megtenni, alkalmazni a megváltó mosolyt, simogatást.

Munkácsy Mihály, a magyar képzőművészet nagy alakja, világhírű festő volt. Fiatal korában mint asztalosinas festegetett, de mindenki lebecsmérelte. S egyszer egy vevő toppant be a műhelybe s látta amint pingál a kicsi inas. Ő el akarta dugni a művet, de a vevő meglátta és megdicsérte. Sok évtized múlva írta a híressé vált Munkácsy Mihály, hogy az a dicséret, az tette őt művésszé. Ha az a dicséret akkor elmarad, ha ebben a sikerélményben neki osztályrésze nem lesz, ő félbehagyta volna, s maradt volna egyszerű asztalos. Ne fukarkodj a megérdemelt megváltó dicsérettel. Gyermekeidet, unokádat, felebarátodat, munkatársadat, kisebbségi érzésben, lelki nyomorúságban tengődő, szenvedő embernek egy elismerő szavad, egy dicsérő kijelentésed megváltás. Ne mulasszuk el azért hát soha életünkben a megváltó, dicsérő szót kimondani.

Íme a megváltás mindennapisága. A megváltás gondolatát az égből lehoztuk a földre. Kiderült, hogy a megváltók nemcsak a nagyok, a próféták, az apostolok, a tudósok, a zsenik, hanem mi magunk is, mindenki tud a maga módján, adott percben valaki, valakik számára a megváltó lenni. Meg vagyok győződve arról, hogy Jézus megváltó műve is az ilyen mindennapos kicsi jötettek summájából áll. Adott, simogatott, gyógyított, mosolygott, az elesettet felemelte, egyszerűen, igaz ember volt. Segített bajba jutott emberek százain és ezreire s ezáltal példát mutatott arra, hogy mi is lehetünk egymásnak s egymáson keresztül a világnak is megváltói. Minden megváltó szó, cselekedet egy kicsi tűz a sötét éjszakában. Az önzés, az irigység, a rosszindulat, a háborúskodás és az emberi gyarlóság éjszakájában ezek a kicsi tüzek a megváltó művek összegeződve a világot váltják meg. Született nektek ma megváltó, az igazi, a nagy Megváltó. De a nagy Megváltó valahogy úgy váltott meg minket, ahogyan a felsorolt példákban elmondtam, s amely példákhoz hasonlókat ti is tudátok mondani, életetekből felmutatni.

Jézus példát mutatott nekünk, hogyan kell megváltanunk egymást, miképpen kell megváltanunk önmagunkat. Ne a világot akarjuk megváltani, hanem saját magunkat s környezetünket. Ne várjuk, hogy a megváltás csodálatos módon, valamilyen természetfeletti eseményekkel jön. Nem, a megváltás kézzelfogható, valószínű, mindennapos tény. A megváltást nem várni, hanem teremteni kell. És végül igen fontos a megváltás művében az, hogy időnként kérdezzük meg magunktól, de karácsonykor különösen kérdezzük meg, amikor Jézus nekünk megváltó,

tónk lett, hát én valakinek vagy valakiknek megváltója voltam-e? Az én könynyeimen, simogatásomon, segítségemen, az én jótanácsomon keresztül valaki számára megváltást jelentettem-e? Ha igen, akkor karácsonyunk nem üres külsőség, hanem magát a lényezet ragadtuk meg: megváltó született ma. Bennünk is szülessék meg a megváltás szándékának kisdede. Ápoljuk, gondozzuk ezt a gondolat-csecsemőt, ezt az elhatározás-kisdedet és törekedjünk arra, hogy napról-napra gazdagodjék a világ, szépüljön a Föld s a megváltás karácsonyünnep legyen, üdvözítő valóság, a nagyvilágon mindenhol. Ámen.

SZABÓ ZOLTÁN

A KARÁCSONYI ÖRÖM FORRÁSA

Lk 2, 12

Karácsony szépsége kettős forrásból táplálkozik. Az ünnepet széppé teszik a külsőségek, a szokások, amelyek az évszázadok során hozzá kapcsolódtak. Szép az örökzöld, illatos fenyő, mely e napon ott pompázik otthonainkban. A csillogó diszek, meggyújtott gyertyák, szikárzó csillagszórók szelid fényt, békés meleget árasztanak. Szülők és gyermekek, a szeretet aranyláncával eggyéőelve állják körül a karácsonyfát, felcsendülnek a karácsonyi énekek, széptosztjuk a karácsonyi ajándékokat, a szeretet kincseit. Békét, szelidséget, csöndes meleget, szeretetet áraszt ez a nap.

Karácsony szépségének másik forrása az ünnep gazdag mondanivalójában, tartalmában rejlik. Szép a maga eseményeiben, valóságában. Izrael felett a népet hagyományaitól, jellegzetességeitől, értékeitől megfosztani akaró római birodalom uralkodik. Az elnyomás alatt synlódók megalázottan, szüntelen háborgatások között próbálnak helyt állni, megmaradni hithűségükben, őrizni lehetőleg csorbitatlanul elődeiktől reájuk maradt szent örökségüket. Ebben a világban él József és Mária. A császári parancsnak engedelmességgel érkeznek Bethlehembe. A kis helységben sokan gyűltek össze, s ők e tömegben magányosak, otthontalanok. Nincs hova fejüket lehajtanok, mert senki sem nyitja meg házának ajtaját, senki sem látja meg Mária szemében a születendő életért aggódó édesanyát. Bethlehem lakói csak saját gondjaikkal foglalkoznak, csak közeli rokonaiknak igyekeznek kényelmes vendéglátást biztosítani. Józsefet és Máriát ez a közömbösség még inkább közel hozza egymáshoz. Érzik, hogy csak egymásra számíthatnak. A karácsonyi történet azonban nemcsak szomorúan szép, de örömeiben, boldog eseményeiben is. Gyermekek születik, emberi élet indul el s ez megszépíti az egyszerű istállót.

A jászol bölcsővé magasztosul, amidőn a kisgyermek parányi, törekeny testét behelyezik. A Mária lelkében rejlő szeretet édesanyai szeretetté mélyül, József munkája új értelemmel gazdagodik, új magasztos célt nyer, s szeretet, hála és reménység tölti be mindkettőjük lelkét. A kis család a gyermek megszületése által valóban családdá lett. Milyen szép, milyen áldott esemény ez minden családnak életében.

A karácsonyi történetnek van egy kettőssége is; a legenda és a valóság, a képzelet és az élet, a költészet és a prózaiság, amelyek az evangéliumi leírásokban fonódnak össze. Az emberi képzelet hozza kapcsolatba a felragyogó csillogatot a gyermek megszületésével, a képzelet indítja útnak messi keletről a bölcsőket s ajándékokkal gazdagon megrakodva az vezeti el őket a bethlehemi jászolbölcsőhöz. A költészet szól a pásztorokhoz, akik künn a mezőn tanyáztak, hogy otthagyván nyájaikat, elmenjenek tisztességet tenni. A képzelet teremti az

angyalokat s hozza őket a földre, hogy hirdessék „a nagy örömet, mely az egész népnek öröme lésszen,“ hogy dicsőítsék az Istent, s békességet ígérjenek a földön élő embereknek. Valóság a történetben az istálló, csöndesen pihenő állataival, mely menedéket nyújt a kis családnak, valóság a jászolbölcső, mely magába öleli a kisdedit, a drága kincset; a szülők öröme, akik láthatják, hallhatják szeretetük gyümölcsét, Isten áldott ajándékát.

Élet a történetben a kisgyermek, aki helyet követel magának a földön, az istállóban, de különösen az emberi szívekben.

Valóság és élet az ígért, amely az angyalok ajkáról hangzik el; „Hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lésszen“, a megtartó született néktek. Az született meg, aki örömet hoz, mert vigasztal, bátorít, reménységet nyújt, utat mutat, megbocsátásra, szeretetre tanít. A megtartó született néktek, aki világosságot hoz a sötétben járóknak, akinek nevét csodálatosnak, békesség fejedelmének fogják nevezni, s aki fölemeli Palesztina népét jogosság és igazság által.

A legenda és a valóság, a képzelet és az élet, a költészet és a mindennapok ölelkezését láthatjuk a felolvasott bibliai versben is. Angyal csak a színes álmokkal tele emberi képzeletben létezik. Ő a jóság, a békesség, a tisztaság, az igazság, a szeretet megtestesítője, aki színessé teszi a veritékes emberi életet, az eszményi élet megtestesítője, amely felé törekszik és vágyakozik az ember.

Csodálatos álmokkép az angyal, de szavai, amelyek itt elhangzanak egyszerűek, tartalmuk élet, mélységesen emberi; „Ez pedig néktek a jele: találtok egy kisgyermeket bepolyálva feküdni a jászolban.“ Kisgyermek, pólya, jászol; olyan yira a mindennapokhoz, az élethez kötődő szavak, amelyek a bölcsőben fekvő ártatlan, de áldást, reménységet, jövőt ígérő kisgyermek nagyrahitott alakját jelenítik meg, a gyermekét, aki valóság, élet. A gyermeket látjuk, aki áldás, aki Isten drága ajándéka, aki életünknek értelmet, célt, szépséget ad, akiért érdemes élni és küzdeni, aki a holnap, a jövő reánk ragyogó sugara, akinek tisztán csillogó szeme a legszebb ragyogás, hangja a legszebb zene, léte a legnagyobb öröm az ember számára. Megtaláljátok... hangzik az ígért, mert megszületett s megszületik újra, azért, hogy jele, bizonyossága legyen Isten irántunk való szeretetének. Megszületik azért, hogy megerősítse bennünk az Istenbe vetett hitet; hogy Ő van, velünk van mindennapi munkánk közepette s megsegít. Megadja mindazt, amire szükségünk van ahhoz, hogy emberi hivatásunkat méltó módon teljesíthessük. Isten gondot visel reánk s a hétköznapokból néha kiemel egy-egy ünnep által, mely alkalmat nyújt számunkra, hogy levessük a hétköznapok szürke ruháját s ünnepibe öltözzünk, amely lehetőséget ad arra, hogy lelkünket megfüröszsük a költészet, a képzelet tiszta vizében.

A legenda és a valóság, a képzelet és az élet ölelkezése teszi széppé, örömtelivé karácsony ünnepét. Ebben kell hasonlóvá tegyük életünket. Tudatosodjon bennünk az élet; a születés, a kisgyermek, akit reánk biz Isten gondjaival együtt; az áldás, amely árad felénk minden becsületes munkánk közben; a jövő, amely előttünk áll; a remény, hogy a holnap jobb lesz, mint volt a ma.

Lássuk meg életünkben a szépséget, a nagyrahitottságot, az örömet, az életet széppé tevő költőiséget is. Mert életünk több mint munka, veriték, küzdelem; öröm és szépség is.

A földműves testet törő munkát végez nap mint nap, aggódik az elvetett magért, ápolja, védi, gondozza azt s közben szenved a tavasz vagy őszi hidegétől, gyötrődik a nyár forróságában, tapossa az eső által sárrá oldott földet, de nemcsak ennyi az élete, hisz őt simogatja a langyos szellő, gyönyörködhet a fölkelő nap első sugaraiban, övé a madárdal, érezheti a mezők lehelletét, gyönyörköd-

het a föld gyümölcseiben, a rétek virágaiban. Mindezek megadják élete szépségét.

Ezt hozta el ma számunkra karácsony ünnepe. A felnőtteknek a békés, szeretetteljes együttlétet a boldog családi otthonban, a biztatást, hitet, bátoritást és reménységet, hogy ezek bearanyozzák a küzdelmes életet. A kisgyermekeknek karácsonyfát, az erdő örökzöld ünnepi követét; ajándékot, a szeretet kézzelfogható, szemmel látható valóságát. Így lett szép az ünnepünk, nagyoké és kicsinyeké, ifjaké és időseké egyaránt. Az ünnepi hangulat néhány napra betölti életünket, de ahhoz, hogy az ünnep tartalmas és maradandó legyen, valamit meg kell ragadjunk belőle s magunkkal vinnünk az ünnep utáni hétköznapokba. Legyen ez az angyalok ajkáról elhangzó, de életet, valóságot megjelenítő üzenet: „találtok egy kis gyermeket bepolyálva feküdni a jászolban“. A jászolban fekvő kisgyermek azért született, hogy örömuzenetet, békét és szeretetet hozzon az emberiségnek s szépséget az életünkbe.

Vigyük magunkkal karácsony kettős szépségét a mindennapokba. Engedjük önelkezni életünkben a valóságot a képzelettel, a porból lett testet a lélekkel, s akkor egy hosszú évi küzdelemre örömet hoz a karácsonyi ünnep, amint örömet hozott az első karácsony is. Ámen.

VIGYÁZNI A NYÁJ MELLETT

Lk 2,8—9

Éjszaka volt, hideg, sötét, mozdulatlan palástját az ég reáterítette a földre. Csند volt és béke. Pihent az élet s fölője borult szelíden a csillagos, végtelen magasság. A pásztortűz parázslott halványan s csak olykor-olykor lobbant fel egy-egy parányi lángocska, ha szárazabb gallyba kapott a parázs emésztő, de fényt, meleget sugárzó lehellete. Minden nyugodt volt, csak a nyáj megszokott, nyugodt neszezése hallatszott, amely csak növelte a mély, békés csendet.

A tűz körül pásztorok szenderegtek, távolról úgy tűnt, semmi sem mozdíthatja ki őket nyugalmukból. Pedig bent, a lelkük mélyén ott parázslott az örökösödés, a vigyázás, a figyelem, készen arra, hogy az első veszélyt sejtető jelre lángra lobbjon, mint a száraz gallyba harapó parázs.

Ők pihenésükben is vigyáztak, az éberség ott feszült a lehunytt szemekben, a szó ott lapult a bezárt ajkak mögött, a mozdulat benne volt a pihenő izmokban, a bátorság csak szunnyadt, de el nem aludt a lelkek mélyén. Mert ők vigyázók voltak, hivatásuk az örökösödés volt, a kemény, zord, sok veszedelemmel fenyegető élet megtanította őket arra, hogy soha, egy pillanatra sem szabad teljesen átadni magukat a nyugalomnak.

Mire vigyáztak a pásztorok? Nyájukat bízták rájuk, állatok százai felett kellett örökösödniök. Nem volt közömbös számukra, hogy megmarad vagy elvész egy is a nyájból. Az állatokat szám szerint bízták rájuk és szám szerint követelték tőlük. Ezért figyeltek mindenre.

Vigyáztak a nyáj csendjére; vigyáztak a hirtelen érkező viharra, hogy idejében tudjanak a rájuk bízott nyáj védelmére kelni, figyeltek a mezők mozdulataira, nehogy észrevétlenül a puszták vadja közelítsen, vagy tolvaj cserkéssze be a reájuk bízottakat. Hallgatták, figyelték, vigyáztak az éjszaka csendjét, a mezők békéjét. A pásztorság örökös készenlétet, cselekvőképességet jelent. A pásztorok vigyáztak,

s így készen voltak a váratlanra. A váratlan esemény azonban mégis bekövetkezett s az a pásztorokat is meglepte és megriasztotta.

Nem a mezők vadja jött, hogy elragadjon az állatokból, nem tolvajok érkeztek, hogy megdézsmálják a nyáját, nem támadt hirtelen vihar, hogy a villámok és az ézengés szétkergesse, megriassza a nyáját, nem betegség ütött be, mely megzavarná a pásztorokra bízott gazdaságot. Valami egészen más történt.

Angyal jött a földre s szavaival örömhírt közölt. A pásztorok meglátták az angyalt, mert vigyáztak, meghallották a szót, mert figyeltek, tanúi lehettek a földreszállt csodának, mert éberem örködték, mert kötelességükről egyetlen pillanatra sem feledkeztek meg, mert hivatásukat komolyan és felelősségtudattal teljesítették. Ezért lehettek az elsők között részesei a nagy örömnak, ezért hallották meg az elsők között az örömhírt, ezért vette körül őket az „Ürnek dicsősége“.

Az evangéliumi történet szerint azonban, a bátor, vigyázó, cselekvésre kész pásztorok első pillanatban „nagy félelemmel megfélemlének“. Számukra addig ismeretlen esemény történt. Ők szüntelen veszélyek, fenyegetések között éltek. E veszélyekkel és fenyegetésekkel való szembenézésben csak a maguk erejére támaszkodhattak. Megrémültek, mert fel sem merült bennük a gondolat, hogy a váratlan esemény jó is lehet, hogy az ismeretlen világból valami öröm is jöhet, hogy a sötétség mélységéből örömteli ragyogás is fakadhat, hogy a puszták fenyegetően titokzatos messzeségeiből, a békesség szava csendülhet fel, hogy a küzdelem, megpróbáló élet örömet és boldogságot is hozhat. Megijedtek a reájuk sugárzó, őket körülvevő örömtől, mert váratlan volt, hogy nem előzte meg azt hosszas küzdelem, veritékes munka, néha vért is követelő áldozat. Élettapasztalatuk arra tanította meg őket, hogy ezek nélkül az öröm el nem érhető, hogy az embernek minden boldog pillanataért drága árát kell fizetnie.

Mindnyájan pásztorok vagyunk! Ott tanyázunk kinn az élet mezején. Annyi veszedelem fenyeget minket. Az önzés látszólagos eredményeivel, néha magával ragad, csak saját érvényesülésünket látjuk magunk előtt, mint egyetlen célt, amelyért érdemes élni, s megfélemlünk a könyörülő szamaritanus példázatának tanításáról, behunyt szemmel megyünk el segítségre szoruló embertársaink mellett. A gyűlölet lángja magasra lobban bennünk, a „szemet szemért“ vélt igazságossága vezérli cselekedeteinket, s megfélemlünk a jézusi figyelmeztetésről: nemcsak kétszer kell megbocsátani, de hetvenhét-szer is. Onhittek, gőgösek vagyunk, s ha anyagi jólétben érezzük magunkat, nem jut el hozzánk az oktató szózat: „az éjjel elkéri a te lelkedet tőled; amiket pedig készítettél kiéi lesznek?“ Az anyagi vagy szellemi gazdagság közömbössé tesz mások vagy a közösség iránt, s eszünkbe sem jut a gazdag ifjú példázatának mondanivalója: „eredj el, add el minden vagyódodat... és jér kövess engem“, pedig Isten azért ad az embernek gazdagságot, hogy azt szétossza minél több ember között. A kísértés különböző formában közelít hozzánk, s mert néha engedünk neki, embertársainknak szomorúságot, keserűséget, gyötrelmet, kiábrándulást, kárt okozunk. A saját cselekedeteinkből indulva ki arra gyanakszunk szüntelen, hogy ezt kaptuk meg mi is másoktól s az élettől. Ezért él mindnyájunkban a gyanakvás minden iránt, a félelem mindentől, ami váratlan, ami meglepetésszerűen érkezik hozzánk az életből.

Pásztorok vagyunk mindnyájan! Isten drága értékeket bízott ránk: lelki tisztaságunkat, a bennünk levő jóságot, emberséget, megbocsátásra való készséget, nagyrahivatottságot, szeretetet. Isten drága kincseket adott nekünk megőrzésre: megértő hitvestársat, a jövőt magábanhordozó gyermeket, idős szülőt, ki segítséget, ragaszkodást vár, testvért, ki mindig számít reánk, embert, akit szolgálni s szeretni kell!

Őrizzük ezeket az értékeket, a karácsonyi pásztorok lankadatlan, bátor, cselekvésre kész lelkületével. Legyünk vigyázók, zajos nappalokon és csendesnek, mozdulatlanok tűnő éjszakákon, hogy minden, ami életünkben történik, vigyáz-

va találjon minket. Hitünk, mint sötét éjszakán a pászlortűz, úgy parázslik s lobog. Oly jó néha csöndesen pihenni szelíd fénye és melege mellett, de pásztorhivatásunkról, az örök vigyázásról soha egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk.

Az élet változó eseményei néha megpróbáltatást, máskor örömet, néha csalódást, máskor beteljesedést, néha harcot, máskor békét hoznak. Álljunk az élet mezején a pásztorok óber, vigyázó, cselekvőkész lelkületével és akkor a megpróbáltatásokkal szembe tudunk nézni, a csalódásokat el tudjuk viselni, a küzdelemben helyt tudunk állni s a néha reánk köszöntő örömet elsökként fogadhatjuk, a beteljesedésért hálát tudunk adni s a béke nyugodt óráit boldogan élhetjük át.

Erre tanít meg minket a pásztorok története, a nehéznek tűnő életünkbe be-
köszöntő örömet, békét és boldogságot hozó karácsony ünnepe. Ámen.

NAGY LÁSZLÓ

ÚTÉPÍTÉS

„LÉLEKTŐL-LÉLEKIG“

Nehéz az útépitők munkája, de költőien szép, jövőbe mutató. Nagyszerű dolgokat tájakat, városokat, sorsokat, törekvéseket és lehetőségeket összekötni, egymáshoz közelebb hozni, új távlatokat megnyitni az emberek előtt, kapcsolatokat teremteni a dolgok és gondolatok között. Ugyanakkor hálátlan munka is, mert a száguldó autók sodrában ugyan kinek jut eszébe az útépitő, akinek verejteke beleépült a betonba s akinek munkája segíti a hegyeken és völgyeken át utazót a messzi célok felé?

Útépitőknek, útkészítőknek, útegyengetőknek hívott el minket is a gondviselő Isten, a „lélektől-lélekig“ és az embertől az Istenig vezető út munkásaivá. Nem kemény követ és betont adott kezünkbe, hanem a Biblia tanításait, hogy életünk, prédikálásunk, és példaadásunk által tisztább, világosabb, igazabb legyen az ember élete, könnyebb az útja Isten felé. Hogy a szó erejével, a jó cselekedetek gyakorlásával lelki utakat építsünk az elmagányosodó, elidegenülő lelkektől az életszerető, életigenlő lelkekig.

Lelkészi hivatásunk, munkánk célját Ézsaiás próféta felhívásával fogalmazom meg: „Erősítsétek meg az elernyedtt kezeket, és a roskadozó térdeket szilárdítsátok meg! Mondjátok a csüggedtt szívűeknek: Bátorság! Ne féljetek!“ (Ézs 35,3—4a)

Lelkésztársaim nevében hálát adok Istennek, gondviselő Atyánknak életünkért s hogy minket a lelkeszi hivatás útján elindított. Megköszönöm a Főtiszteendő Püspök úr főpásztori és atyai szavait, amellyel hitet, bizalmat ébresztett lelkünkben, hogy ezen az úton érdemes tovább haladni; megköszönöm szülőink szeretetét, a sok aggodást, a tanáraink fáradozását és unitárius egyházunk bizalmát, mellyel ránk bízta az egyházközségek vezetését.

Rabindranath Tagore vallomásával zárom beszédem: Aludtam, és azt álmodtam: az élet — öröm. / Felébredtem, és azt láttam: az élet — kötelesség. / Dolgoztam, és azt láttam: a kötelesség — öröm.

Kötelességeink teljesítésében, hivatásunk betöltésében áldjon és segítsen mindannyiunkat szerető és gondviselő Atyánk. Ámen.

EMLÉKEZÉS BERDE MÓZESRE

A Zsinati Főtanács alkalmából Berde Mózesre emlékezve nem akarom most végig kísérni nemes és értékes pályafutását — hiszen erre nem is lenne időnk — csupán életének és személyiségének néhány jellemző vonását villantom fel, amelyek, felfogásom szerint, meghatározták életútjának nehézségeken és küzdelmeken keresztül szüntelenül magasabbra törő szárnyalását. Olyan személyiség volt ő, akire ráillenek a költő szavai: *integer vitae scelerisque purus* — „talpig derék, tiszta szívű ember“. Az európai műveltség legértékesebb embertípusát képviselte, mert az alkotás, a versenyszellem vagy küzdelem, a ragaszkodás és a társadalmi szolgálat jellemezte.

Alkotni annyit jelent, mint tevékenykedni, teremteni, létrehozni valamit, vagyis dolgozni, munkálkodni. Alkotó ember a művész, a költő, az író, a tudós, de a szellemi és a fizikai munkás, a földműves és mindenki, aki becsületos munkájával valamilyen értéket teremt. Berde Mózes egész életében dolgozó, alkotó, értékeket teremtő ember volt.

Az európai művelődésben az alkotással együtt járt a küzdelem, a versenyszellem. Az ókori görögök ránk hagyományozott öröksége ez, akik az egész életet versenynek, *agon*nak tekintették. Nemcsak testi és szellemi viadalok babérijáért folyó küzdelmekre kell itt gondolnunk, hanem főként arra a magatartásra, amely a mindennapi életben, minden tevékenységben a legjobbat, a legszebbet és a legértékesebbet akarja megvalósítani.

Berde Mózesben az alkotás és a versenyszellem, a küzdelem a legnagyobb mértékben párosult. Ezt igazolják székelykeresztúri diákévei, ahova a laborfalvi szülői házból és iskolából tíz éves korában került és kilenc éven át, 1825-től 1834-ig nemcsak a legjobb tanulók közé tartozott, hanem ügyességével és munkájával még keresetre is szert tett. A kolozsvári kollégiumban eltöltött három év, ahol az első évet mint *togatus*, azaz a papi pályára készülő diák végezte, azt követően *secundanus* lett, olyan diák, aki világi pályára készült. Ezután az alkotó munkát és a versenyszellemet érvényesíti a marosvásárhelyi két éves jogi tanulmányai alatt és ezt követően ismét Kolozsváron, ahol ragyogó eredménnyel letette a „szószólói“, azaz az ügyvédi vizsgát. Ezt valósítja meg jószágfelügyelői, majd 1848-ban háromszéki, 1849-ben pedig szebeni kormánybiztosi minőségében.

A forradalom elbukása után egy ideig rejtőzködik, 1851-ben azonban önmagát jelenti fel és a haditörvényszék akasztófa általi halálra ítéli, melyet, három hónap múlva, négy évi börtönfogságra változtattak át.

Kiszabadulása után ugyanazt a szívós, lankadatlan alkotó munkát végzi, előbb mint jószágfelügyelő, azután mint miniszteri osztálytanácsos. Ebben a minőségében különleges megbízatást kap bizonyos székely földbirtokok rendezésére. Munkájával kiérdemelte, hogy éveken át országgyűlési képviselőnek válasszák meg.

A vagyongyűjtésben is ugyanazokat az elveket: a kitartó, a megfontolt versenyszellemtől áthatott, alkotó munkát érvényesíti, aminek eredményeként az egykori szegény diákból az ország egyik igen gazdag embere lett.

Jellemvonása Berdének a ragaszkodás, ez a nemes emberi érzés és magatartás. Ez ugyan nála sok irányú volt, de főképpen népéhez, elsősorban a székelységhez, amelyből származott. és az unitárius közösséghez, amelyhez tartozott, való ragaszkodásban nyilvánult meg.

Népének és felekezetének támogatását élete fő céljának tartotta. 1845-től, azaz harminc éves korától fogva, tagja a Főtanácsnak, ettől kezdve pedig minden egyházi mozgalomban részt vesz. Választott vagy tiszteletbeli tagja a különböző egyházi bizottságoknak, intézményeknek és szervezeteknek. E ragaszkodásnak kifejezése az az élehangú, alaposan indokolt beszéd, melyet 1868-ban az országgyűlésen az unitáriusokat megillető segély tárgyában mond el.

Berde Mózes életművének mintegy megkoronázása társadalmi szolgálata: az a végrendelete, amelyben jól megfontolt feltételek mellett, fejedelmi vagyont hagyományoz az unitárius egyházra.

A hagyomány anyagi értéke alig túlozható, de két tényező szinte egyedülállóvá teszi. Az egyik az, hogy ez a hatalmas adomány saját alkotó munkájának az eredménye, hiszen otthonról csaknem mint szegény ember indult el. A történelemből sok nagy adományozót, mecénást ismerünk. Maga a név adója, Maecenas, egy óriási birodalom vezéralakja, s mint a költő, Horatius, aki maga is bőven részesült adományából, megállapítja, „királyi ősöktől származott“, tehát örökölt vagyona volt. A másik az, hogy Berde e tettevel társadalmi szolgálatot teljesít, a tehetséges, szegény ifjaknak akar lehetőséget teremteni a tanulásra, az előhaladásra, azzal az elgondolással, hogy azután ők maguk is ilyen társadalmi szolgálatot teljesítsenek. Az ő adományozása tette lehetővé a székelykeresztúri gimnázium felszerelésének biztosítását, a kolozsvári kollégium új épületének felépítését, a tanárok felsegélyezését és, ami szinte egyedülálló a történelemben, egy eredeti, külön segélyezési módszer, a cipó-rendszer létesítését. Ennek alapján Kolozsváron 100, Tordán 50, Székelykeresztúron 50 diák kaphatott naponta „három egészséges, jó tápláló cipót, minőt egy erdélyi 16 kupás vékából 60 darabot“ szoktak süttetni. A cipóban részesülő diákok, jó tanulmányi előmenetelük mellett, kötelesek voltak a szegényebb sorsú tanulókat ingyen tanítani és a gimnázium elvégzése után bizonyos meghatározott összeget fizetni a közjó előmozdítására. Ahogy ma mondanánk, láncreakciót biztosító alapítvány volt ez, olyan társadalmi szolgálat, amely további társadalmi szolgálatot eredményezett.

Berde Mózesre emlékezve az alkotó munkát, a versenyszellemet, a küzdést, a ragaszkodást és a társadalmi szolgálatot kell tartanunk azoknak az értékeknek és módszereknek, amelyeket alkalmazva és gyakorolva, nemcsak beszélünk róla, hanem követjük is az ő példáját!

BIBLIAI FOGALMAK

ISMERET

- Zsolt 19,9 Az Úr rendelkezései helyesek, megörvendeztetik a szívet. Az Úr parancsolata világos, ragyogóvá teszi a szemet.
- Zsolt 119,111 Intelmeidet kaptam örökségül örökre, azok örvendeztetik szívemet.
- Péld 2,6 Csak az Úr ad bölcsességet, szájából ismeret és értelem származik.

- Dán 2,21b—22 Ő ad bölcsességet a bölcséknek és tudományt a nagy tudósoknak. Ő tárja fel a mélyen elrejtett titkokat; tudja mi van a sötétségben, és nála lakik a világosság.
- Hózs 2,22 Eljegyezlek magamnak a hit ajándékával, és megismered az Urat.
- Kol 1,9 Ezért tehát... szüntelenül imádkozunk és könyörgünk értetek, hogy tökéletesen ismerjétek meg az ő akaratát, a Lélektől kapott teljes bölcsesség és megértés által.
- Jn 14,21a Aki befogadja parancsolataimat és megtartja azokat az szeret engem.
- Jn 8,32 Megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket.
- 1Kor 14,20 Ne legyetek gyermekek a gondolkozásban, hanem a rosszban legyetek kiskorúak, a gondolkozásban ellenben érettek legyetek.
- Róm 12,2 Változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.
- Kol 1,10 Éljetek az Úrhoz méltóan teljes mértékben az ő tetszésére, teremjetekek gyümölcsöt mindenfajta jó cselekedettel, és növekedjetekek az Isten ismeretében.

JUTALOM

- 1Kor 3,8 Aki ültet, és aki öntöz: egyforma, és mindegyik a maga jutalmát fogja megkapni fáradozásához méltóan.
- Lk 10,7 Méltó a munkás a maga bérére.
- Zsolt 28,4 Kezük munkája szerint fizess meg nekik.
- Zsid 11,6b Aki az Istent keresi, annak hinnie kell, hogy ő van; és megjutalmazza azokat, akik őt keresik.
- Ézs 61,8b Megadom munkájuk megérdemelt jutalmát, és örök szövetséget kötök velük.
- Fil 2,13 Mert Isten az, aki ébreszti bennetek az akarást és a cselekvést is az ő tetszésének megfelelően.
- Róm 2,6—7 Mert mindenkinek cselekedetei szerint fog megfizetni: azoknak, akik állhatatosan jót cselekedve törekcszenek dicsőségre, megbecsülésre, és halhatatlanságra, örök életet ad.
- Ruth 2,12 Fizessen meg tetteidért az Úr, legyen bőséges jutalmad az Úrtól.
- Lk 17,10 Azért tehát ti is, ha teljesítettétek mindazt, amit parancsoltak nektek, mondjátok ezt: Haszontalan szolgák vagyunk, azt tettük, ami kötelességünk volt.
- Mt 5,46 Mert ha azokat szeretítek, akik titeket szeretnek, mi a jutalmatok?
- Péld 11,18 A bűnös hamis keresményt szerez, de az igaz bérhez jut az, aki igazságot vet.
- Mt 20,4 Menjetekek ti is a szőlőbe, és ami jogosan megillet bennetekek, megadom nektek.
- Mt 25,21 Ura így szólt hozzá: Jól van, jó és hű szolgám, a kevesen hű voltál, sokat bízok rád ezután, menj be a te urad ünnepi lakomájára.
- Jn 4,36 Az arató jutalmat kap, és begyűjti a termést az örök életre, hogy együtt örüljön a vető és az arató
- Gal 6,7—8 Amit vet az ember, azt fogja aratni is: mert aki a testnek vet, az a testből arat majd pusztulást; aki pedig a Léleknek vet, a Lélekből fog aratni örök életet.

- 2Jn 8 Vigyázzatok magatokra, hogy ne veszítsétek el, amit elértünk munkánkkal, hanem teljes jutalmat nyerjétek.
- 2Tim 4,7—8 Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam, végezetre eltétetett nékem az igazság koronája, amelyet megad nékem az Úr.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Szeressétek, amit hisztek! És hirdessétek, amit szerettek! (Augusztinusz)

*

Senki sem tud igazán örülni, ha nincs benne szeretet. (Aquinoi Tamás)

*

Sokat kell az embernek olvasni, hogy megtudja, milyen keveset tud. (Laotse)

*

Másnak mindig bocsáss meg, magadnak sohasem (Seneca)

*

Ne elmélkedj többé arról, hogy milyennek kell lennie a jó embernek, hanem légy olyanná! (Marcus Aurelius)

*

Ember vagyok, semmi sem idegen tőlem, ami emberi. (Terentius)

*

A kegyesség cselekedeteiben szilárdan meg kell állanunk, mert az az igaz hit, mely a szeretet műveiben nyilvánul meg. (Dávid Ferenc)

*

Nem rendkívüli teljesítményeiből, hanem hétköznapi viselkedéséből állapíthatjuk meg, mire képes valakinek az erénye. (Pascal)

*

Soha nincs oly nyomorult idő, hogy az ember becsületes ne lehetne. (Shakespeare).

*

Az erkölcsi önismeret minden emberi bölcsesség kezdete. (Kant)

*

A munka pedig arra jó, hogy messze tartson tőlünk három nagy bajt: az unalmat, a bünt, a szükségét. (Voltaire)

*

A legjobb szer ahhoz, hogy ne gondolj nyomorúságodra — a munka. (Beethoven)

*

Nem hiszek az ember pusztulásában. Hiszem, hogy az ember nem csak hogy fennmarad, de győzedelmeskedik is. Nem azért halhatatlan, mert csak neki van valamennyi teremtmény között kifulladásos hangja, hanem mert lelke van, szelleme, amely részvétre és áldozatra és kitartásra képes. (William Faulkner)

*

Sötétben tündöklőbb a fény. (Quintilianus)

*

A könyv eszköz, hogy eljuss az emberhez. (Jorge Semprun)

*

Az érettség, amelyet fejlődésünk során el kell érünk, nem más, mint önmagunk állandó formálása, hogy egyre szerényebbek, egyre szelídebbek, egyre igazságosabbak, egyre becsületesebbek, egyre békeszeretőbbek, egyre jóságosabbak, egyre együttérzőbbek legyünk. (Schweitzer Albert)

*

Testvér, testvérem, ez a legszebb szó a világon. (Reményik Sándor)

*

Legnemesebb vallás az, amelynek tárgya a legmagasabb érték. Ez a legmagasabb érték, a keresztény vallás szerint Isten, aki lélek. A végtelen jószág árad szerte belőle: ez az, ami minket feléje vonz. (Böhm Károly)

*

Én az Istenem úgy szeretem, / hogy a szívemet földre vetem, / megérik, akkor learatom, / fölötét pedig másnak adom. (József Attila)

*

Karod erős, szíved emelkedett. / Végtelen a tér, mely munkára hív, s ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd / Szüntelenül, mely visszaint s emel, / Csak azt kövesd. (Madách Imre)

*

Hitünk vértanúhalált halt megalapítójának nagyobb elégtétele nem lehet, minthogy legyünk méltók hozzá bátorságban, kitartásban, Istenben való hitben és embertársaink szeretetében. (Varga Béla)

*

A szeretet próbaköve a hűség, de kivirágzása a megbocsátás. (W. Bergengruen)

*

Ne mondj le semmiről! Minden lemondás egy kis halál. Ne mondj le semmiről! (Babits Mihály)

Egyházi Képviselő Tanács

november 24-én tartotta negyedik évnegyedi ülését. Tárgysorozatán szerepeltek: a szeptember 28. és november 22. közötti időszakban elnökileg elintézett fontosabb ügyekről szóló jelentés, az egyházkörök évi rendes közgyűlései, esperesi vizsgálószékek, a Missziói, Lelkészképesítő, Pénzügyi, Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsa jegyzőkönyvei, továbbá az egyházköri közgyűléseken eszközölt választások, tiszteletbeli címek adományozása, az Egyházi Képviselő Tanács és Nyugdíjpénztár általános jelentése, az egyházi beszédpályázat eredménye, a Székelykeresztúron tartandó Zsinati Főtanács előkészítése, az 1989. évi egyetemes egyházfenntartási hozzájárulások és központi juttatások, kisnyugdíjasok segélyezése 1989-ben, a teológiai intézeti szubvenció, építkezési segélyek megállapítása, valamint az egyház 1989. évi költségvetési tervezete.

Zsinati Főtanács

Kiemelkedő esemény volt egyházunk életében a december 3—4. napjain Székelykeresztúron tartott Zsinati Főtanács, amely december 3-án, szombaton du. 1/24 órakor kezdte meg munkálatait. Dr. Barabássy László elnök főgondnok megnyitó beszédében többek között a következőket mondta:

„Összegyűltünk, hogy bizonyosságot tegyünk arról, miszerint csak erős hit, egyházszeretet, szilárd meggyőződés mellett élniakaráson alapuló egység, áldozatkészség, türelem és jóakarát szellemét szolgáló, mindenkor békére és megértésre irányuló magatartással biztosíthatjuk egyházunk létét, boldogulását és fejlődését... Úgy hiszem nem tévedek, ha azt jelentem, hogy híveink hozzáállása, anyagi áldozata, vallásszabadságunk tiszteletben tartása optimizmussal tölthet el, hiszen gyülekezeteink egyenletesen fejlődnek lelkiekben és anyagiakban... Gondozott egyházközségi épületeink, az elavult lelkeszi lakások újraépítése, egyházi javak szerzése és megtartása, templomok javítása és díszítése mind élniakarásunkról beszélnek. A megvalósított eredmények újabb célok felé kell vezetessenek, hiszen mindig maradnak és lesznek tennivalóink, melyeket csak az egyetemes összefogás valósíthat meg“.

A Zsinati Főtanács üdvözlő táviratot küldött Nicolae Ceaușescu államelnök úrnak.

Zsinati Főtanács a tárgysorozat alapján jelölő- és szavazatszedő bizottságot küldött ki, majd dr. Erdő János főjegyző bevette az esküt Bartha Lajos és Fodor Béla új főtanácsi tagoktól, akiket dr. Kovács Lajos püspök köszöntött és munkájukra Isten áldását kérte. Zsinati Főtanács jóváhagyta az egyházköri választásokat, majd tiszteletbeli felügyelő gondnoki címet adományozta Inczeffy Károlynak, a maros-küküllői egyházkör volt felügyelő gondnokának. Ezt követte dr. Kovács Lajos püspök 1987. november 21. —1988. november 21. közötti időszakban végzett szolgálatáról előterjesztett jelentése. A Zsinati Főtanácsi Bizottság megállapítása szerint „a jelentés kilenc pontban foglalta össze egyházkormányzó munkáját, melyből a bölcsesség, megfontoltság, felelősségtudat és nagy egyházszeretet jut kifejezésre.“ A püspöki jelentést a Zsinati Főtanács elismerő köszö-

nettel fogadta el. Ezután a Nyugdíjpénztár évi jelentése, zárszámadása és költségvetés tervezete, valamint az egyházi központ zárszámadása és költségvetéséről került megtárgyalásra.

Az egyházi beszédpályázat eredményét Zsinati Főtanács tudomásul vette és pályadíjjal jutalmazta Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész „Törökedjünk tökéletességre“ jeligéjű és Pálfi Dénes „Igaz megbocsátás“ jeligéjű prédikációját, valamint Pálfi Dénes „Boldogító jótanácsok“ jeligéjű esketési ágendáját.

Zsinati Főtanács december 4-én, vasárnap reggel folytatta ülését az Egyházi Képviselő Tanács általános jelentésével, amely átfogó, adatszerű képet nyújtott egyházunk elmúlt évi szolgálatáról, az egyházközösségekben és egyházkörökben végzett munkáról, valamint az egyházi központ tevékenységéről.

A de. 11 órakor kezdődő istentiszteleten a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád teológiai tanár (Mt. 25,14—15) végezte. Az istentisztelet keretében került sor a következő tíz lelkész felavatására: Márkos Ervin, Nagy László, Orbán Dezső, Székely Miklós, Benedek Jakab, Pap László, Pálfi Dénes, Bálint Imre, Kovács István és Bartha Alpár. A lelkészavatási beszédet dr. Kovács Lajos püspök mondta (Mt. 7,24—26). A felavatott lelkészek nevében Nagy László szőkefalva-küküllőszéplaki lelkész mondott köszönetet.

A lelkészavatás után úrvacsoraszószó következett. Előkészítő beszédet Gál Jenő nagyajtai lelkész-esperes mondott (Mk. 13,31). Az istentiszteleten az énekvezérlő szolgálatot Ferencz Gábor torockói lelkész végezte.

Istentisztelet után folytatódott az Egyházi Képviselő Tanács általános jelentésének megtárgyalása, melyet a Zsinati Főtanács elfogadott. Ezután dr. Barabássy László főgondnok-elnök kihirdette a választások eredményét, mely szerint az 1985—1990 évek hátralevő időszakára a Főtanácsba megválasztottak világi részről: dr. Szabó Pál, dr. Dakó Bálint, Pál András, Tompa Sándor és Zsakó Erzsébet; egyházi részről: Rezi Elek és dr. Szász Dénes; a Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsa tagjának Farkas Dénes.

A Zsinati Főtanács Bizottság, általános jelentésében, melyet Fazakas Károly elnök terjesztett elő, külön kitért a lelkésznevelésnek, egyházi énekkultúrának, munkafegyelemnek, lelkészi értekezleteknek, hiterősítő istentiszteleteknek és az egyházi kiadványoknak megoldásra váró kérdéseire.

A Zsinati Főtanács nevében Jakab Dénes szentábrahámi lelkész mondott köszönetet az elnökségnek, az egyházi központ munkatársainak, az egyházkörök és egyházközösségek előljáróinak és híveinek az elmúlt év eredményeikért. Az ülést dr. Barabássy László elnöklő főgondnok zárta be.

A Zsinati Főtanács tagjai és vendégei közebéden vettek részt, ahol a hagyományos Berde-pohárköszöntőt dr. Bodor András főtanácsai tag mondotta.

Lelkészi értekezletek

A IV. évnegyedi lelkészi értekezleteket az egyházkörökben november 8. és december 7. között tartották. A közérdekű értekezleten „A vallásfelekezetek hozzájárulása hazánk gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, a béke és leszerelés megvalósítását szolgáló kezdeményezésekhez“ című előadás hangzott el. A teológiai értekezleten dr. Szabó Árpád „Hogyan prédikáljunk a ma emberének — A prédikáció előadása“ c. előadást tárgyalták meg. A kolozs-tordai egyházkörben Alsó-felsőszentmihályon Léta Áron lupény-vulkáni (Zsolt 37,37), a maros-küküllői egyházkörben Marosvásárhelyen Kecskés Lajos szabédi (Jak. 5,13), a székelykeresztúr-

udvarhelyi egyházkörben Székelyudvarhelyen Fekete Attila firtosváraíjai (Jel 3,20) és a sepsiszentgyörgyi egyházkörben Brassóban Kozma Albert bölöni (I.é. 13,6—9) lelkész végzett szószéki szolgálatot.

Lelkésznevelés

A Teológiai Intézet 1988—89. tanévének megnyitó istentisztelete október 2-án volt a kolozsvári belvárosi templomban. A szószéki szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök végezte Fil 1,9—10 alapján.

Október 27-én *lelkészképzítő vizsgát* tett Bartha Alpár gyepesi és Kovács István sepsiszentkirályi gyakorló segédlelkész.

A Teológiai Intézetben december 16-án fejeződtek be az 1. félévi előadások. Teológiai hallgatóink a karácsonyi ünnepek alkalmával legációk szolgálatokat végeztek a különböző egyházközségekben.

Püspöki vizitáció

Dr. Kovács Lajos püspök november 10-én püspöki vizitációt tartott a szindi és tordatúri egyházközségekben. A vizitáció munkálataiban részt vett a főtisztelendő asszony, Andrási György előadótanácsos, Farkas Dénes főszámvevő és Benedek Sándor esperes. A vizitáció keretében megvizsgálták a két egyházközség valláserkölcsi életét, ingó és ingatlan vagyonát, ügyvitelét, keblitanási ülést és közgyűlést tartottak. Az istentiszteleten imát Andrási György, egyházi beszédet dr. Kovács Lajos mondott.

A vizitáció szeretetvendégséggel ért véget.

Személyi változások

Nyugalomba vonulások

Albert Attila sepsikőröspataki lelkész, 39 évi szolgálat után, 63 éves korában, orvosi bizonyítvány alapján, tekintettel betegségére, október 31-én nyugdíjba vonult. 1925. január 6-án született Bölönben; teológiai tanulmányait 1945—1949 között végezte a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián és a Protestáns Teológiai Intézetben. 1949—1955 között a csegezi, majd nyugalmába vonulásáig a sepsikőröspataki egyházközségben szolgált.

Székely Istvánné Kovács Rozália négy és fél évi magyarszováti énekvezéri és közel 12 évi egyházi központi irodagondozói szolgálat után 57 éves korában, október 31-én nyugalmába vonult.

Kinevezések

Kovács István marosvásárhelyi gyakorló segédlelkész október 1-től áthelyezést nyert Sepsiszentkirályba.

Fóris Zoltán lelkészjelölt október 1-től gyakorló segédlelkésszi kinevezést kapott Marosvásárhelyre.

Fekete Levente lelkészjelölt november 1-től gyakorló segédlelkészi kinevezést nyert a sepsikőröspataki egyházközségbe.

Benedek Jakab segédlelkész december 1-től rendes lelkésznek nevezetett ki a csokfalvi egyházközségbe.

Bálint Imre homoródszentpéteri segédlelkész december 1-vel rendes lelkészi kinevezést nyert ugyanabba az egyházközségbe.

Nyitrai Levente székelyszentmihály-bencédi lelkész állásáról december 31-én lemondott.

Zsigmond Ferencné Zágoni Éva november 1-től alkalmazást nyert az egyházi központba irodagondozói minőségben.

Lelkészbeiktató ünnepélyek

■ *Kiss Ákos* lelkész beiktató ünnepélyét a recsenyédi egyházközség október 2-án tartotta meg. A kinevezési iratot Jakab Dénes szentábrahámi lelkész olvastá fel. Az új lelkész 1Móz 4,9 alapján tartotta meg beköszöntő beszédét. A beiktatást Báró József esperes végezte Jak 5,10 alapján. Az új lelkészt dr. Molnár István felügyelő gondnok, Ádám Dénes homoródkeményfalvi lelkész az egyházkör, Kovács Domokos gondnok, Nagy János, Orbán Béláné és Timár Melinda a gyülekezet részéről, végül Kászoni József volt beszolgáló lelkész üdvözölték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Pap László* beiktatását a bágyoni egyházközségbe október 2-án tartották meg. Az új lelkész Mt 13,3 alapján mondott beköszöntő beszédet. A beiktatást Benedek Sándor esperes végezte Ézs 40,31 alapján. A beiktatott lelkészt az egyházkör nevében Fazakas Ferenc lelkész, az egyházközség részéről Kiss Gyula gondnok, Blényesi Jánosné, Németh Hajnal és Árkosi Enikő üdvözölték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel fejeződött be.

■ *Szász Ferenc* lelkész beiktatóját a brassói 2. sz. úJVárosi egyházközség november 6-án rendezte meg. A kinevezési iratot Kiss Jenő egyházköri jegyző olvasta fel. Az új lelkész 1Kor 9,16 alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját, ezt követően dr. Erdő János főjegyző Mt 10,7—8 alapján intézett beszédet a lelkészhez és a gyülekezethez. A beiktatást Gál Jenő esperes végezte, átadva a templom kulcsát, a Bibliát, a kelyhet és az egyházközség pecsétjét az új lelkésznek.

A beiktatott lelkészt az egyházközség nevében Lőrincz Ferenc gondnok, Kovács Annamária, Józsa Attila és Sándor Emilia köszöntötték. A brassói 1. sz. óvárosi egyházközség részéről Májay Endre, az egyházkör nevében Fazakas Károly, a marosvásárhelyi egyházközség nevében Kolcsár Sándor esperes-lelkész mondtak üdvözlöt. A helybeli felekezetek képviselői: Szabó Károly református esperes, Máthé Vilmos katolikus plébános, Burghard Moscher német evangélikus és Raduch Zsolt magyar evangélikus lelkész üdvözlöte után Kiss Alpár baróti lelkész felolvasta Ioan Comşulea ortodox pap üdvözlő levelét. Az üdvözlötekre Szász Ferenc válaszolt. Az istentisztelet keretében énekszámot adott elő a brassói óvárosi egyházközség énekkara Májay Endréné Kerekes Cecília vezetésével. A beiktató szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Dr. Kovács Lajos püspök* október 19. és november 7. között részt vett a nyugat-berlini unitárius gyülekezet megalakulásának 50 éves ünnepségén, majd látogatást tett Hamburg, Lübeck és Kiel városok egyházközségeiben, ahol előadásokat tartott egyházunk történetéről és jelenlegi életéről. Október 28—31. napjain részt vett az IARF Tanácsának és a kongresszust előkészítő bizottságnak gyűlésein Frankfurtban, amelyeken az 1990-ben Hamburgban sorakerülő kongresszus megszervezésével és az új főtitkár személyének kiválasztásával foglalkoztak.

■ Dr. Kovács Lajos püspök november 30-án Bukarestben részt vett a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja ülésén.

■ A Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa október 16-án Budapesten tartott ülésén tudomásul vette dr. Ferencz József püspök nyugalomba vonulását és helyébe Huszti János afiát, a Nagy Ignác utcai egyházközség lelkészét választotta püspökké.

■ A *Bibliotheca Unitariorum Nemzetközi Alapítvány* kiadásában megjelent *De falsa et vera unius Dei patris, filii et spiritus sancti cognitione, libri duo c.* 1568-ban Gyulafehérváron kiadott vitairat. Az erdélyi unitárius reformációnak ez a nevezetes latin nyelvű kiadványa unitárius írók műveiből készült válogatás. A könyv széles elterjedését mutatja, hogy példányai a különböző európai könyvtárakban megtalálhatók.

■ A 4. Európai Ökumenikus Találkozót Erfurtban (N.D.K.) szeptember 28. és október 2. napjaiban tartották meg az Európai Egyházak és a Katolikus Püspökök Konferenciájának rendezésében. A találkozó témája volt: „Jöjjön el a Te országod”; célja: egymást jobban megismerni, hitet tenni az élet Uráról és együtt imádkozni országa eljöveteleért. Az Ökumenikus Találkozó felhívást intézett Európa keresztényeihez és minden jóakarató emberhez, hogy dolgozzanak az egyház egységéért, a békéért és Istenországa megvalósulásáért a földön.

Halottaink

Dr. Gálffy Mózes, ny. egyetemi tanár, a volt kolozsvári unitárius főgimnázium tanára, július 23-án Budapesten, 73 éves korában elhunyt. Hamvasztás utáni temetése október 6-án történt a Házsongárdi temetőben, amelyen a lelkészi szolgálatot dr. Erdő János végezte.

Özv. Péter Lajosné Barra Margit, a volt szekélykeresztúri gimnázium igazgatótanár özvegye, 104 éves korában Kolozsváron, október 14-én elhunyt. Temetésén a lelkészi szolgálatot Benedek Ágoston, a monostori egyházközség lelkésze végezte.

Emlékük legyen áldott!

Transforming Words. Six Essays On Preaching. (A szavak átalakítása. Hat tanulmány a prédikálásról.) Edited and with an Introduction by William F. Schulz (Szerkesztette és előszót írt hozzá W. F. Schulz). Boston, 1984. 135 l.

1982 augusztusában a Chicago-i Meadville/Lombard unitárius teológiai intézetben az Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház megbeszéléssel egybekötött előadásorozatot tartott a prédikálásról öt napon keresztül, amelyen sok gyakorló lelkész és teológiai hallgató vett részt. A munka tulajdonképpen ennek az értekezletnek a szellemi terméke, amelynek sajtó alá rendezője és a bevezetőjének írója William F. Schulz az Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház jelenlegi elnöke.

A kötetben található hat előadás a gyakorlati teológia egyik igen lényeges területére nyújt betekintést, részletesen és alaposan tárgyalva a prédikálás elméleti és gyakorlati kérdéseit. Erről beszélnek az előadások témái:

1. David O. Rankin: A tekintély forrásai az unitárius szószéken.
2. Roy D. Phillips: A prédikálás, mint szakramentális esemény.
3. William F. Schulz: A prédikálás egzisztenciális dimenziói.
4. Joyce H. Smith: A prédikálás és a személyes átalakulás.

5. Judith L. Hoehler: A prédikátor mint próféta: a prédikálás kapcsolata a testületi dimenzióval.

6. Irving R. Murray: A jelenkori unitárius prédikálás történelmi perspektívái.

A tanulmánykötet alapmeggyőződése, hogy a prédikálás tanítható, éppen ezért nagy gondot kell fordítani rá. A prédikálás a modern világ egyik kommunikációs formája is, ezért mindig tekintettel kell lenni az időszerűsége. Új utakat, módokat és lehetőségeket kell keresni, hogy az evangélium hirdetése minél inkább kielégítse a vallásos ember lelki szükségleteit.

A munkát részletes jegyzetanyag és névmutató zárja, ugyanakkor igen értékes az ajánlott forrásanyag jegyzéke is.

Tekintettel arra, hogy prédikálásunknak szüntelenül meg kell újulnia a módszer, a tartalom és a közlés tekintetében is, a könyvet olvasóink figyelmébe ajánljuk.

(R. E.)

A bölcsesség útja. Ókori kínai gondolkodók írásaiból válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Pászka Imre. Kriterion Könyvkiadó București 1988. 244 l.

A Téka sorozat egyik kiadványa, mely az ókori kínai gondolkodók írásaiból nyújt válogatást. Méltán számíthat nagy érdeklődésre, hiszen a mai gondolkodó ember egyre inkább igyekszik megismerni más népek gondolkodásmódját, filozófiáját.

Az ókori kínai filozófia mibenlétében eligazít Páskai Imre bevezetője, és a szemelvényeket kísérő gondos jegyzete, amely többek között felvázolja az ókori görög-római, valamint az ókínai gondolkodásmód két egymáshoz sokban hasonló, de lényegében különböző világképét.

Amíg a görög-római felfogás külső és belső indítatás hatására képes volt meghaladni a spontán hanyatló világképet, és az emberiség történetében először kulturális (anyagi és szellemi) értékeit közkinccsá tette, addig Kína földrajzi fekvésénél fogva és történelmi feltételeiből következően a civilizáció-teremtés másik útjára kényszerült. Az élethez való feltételek megteremtése, folytonosságának, valamint védelmének biztosítása állandó együttműködést és kölcsönösséget feltételezett ember és közösség kapcsolatában, amely a változatlan világképét eredményezte.

A civilizáció-teremtés egyik legfontosabb folyamata volt náluk a fokozott öntözéses földművelés, a csatornarendszer kiépítése, amely gátolta a mozgást, a helyhezkööttség hagyománytiszteletté minősült, és megakadályozta más népek civilizációs eljárására való odafigyelést. A kooperáció rendszer teremtette alá- és fölérendeltségi viszonyt fogadták el, amelyet a föltétlen tekintély elve szentesített. Ezt a merevséget az ókori görög-római filozófia jóval meghaladta, amelynek eredményeként az alkotmányuk elismerte az általános (állami) érdek mellett az egyéni érdekeket is.

A kínai állam megteremtését követően az uralom kisajátítója az Ég-Fia, a császár, akinek természetfölötti erőt tulajdonítottak. Az uralkodó a család és az állam harmóniájának megteremtésére törekedett („Ha a család rendes, az állam békés.“)

Az ókínai gondolkodás három fő irányzata: Konfuciusz tanításai, a taoizmus és a legizmus. Ezek közül a konfucionizmusé volt a vezető szerep, és Kína több ezer éves történelmének uralkodó eszmerendszere lett.

Tanításának újszerűsége abban összegezhető, hogy egy rendteremtő szervezési aktussal vélte megoldhatónak a család és az állam problémáit. Célja a nép jó kormányzása. Ennek legfontosabb eszköze, megvalósítója az írástudó, aki minden vonatkozásban a nagyobb közösség képviselője volt, akit követendő példaként állított kortársai elé. („barátkozz a legtökéletesebb erényű írástudókkal“). Fő feladata a kötelességtől átszótt erkölcs tökéletesítése, amelynek eredménye az emberség kialakítása. Maga Konfuciusz így ír erről „Csak aki emberséges, az tudja igazán szeretni az embereket“.

Konfuciusz erkölcsstana a követésre, az utánzásra épül föl, („Ha kiváló embert látsz, arra gondoldj, hogy egyenlő légy vele“); nevelése pedig a megszokásra, amelyben a türelmesség a közömbösséggel párosulhat. „Szüleidet szolgálván hibáikra szelíden figyelmeztess őket, ha látod, hogy semmiképpen nem akarnak rád hallgatni, akkor kettőzd meg tiszteletedet anélkül hogy visszavonnád tanácsodat.“ Az egyén mint egyéniség számára nem létezett, hanem csak mint alattvaló, jóhiszemű, szülő- és tekintélytisztelő vett tudomást róla.

E tekintélyelvű életforma ellenhatásaként az írástudók körében terjedt Lao-ce vallásfilozófiája, a taoizmus, ez a sajátos ázsiai ellenzékiesség, amely a konfucionizmus racionalizmusával, szertartásokban túlzottan hangsúlyozott formalizmusával szemben individualista felfogást képviselt. Hirdette a természetességet, a magánérdekeket, visszavonulást, az evilági életből megteremtve a nemcselekvés elvét. Szerinte a jó kormányzás mindig arra törekszik, hogy a népnek ne legyen se tudása, se vágya, akinek pedig tudása van, az ne merészeljen tevékenykedni, s ekkor minden rendben lesz.

A kínai világnézet egységét valójában a legisták elvei szerint valósították meg, és nagymértékben befolyásolták az uralkodó filozófiát is.

Hirdetői vallották, hogy a törvényeken változtatni kell, ezzel megkísérelték a szokásjog változhatatlanságának megszüntetését, újítani akartak, de ez lényegében nem jelenthette a hagyományokkal való szakítást. Az erős központosított állam hívei a szervezésben, az irányításban akarták elveiket érvényesíteni. Az uralkodónak is sajátos helyet jelöltek ki. Eszerint az Ég-Fia a földön őgi megbízatást teljesít; közvetít az alattvalók és az Ég között, de ha ezt nem a szilárd erkölcs alapjain végzi, megvonhatják tőle e küldetést.

A válogatás a kormányzás, az igazgatás művészetét bemutató szövegekre összpontosított, ugyanakkor helyet kaptak esztétikai, gazdaságtani, hadművészeti stb. elképzeléseket taglaló értekezések is.

A szöveget Tőkei Ferenc magyar sinológus fordította.

S.E.

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1988. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 — Cluj-Napoca, Bulevardul Lenin nr. 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul Export-import presa P.O. Box 12—201 telex 19376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul Export-import presa P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3025

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

CHRISTIAN SOWER

Revista
Bisericii Unitariene
din R. S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R. S. Romania

XCIV. • CLUJ-NAPOCA • 1988/4

CUPRINSUL • CONTENTS

Ziua Republicii • The Day of the Republic	209
Dr. Lajos Kovács: În slujba Bisericii • In the Service of the Church	211

STUDII • STUDIES

Fred Kenworthy: Iisus • Jesus	220
Dr. János Erdő: Când a murit Ferenc Dávid? • When Did Francis Dávid Die?	223
György Gaal (pregătit sub tipar): Însemnări autobiografice ale lui Lajos Kelemen. Partea 2. • Biographical Notes of Lajos Kelemen. 2nd Part	230

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Dr. Lajos Kovács: Casa de piatră • The House Built upon the Rock	246
Dr. Árpád Szabó: Viață slujitoare: fidelitate și răspundere • The Serving Life: Faithfulness and Responsibility	248
Ferenc Szász: „Acela este viața veșnică. • „That is the Eternal Life“	252
Așteptare • Waiting	256
Imre Gellérd: Vă propovăduiesc bucuria mare. • I Announce to You Great Joy	258
Zoltán Szabó: Izvorul bucuriei de Crăciun • The Source of Christmas Joy	261
Veghind lângă turmă • To Watch near the Flock	263
László Nagy: Legături de la suflet la suflet • Bridge Building from Soul to Soul	265
Dr. András Bodor: Amintirea lui Mózes Berde • The Memory of Mózes Berde	266
Concepte biblice • Biblical Conceptions	267
Idei, cugetări • Ideas, Thoughts	269
VIATA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	271
RECENZII • BOOK REVIEWS	276

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin, nr. 9. România, Tel.: 1 52 71

STADT HATZEND

STADT HATZEND

1870

1870

[Faint, illegible text in the main body of the document, possibly bleed-through from the reverse side.]

[Faint, illegible text at the bottom of the document, possibly bleed-through from the reverse side.]